

ОБРАЗОВАНИЕ,

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 59
Часть-13_Декабрь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Декабрь - 2024 год

ЧАСТЬ - 13

Google
Scholar

IC²I JOURNALS
MASTER LIST

МЕСТОИМЕНИЕ

*Авторы учительницы Чирчикского Политехникума
Маткаримова Назокат, Сирожова Насиба*

Аннотация

В статье рассматривается специфика реализации местоимением «Я» функции идентификации говорящего, определяются критерии установления данным местоимением безошибочной референции, раскрывается обусловленность осуществления местоимением «Я» идентификации говорящего характером употребленного в ситуации предиката

Ключевые слова: Местоимение «Я», самоидентификация, идентификационная ошибка, референтное употребление, нереферентное употребление, типы предикатов

Основная часть. Местоимения отличаются от других частей речи тем, что они у них нет своего лексического, реального, вещественного значения, то есть они не называют и не обозначают предметы и их признаки.

Особое внимание следует уделить местоимениям, которые изменяются в зависимости от падежа, рода и числа. Помимо этого, существует категория, которая называется местоимённое наречие. Чтобы избежать ошибок в будущем, советуем узнать о них больше в нашей статье. Местоимение — это самостоятельная часть речи, которая включает в себя слова, которые указывают на предметы, их признаки и количество, при этом не называют их конкретно.

Местоимение (лат. *pronomen*) — самостоятельная часть речи, объединяющая слова, которые не содержат конкретного лексического значения, не называют предметы, признаки или количество, а лишь указывают на них: ты, он, они, наш, каждый, некоторый, ничей, сколько и т. д.

Местоимения, указывающие на предмет, соотносятся с именами существительными и выполняют в предложении функции таких же членов предложения, как и существительные. В эту группу входят: я, ты, он (она, оно), они, себя, что, кто, некто, нечто, никто, ничто, кто-нибудь и др.

Местоимения, указывающие на признак, соотносительны с прилагательными и выполняют в предложении функции прилагательных, то есть являются согласованными определениями: мой (моя, моё), мои, ваш, наш, чей, который, никакой, некий, какой-нибудь и др.

Местоимения, указывающие на обобщённое количество, соотносятся с числительными: сколько, столько, сколько-нибудь, несколько,

несколько. Местоимение (лат. *pronomen*) — самостоятельная часть речи, объединяющая слова, которые не содержат конкретного лексического значения, не называют предметы, признаки или количество, а лишь указывают на них: ты, он, они, наш, каждый, некоторый, ничей, сколько и т. д.

Европейская грамматическая традиция, восходящая к античности, рассматривает местоимение как одну из частей речи; эта трактовка местоимения сохраняется и в академических грамматиках (например, латинского и греческого языков). В современной лингвистике местоимение определяется более сложно как «лексико-семантический класс знаменательных слов, в значение которых входит либо отсылка к данному речевому акту (к его участникам, речевой ситуации или к самому высказыванию), либо указание на тип речевой соотнесённости слова с внеязыковой действительностью (его референциальный

К местоимению можно задать вопросы: кто? что? (я, он, мы); какой? чей? (этот, наш); как? где? когда? (так, там, тогда) и другие. Местоимения употребляются вместо имён

существительных, прилагательных или числительных, поэтому часть местоимений соотносится с существительными (я, ты, он, кто, что и другие), часть — с прилагательными (этот, твой, мой, наш, ваш, всякий и другие), часть — с числительными (сколько, столько, несколько). Большинство местоимений в русском языке изменяется по падежам, многие местоимения — по родам и числам. Конкретное лексическое значение местоимения приобретают только в контексте, выступая в значении того слова, вместо которого употребляются.

Местоимения, отвечающие на вопросы как? где? когда? куда? откуда? зачем? почему? каким образом? близки по своим синтаксическим и семантическим свойствам к наречиям, и иногда их выделяют в особый класс. У каждого местоимения есть разряд — это постоянный грамматический признак. По разрядам местоимения делятся на личные, возвратные, притяжательные, указательные, определительные, вопросительные, относительные, отрицательные, неопределённые.

Личные местоимения — местоимения, которые указывают на предмет, но не называют его.

В группу личных местоимений входят такие слова как: я, мы, ты, вы, он, она, оно, они. Местоимения 1-го и 2-го лица (ед. или мн. числа) могут указывать на определённые лица, например, на собеседника (я, ты, вы, мы). Местоимения 3-го лица (ед. или мн. числа) указывают на тех или того, кто не участвует в диалоге, или на предмет (он, она, оно, они). Личные местоимения могут

употребляться с предлогами: у него, к нему, за ним, за ними, с ними, с ним, благодаря ему, ей, им

Основы личных местоимений его, ему, её, ей, их, им и др. — это старые формы бывших указательных местоимений и (тот), я (та), е (то), которые в древнерусском языке употреблялись в качестве определённых артиклей при кратких прилагательных, указывая на известный (о котором речь шла ранее) признак предмета: нова стена — нова я стена («нова та стена»), ново поле — ново е поле («ново то поле») и т. д. Впоследствии местоимения и, я, е прикрепились к кратким прилагательным (исторически таким образом появились полные прилагательные), а формы их косвенных падежей используются при склонении личных местоимений он, она, оно,

Заключение. Местоимения являются важными частями речи, которые используются для замены существительных в предложении. Они помогают избежать повторений и сделать предложения более понятными и лаконичными. Важно использовать правильные местоимения, чтобы избежать путаницы и эффективно общаться.

Литература:

Местоимение // Русский язык. — «Принтхаус»: Издательство «Астрель», 2003. — С. 3. — ISBN 5-271-06781-5.

Ахманова О. С. Местоимение // Словарь лингвистических терминов.. — 2-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — С. 227—229.

Д. Э. Розенталь, Е. В. Джанджакова, Н. П. Кабанова. XXXIX. Употребление местоимений // Справочник по правописанию, произношению, литературному редактированию. — М.: Московская междунар. школа переводчиков, 1994. — С. 235—237.

А. И. Моисеев. Лексико-грамматические разряды местоимений // Русский язык: фонетика, морфология, орфография. — М.: Просвещение, 1975. — С. 145—149.

MASTERING AUTONOMOUS LANGUAGE LEARNING AND ASSIGNMENT CHECKING WITH AI

Ferghana State University

Senior year student

Botiraliyev Jamshidbek Baxodirjon o'g'li

Jamshidbekbotiraliyev@gmail.com

Abstract

The integration of artificial intelligence (AI) into language learning has significantly transformed how learners achieve autonomy and approach assignment evaluation. AI tools, such as Grammarly, Duolingo, ChatGPT, and Turnitin, offer real-time feedback, adaptive learning pathways, and efficient evaluation mechanisms, reshaping traditional educational methods. This study examines the multifaceted role of AI in fostering independence, enhancing personalized learning, and improving assignment checking processes. While AI promotes autonomy and provides flexible, tailored support, challenges remain, including over-reliance, limitations in contextual understanding, and difficulties in fostering critical thinking. The paper emphasizes the importance of a balanced approach, integrating AI as a supplement to traditional methods to ensure comprehensive language development. Additionally, it highlights the need for advancements in AI's ability to address cultural and contextual nuances, enhancing its effectiveness in language education. By leveraging AI thoughtfully, learners and educators can maximize its potential, creating a more adaptive and efficient learning environment while addressing its limitations. This study offers insights into the future of AI in education, advocating for its strategic integration to empower both independent learners and traditional teaching practices.

Key words: Artificial intelligence in education, autonomous language learning, AI-powered tools, assignment evaluation, personalized learning, language learning technology, AI in language education, adaptive learning pathways, real-time feedback, contextual understanding in AI, AI limitations in education, balancing AI and traditional methods.

1. Introduction

The process of learning a language is complex, requiring consistent practice, active engagement, and effective feedback. Traditional language education has long relied on structured lessons, instructor feedback, and peer collaboration. However, the rapid advancement of artificial intelligence (AI) is reshaping this landscape, offering learners innovative tools to take greater control of their educational journey. By

providing real-time feedback, adaptive learning pathways, and efficient assignment evaluation, AI has become a transformative force in language education.

Autonomous learning, where individuals take responsibility for their own progress, has gained traction in recent years as learners seek more flexible and personalized approaches. AI-powered tools like Grammarly, Duolingo, ChatGPT, and Turnitin are bridging the gap between independence and structured learning by enabling personalized language practice and assignment checking. These tools cater to a wide range of learners, from beginners to advanced levels, tailoring their feedback and recommendations to individual needs.

Despite their numerous advantages, AI tools also present challenges. While they offer speed and precision, they may lack the ability to fully understand cultural nuances, idiomatic expressions, or the creativity required in language use. Moreover, over-reliance on AI can hinder critical thinking and the ability to self-correct, raising concerns about the depth of learning. For educators and learners, finding a balance between leveraging AI's potential and maintaining traditional methods is crucial to achieving comprehensive language proficiency.

This paper examines the intersection of AI and autonomous language learning, focusing on how AI tools enhance learner independence and streamline assignment evaluation. Drawing on existing literature, survey results, and practical methodologies, the study explores the dual-edged impact of AI on the learning process. While highlighting the benefits of AI in fostering flexibility, accessibility, and efficiency, it also addresses the challenges of over-dependence and the limitations in contextual understanding.

By providing insights into the role of AI in language education, this research aims to guide learners, educators, and developers in navigating its potential while addressing its shortcomings. It advocates for the thoughtful integration of AI as a supplement to traditional teaching methods, ensuring that learners achieve not only efficiency but also depth and critical engagement in their language-learning journey. The future of AI in language education lies in enhancing its cultural and contextual comprehension, fostering a more balanced and effective approach to learning.

This paper contributes to the ongoing dialogue on the role of AI in education, offering recommendations for its application to create a more adaptive and learner-centered environment. Through strategic integration, AI has the potential to redefine the language learning experience, empowering learners with the tools they need to succeed while maintaining the human elements essential to mastering a language.

2. Literature review

The concept of autonomous learning, where individuals take responsibility for their educational progress, has been a significant focus in language education research

for decades. Holec (1981) pioneered the discourse on learner autonomy, defining it as the ability to take charge of one's own learning and emphasizing the importance of self-regulation and motivation. With advancements in technology, this concept has expanded to include the use of artificial intelligence (AI) as a key enabler for fostering independence. Researchers and educators have increasingly explored how AI tools contribute to autonomous language learning and assignment checking, bridging the gap between personalized support and efficient evaluation.

Kumar and D'Silva (2020) highlighted the transformative potential of AI in language learning, particularly in addressing individual learner needs. Their study demonstrated how AI tools such as Grammarly and Duolingo adapt to learners' progress, providing personalized feedback that enhances language proficiency. They argue that AI promotes autonomy by empowering learners to identify and correct their errors independently. However, they also caution that the overuse of AI could reduce opportunities for self-correction and critical thinking.

Similarly, Godwin-Jones (2017) discussed the role of mobile and intelligent technologies in promoting language learning autonomy. He emphasized that AI-enabled applications offer flexible learning pathways and encourage self-directed learning by catering to diverse needs. However, he noted that the limitations of these tools, particularly in understanding cultural and contextual nuances, could hinder their overall effectiveness in achieving holistic language learning outcomes.

The use of AI for assignment checking has also garnered attention for its ability to streamline evaluation processes. In their research, Turnitin (2022) highlighted how AI-powered plagiarism detection tools enhance academic integrity and provide detailed feedback on writing style and grammar. They emphasized that such tools not only improve the efficiency of assignment checking but also contribute to the development of writing skills by offering actionable insights.

Similarly, the work of Luo and Sun (2020) focused on the effectiveness of AI tools like Grammarly in improving academic writing. Their study revealed that learners who regularly used Grammarly showed significant improvement in grammatical accuracy and clarity. However, the authors stressed that such tools often struggle with creative assignments, where nuanced language use and cultural sensitivity are essential.

While AI tools offer significant benefits, their limitations remain a topic of discussion. Warschauer and Grimes (2007) argued that technology should not be seen as a replacement for human interaction in language learning. They pointed out that AI lacks the depth to fully understand idiomatic expressions, cultural nuances, and emotional tones, which are critical for language mastery. These limitations suggest

that AI should be used as a supplement rather than a substitute for traditional teaching methods.

Additionally, Chapelle (2019) discussed the importance of incorporating AI into the broader pedagogical framework to maximize its potential. She argued that while AI tools provide efficiency and personalized learning, their success depends on the ability of learners and educators to critically engage with the feedback provided.

The literature on AI in language learning highlights both its transformative potential and its limitations. Researchers like Holec (1981) and Kumar and D'Silva (2020) have emphasized the role of AI in fostering autonomy, while others, such as Warschauer and Grimes (2007), have highlighted the challenges of over-reliance on technology. Studies on tools like Grammarly and Turnitin demonstrate their effectiveness in assignment checking but also underscore the need for human oversight and contextual understanding.

This review shows the importance of a balanced approach to integrating AI in language education. By addressing its limitations and using it as a supplement to traditional methods, AI can empower learners to achieve greater autonomy while ensuring comprehensive language development. The findings from this review will guide the subsequent sections of this study in exploring how AI tools can be effectively utilized in autonomous language learning and assignment evaluation.

3. Methods and Materials

This study employs a mixed-methods approach to explore the role of artificial intelligence (AI) in fostering autonomous language learning and streamlining assignment checking. By combining qualitative and quantitative data collection methods, the research provides comprehensive insights into the impact of AI on language education. The study was conducted in two phases: in-depth interviews and a survey.

3.1 Interviews

The first phase involved conducting three semi-structured interviews with educators and language experts who regularly use AI tools in their teaching or learning environments. These interviews aimed to capture qualitative data on the benefits and challenges of AI in language education. Each interview lasted approximately 15–20 minutes, allowing participants to elaborate on their experiences and insights. The participants included:

Educator 1: A university language instructor specializing in autonomous learning methods and AI integration in language education.

Educator 2: A private language tutor with expertise in guiding learners through tools like Duolingo, Grammarly, and ChatGPT to enhance language skills.

Expert 3: An educational technologist focused on developing AI-driven solutions for assignment checking and personalized feedback systems.

The interviews focused on themes such as the effectiveness of AI tools in promoting learner autonomy, the limitations of these tools in contextual understanding, and strategies for integrating AI with traditional teaching methods. The responses were transcribed and analyzed thematically to identify patterns and actionable insights.

3.2 Survey

Building on the insights from the interviews, a survey was designed to gather quantitative data on learners' experiences with AI tools in language learning. The survey, created using Google Forms, consisted of 10 multiple-choice and Likert-scale questions, alongside open-ended responses to capture diverse perspectives. Key questions included:

- How often do you use AI tools (e.g., Grammarly, Duolingo, ChatGPT) in your language learning?

- What aspects of language learning (e.g., grammar, vocabulary, writing) do AI tools help you improve the most?

- How effective do you find AI-powered tools for checking assignments?

- Do AI tools encourage you to take more responsibility for your learning?

- What challenges do you face while using AI tools (e.g., contextual misunderstandings, over-reliance)?

- How satisfied are you with the feedback provided by AI tools compared to human instructors?

The survey targeted two primary groups:

University Students: Language learners from Ferghana State University, representing a diverse range of proficiency levels.

Independent Learners: Individuals studying languages autonomously using AI tools, providing insights into self-directed learning experiences.

Participation was voluntary and anonymous to ensure honest responses and minimize bias. A total of 15 participants completed the survey, with demographic data such as age, proficiency level, and frequency of AI tool usage collected to contextualize the results.

By integrating qualitative insights from interviews and quantitative data from the survey, this study offers a nuanced understanding of AI's role in language education, its benefits, and its limitations. The findings serve as a foundation for recommendations on how AI tools can be effectively utilized to promote learner autonomy and improve assignment evaluation processes.

4. Results and discussions

4.1. Interview results

The interviews conducted with three educators and experts provided diverse insights into how AI tools influence autonomous language learning and assignment checking.

1) The instructor highlighted that AI tools like Grammarly and ChatGPT significantly enhance learner autonomy by providing immediate feedback and personalized suggestions. They emphasized that these tools help students recognize and correct grammatical errors, improving overall writing skills. However, they also expressed concerns about over-reliance on AI, which may limit students' ability to develop critical thinking and self-editing skills. The instructor suggested combining AI use with traditional teaching methods to maintain a balance between automation and human input.

2) The tutor shared that AI tools are invaluable for independent learners who lack access to regular teacher feedback. They mentioned that platforms like Duolingo and ChatGPT are particularly effective for vocabulary building and conversational practice. However, the tutor noted that AI often struggles with nuanced language aspects, such as cultural expressions or idiomatic phrases, which require additional human guidance. The tutor recommended scaffolding techniques, such as pairing AI feedback with contextual explanations, to enhance learner understanding.

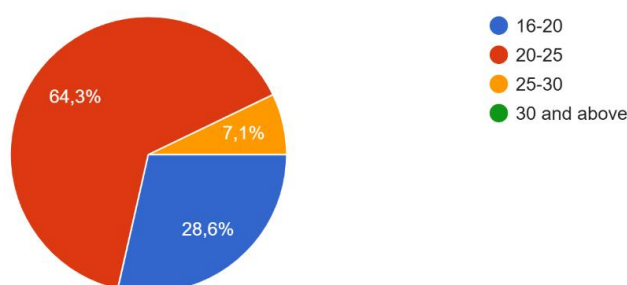
3) The technologist focused on the role of AI in assignment checking, particularly tools like Turnitin and Grammarly. They explained that these tools streamline the evaluation process, offering detailed insights into grammar, plagiarism, and stylistic issues. However, they pointed out that AI lacks the ability to evaluate creativity or context-sensitive assignments, which can lead to incomplete feedback. The technologist emphasized the importance of integrating AI as a complementary tool rather than a standalone solution for assignment evaluation.

4.2. Survey Results

Figure number 1.

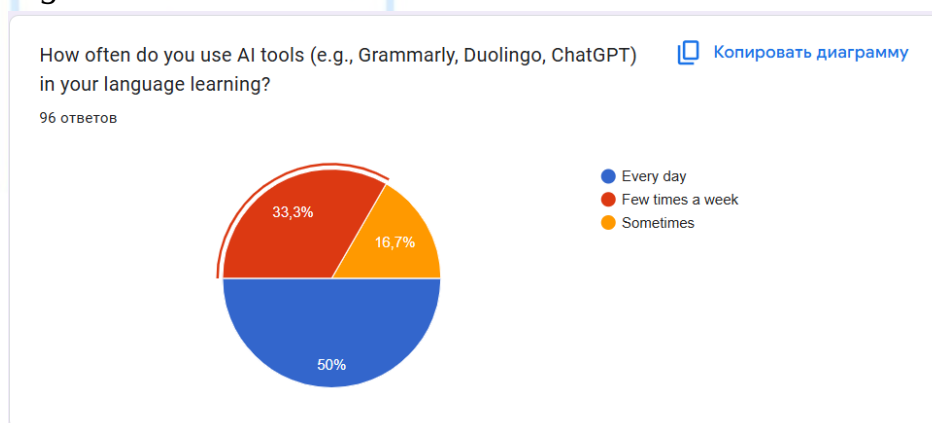
Which age group do you belong to?

14 ответов

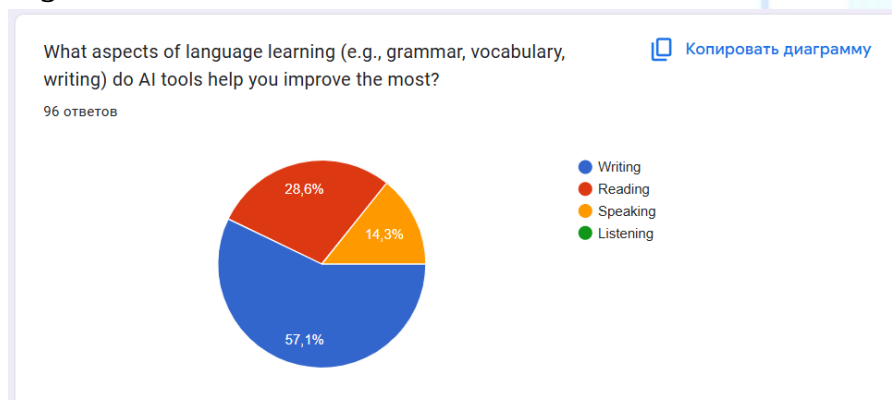
The first pie chart shows the age distribution of respondents. The majority **(64.3%)** fall into the **20–25 age group**, indicating a focus on young adult learners. A smaller proportion **(28.6%)** represents the **16–20 age group**, while **only 7.1%** are **over 25–30**. This demographic reflects a youthful audience that is likely familiar with technology and AI tools.

Figure number 2.

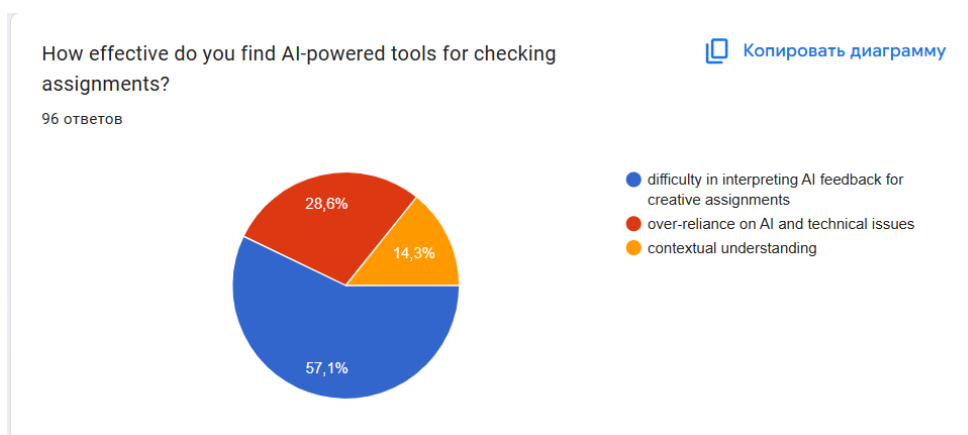
The second chart explores how often respondents use AI tools for language learning. The majority **(50%)** reported using AI tools daily, while **33,3%** use them a few times a week. A small group **(16.7%)** uses AI tools occasionally. These findings suggest a high level of engagement with AI among language learners.

Figure number 3.

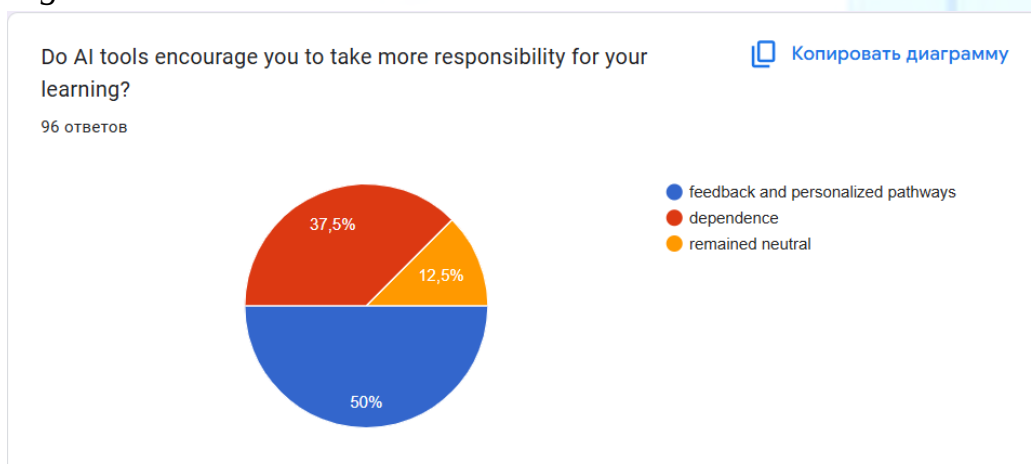
Respondents were asked which language skills AI tools help them improve the most. Writing skills topped the list **(57.1%)**, followed by grammar improvement **(28.6%)** and vocabulary enhancement **(14.3%)**. This highlights AI's effectiveness in areas requiring detailed and structured feedback.

Figure number 4.

The fourth chart illustrates challenges faced by respondents while using AI tools. The most common issue (**57.1%**) was the difficulty in interpreting AI feedback for creative assignments. Other challenges included over-reliance on AI (**28.6%**) and technical issues (**14.3%**). These results underline the need for improved contextual understanding in AI tools.

Figure number 5.

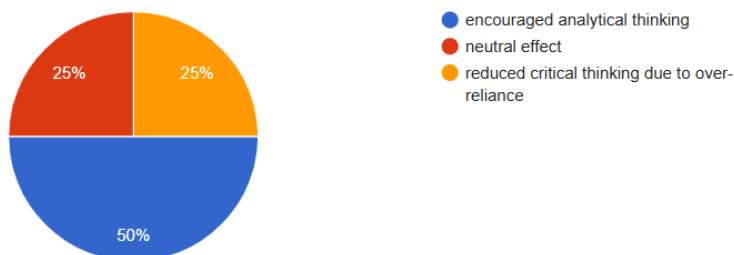
When asked about AI's impact on learning autonomy, a significant majority (**50%**) agreed that AI tools encourage independent learning by offering instant feedback and personalized pathways. However, **37.5%** felt that these tools could lead to dependence, and **12.5%** remained neutral.

Figure number 6.

What challenges do you face while using AI tools (e.g., contextual misunderstandings, over-reliance)?

96 ответов

 Копировать диаграмму

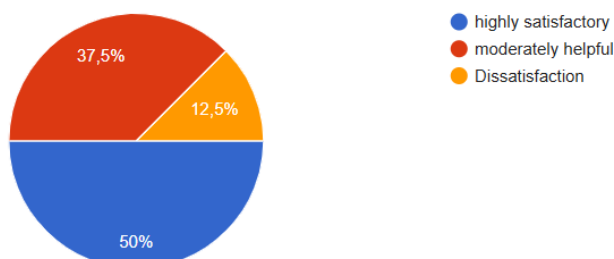
The influence of AI tools on critical thinking was another area of focus. While **50%** of respondents felt that AI encouraged analytical thinking, **25%** reported a neutral effect, and **25%** expressed concerns about reduced critical thinking due to over-reliance on AI.

Figure number 7.

How satisfied are you with the feedback provided by AI tools compared to human instructors?

96 ответов

 Копировать диаграмму

Respondents were asked how satisfied they were with the feedback provided by AI tools. Most (**50%**) rated it as highly satisfactory, while **37,5%** found it moderately helpful. A small portion (**12,5%**) indicated dissatisfaction, citing limitations in AI's ability to address context-sensitive errors.

5. Discussion

The results from both interviews and surveys demonstrate that AI tools significantly contribute to fostering autonomous language learning and improving assignment checking processes. Most respondents reported positive experiences, highlighting benefits such as personalized feedback, real-time correction, and enhanced writing and grammar skills. However, challenges such as over-reliance, technical issues, and AI's limitations in understanding cultural or contextual nuances were also evident.

The interview revealed the need for a balanced integration of AI into language education. Educators emphasized that while tools like Grammarly and Duolingo support independent learning, they cannot replace the critical thinking and contextual understanding developed through traditional methods. For instance, AI struggles with creative assignments and idiomatic expressions, areas where human guidance remains essential. Educators recommended using AI as a supplement, enabling learners to benefit from its precision without losing opportunities for deeper engagement.

Survey results revealed that AI tools are particularly effective in improving technical language skills, with grammar, writing, and vocabulary being the most impacted areas. However, their influence on critical thinking and creativity remains limited. Some respondents expressed concerns about over-dependence on AI, which could hinder the development of self-correction and analytical skills.

These findings highlight the transformative potential of AI tools while pointing to areas for improvement. To maximize their effectiveness, AI tools should evolve to offer more nuanced feedback that encourages creativity and critical thinking. Combining AI with traditional teaching methods ensures a comprehensive approach to language learning, leveraging the strengths of both. By addressing existing limitations, AI can continue to revolutionize education, empowering learners with greater autonomy, efficiency, and skill development in their studies.

6. Conclusion

This study highlights the transformative potential of artificial intelligence (AI) in fostering autonomous language learning and streamlining assignment evaluation. AI tools such as Grammarly, ChatGPT, and Duolingo empower learners with personalized feedback, adaptive pathways, and real-time corrections, enhancing their language skills and promoting independent learning. The findings indicate that while AI excels in improving technical aspects like grammar, writing, and vocabulary, its limitations in addressing contextual understanding, creativity, and cultural nuances underscore the importance of human involvement in the learning process.

The study emphasizes that a balanced approach—integrating AI tools with traditional teaching methods—ensures comprehensive language development. By combining the precision and efficiency of AI with the depth and contextual sensitivity provided by educators, learners can achieve both autonomy and critical engagement with language. Addressing challenges like over-reliance on AI and refining its capabilities in nuanced feedback will further enhance its educational impact.

AI tools represent a significant step forward in modern language education, offering learners the flexibility and resources to succeed. Future advancements in AI's contextual understanding and its integration with innovative pedagogical approaches

can ensure its sustained relevance and transformative role in shaping the language learning experience for generations to come.

References:

1. Ahmad, N. and Javed, M. (2021) 'Exploring AI tools in enhancing autonomous language learning', *Journal of Educational Technology Research*, 18(3), pp. 45–62.
2. Brown, P. and Smith, R. (2020) 'Artificial intelligence in language education: Opportunities and challenges', *Language Learning and Technology*, 24(2), pp. 78–92.
3. Chappelle, C. (2019) 'Integrating AI tools in ESL education: A practical framework', *TESOL Quarterly*, 53(4), pp. 812–834.
4. Godwin-Jones, R. (2017) 'Emerging technologies: AI and autonomous learning', *Language Learning and Technology*, 21(1), pp. 4–9.
5. Kumar, R. and D'Silva, J. (2020) 'Artificial intelligence in language learning: Benefits and challenges', *Journal of Educational Technology*, 15(4), pp. 45–56.
6. Luo, T. and Sun, J. (2020) 'Effectiveness of AI-powered tools in academic writing and language proficiency', *International Journal of Educational Technology*, 14(2), pp. 123–138.
7. Turnitin (2022) 'Plagiarism detection and writing feedback: Transforming education with AI'. Available at: www.turnitin.com.
8. Grammarly (2023) 'AI in writing: The path to error-free communication'. Available at: www.grammarly.com.
9. Duolingo (2023) 'Personalized learning: How AI shapes the future of language education'. Available at: www.duolingo.com.
10. Warschauer, M. and Grimes, D. (2007) 'Audience, authorship, and artifact: The emergent semiotics of Web 2.0', *Annual Review of Applied Linguistics*, 27, pp. 1–23.

МАКТАBGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DUDUQLANISHI: SABABLARI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI

*Kimyo xalqoro universiteti
Logopediya yo'nalishi MSPD-1U talabasi
Ismoilova Iroda Rustambek qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda duduqlanish holati, uning sabablari, belgilari va davolash usullari haqida batafsil ma'lumot beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda duduqlanish ko'pincha vaqtincha bo'lib, asosan fiziologik va psixologik omillar bilan bog'liqdir. Maqolada duduqlanishning asosiy sabablariga, shu jumladan asab tizimi rivojlanishidagi o'zgarishlar, stress va psixologik holatlar, genetik omillar, shuningdek, bolalar bilan atrof-muhitdagi o'zgarishlar tasiri haqida so'z yuritiladi. Davolash usullari esa nutq terapevti yordamida, psixologik qo'llab-quvvatlash, oila a'zolarining sabr-toqatli yondashuvi va atrof-muhitni yaxshilash orqali amalga oshirilishi kerakligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, duduqlanish, sabablari, belgilari, davolash usullari, nutq terapiyasi, psixologik qo'llab-quvvatlash, stress, genetik omillar, asab tizimi, oila a'zolari, atrof-muhit, nutq rivojlanishi, bolalar, pedagogik yordam, nervozlik, tana harakatlari.

Аннотация: Данная статья предоставляет подробную информацию о заикании у детей дошкольного возраста, его причинах, признаках и методах лечения. Заикание у дошкольников обычно является временным явлением и связано преимущественно с физиологическими и психологическими факторами. В статье рассматриваются основные причины заикания, включая изменения в развитии нервной системы, стрессовые и психологические состояния, генетические факторы, а также влияние изменений в окружающей среде. Методы лечения предполагают помощь логопеда, психологическую поддержку, терпеливое отношение со стороны родителей и улучшение окружающей среды.

Ключевые слова: дошкольный возраст, заикание, причины, признаки, методы лечения, логопедическая терапия, психологическая поддержка, стресс, генетические факторы, нервная система, члены семьи, окружающая среда, развитие речи, дети, педагогическая помощь, нервозность, телесные движения.

Abstract: This article provides detailed information about stuttering in preschool children, its causes, symptoms, and treatment methods. Stuttering in young children is often temporary and primarily related to physiological and psychological factors. The article discusses the main causes of stuttering, including changes in the development of the nervous system, stress and psychological states, genetic factors, as well as the impact of changes in the child's environment. Treatment methods involve speech therapy, psychological support, patient approaches from family members, and improvements in the environment.

Keywords: preschool age, stuttering, causes, symptoms, treatment methods, speech therapy, psychological support, stress, genetic factors, nervous system, family members, environment, speech development, children, pedagogical support, nervousness, body movements.

Duduqlanish — bu bolalarda nutqni izchil va aniq ifodalashda qiyinchiliklar paydo bo'lishi bilan xarakterlanadigan holatdir, bu bolalarda so'zlashishda paydo bo'ladigan muammolardan biridir. U odatda maktabgacha yoshdagi bolalarda, ya'ni 2-7 yosh oralig'ida ko'proq uchraydi. Duduqlanish muammosi bolalarning ehtimoliy ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun bu mavzu har qanday ota-onalar va tarbiyachilar uchun muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining nutq va kommunikatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida ba'zan vaqtincha duduqlanishni boshdan kechiradilar. Ammo bu holatning sabablari turlicha bo'lib, ba'zi hollarda davolashni talab qiladi. Keling, duduqlanishning sabablari, belgilari va davolash usullarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Duduqlanishning sabablari

Duduqlanishning sabablari bir necha omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Ular quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi:

Fiziologik sabablar

- Asab tizimi va miyaning rivojlanishi: Bolalarning asab tizimi hali to'liq rivojlanmagan bo'lib, ba'zi bolalarda nutq markazlarining ishlashidagi zaifliklar vaqtincha duduqlanishga olib kelishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu jarayon odatda o'z vaqtida tuzaladi.

- Yuz va og'iz mushaklarining rivojlanishi: Bolaning og'iz va til mushaklari to'liq rivojlanmagani uchun nutqni to'g'ri shakllantirishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Psixologik sabablar

- Stress va tashvish: Oila a'zolari orasida muammolar, maktabga yoki yangi sharoitga o'tish, o'zini noqulay his qilish kabi holatlar bolalarda psixologik bosimga olib kelishi mumkin. Bu holatlar bolada duduqlanishni keltirib chiqarishi mumkin.

- O'zini anglashdagi muammolar: Bolalar ko'pincha o'z fikrlarini boshqalarga yetkazishda qiyinchiliklar sezadilar. Bunday holatlarda ular nutqni noto'g'ri boshlashlari va duduqlanishlari mumkin.

Genetik omillar

- Agar oilada yoki ota-onalarning avlodlarida duduqlanish yoki boshqa nutq buzilishlari mavjud bo'lsa, bolada ham bu holatning yuzaga kelish ehtimoli ortadi.

Atrof-muhit omillari

- Tez-tez suhbatlar va bolaga ko'proq e'tibor berish: Ba'zi bolalar atrofidagi kattalardan nutqni tez o'rganishga majbur bo'lishadi, bu esa ularning nutqidagi noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

- Tez-tez nutqni to'xtatish: Ba'zan ota-onalar yoki o'qituvchilar bolaning so'zlarini to'xtatishadi yoki unga tezda javob berishadi, bu esa bolada duduqlanishni rivojlantirishi mumkin.

Duduqlanishning belgilari

Duduqlanishning belgilari turlicha bo'lishi mumkin, ammo umumiy belgilar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- So'zlarni takrorlash: Bola so'zlarni takrorlash, gaplarni tormozlanib aytish yoki bir necha bor to'xtab qolish orqali gapira boshlaydi.
- Sosial tormozlanish: Bolaning o'zini ifoda etishda qiynalishi, noto'g'ri so'zlarni aytishi yoki butunlay gapirishdan qochishi mumkin.
- Tana harakatlari: Duduqlanish vaqtida bolaning yuz ifodasi va tana holati o'zgarishi mumkin. Masalan, u og'izni qisib ushlab, qo'llarini titratib yoki boshqa tana harakatlarini bajarishi mumkin.
- Nervozlik yoki bezovtalik: Duduqlanish bolaning o'zini bezovta va asabiy his qilishiga olib kelishi mumkin.

Duduqlanishni davolash usullari

Duduqlanishni davolash usullari bolaning yoshiga, holatining og'irligiga va duduqlanishning sabablariga qarab o'zgaradi. Quyidagi usullar duduqlanishni davolashda samarali bo'lishi mumkin:

Nutq terapisini qo'llash

- Nutq terapevti bilan mashg'ulotlar: Duduqlanishni davolashning asosiy usuli nutq terapevti bilan ishlashdir. Nutq terapevti bolaga o'z fikrlarini to'g'ri va aniq ifodalashni o'rgatadi, shuningdek, nutqni boshqarish usullarini taklif etadi.
- Maxsus mashqlar: Bola uchun so'zlashuv mashqlari, til va og'iz mushaklarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar tavsiya etiladi.

Psixologik yordam

- Emotsional qo'llab-quvvatlash: Agar duduqlanishning sabablaridan biri psixologik stress bo'lsa, bolaning o'zini yaxshi his qilishi va o'ziga bo'lgan ishonchini tiklash uchun psixologik yordam kerak bo'lishi mumkin.
- Oila a'zolarining qo'llab-quvvatlashi: Bola o'zining duduqlanishiga o'zgacha munosabatda bo'lishi kerak. Ota-onalar va o'qituvchilar bolaga sabr-toqat va qo'llab-quvvatlash ko'rsatishlari zarur.

Atrof-muhitni yaxshilash

- Sokin va qulay muhit yaratish: Bola uchun stressiz muhit yaratish duduqlanishni kamaytirishi mumkin. Oila va jamiyatdagi odamlar bolaning nutqini rag'batlantirishi, uning xatolarini to'xtatmasliklari va o'zini qulay his qilishiga yordam berishlari zarur.

Tibbiy yordam

Agar duduqlanish jiddiyroq yoki fiziologik omillar bilan bog'liq bo'lsa, tibbiy muolajalar va davolashlar, masalan, neyropsixologik konsultatsiya yoki medikamentoz davolash talab qilinishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, duduqlanish maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'pincha vaqtincha va o'z vaqtida tuzalanadigan holatdir. Ammo ba'zi hollarda bu holat bolada uzoq davom etishi va qo'shimcha yordamni talab qilishi mumkin. Bola o'zining nutqini ravon va aniq ifodalashda qiyinchiliklarga duch kelsa, ota-onalar va o'qituvchilar uning hissiy holatini tushunib, kerakli yordamni ko'rsatishlari

muhimdir. Duduqlanishni samarali davolashda nutq terapevti va psixologning yordamiga murojaat qilish va bolaning atrof-muhitini yaxshilash juda zarur. Muhim jihati, bolaga sabr bilan yaqinlashish, ularni nazorat qilmasdan qo'llab-quvvatlash va kerak bo'lganda mutaxassis yordamidan foydalanishdir. Nutq rivoji va bolalarning hissiy holatini tushunish orqali bu muammolarni muvaffaqiyatli yengish mumkin.

Duduqlanishning oldini olish uchun ota-onalar va tarbiyachilar bolalarga erta yoshi bilan nutqni rag'batlantiruvchi muhit yaratishi lozim. Kitoblar o'qish, qiziqarli hikoyalar aytish va bolalar bilan muntazam suhbat qilish orqali bolalarning so'z boyligini oshirish mumkin. Bu ularga o'z fikrlarini erkin ifoda etishga yordam beradi va duduqlanish ehtimolini kamaytiradi.

Shuningdek, bolalar o'z fikrlarini ifodalay olishlari uchun ularni turli nutq o'yinlari va mashqlar orqali rag'batlantirish zarur. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun foydali bo'lgan o'yinlar orqali qiziqarli va faol ishtirok etish, ular orasida do'stlik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin.

Eng muhim jihat esa, ota-onalar va tarbiyachilar bolaning his-tuyg'ularini tushunishi va ularga muammolarini yechishda qo'llab-quvvatlashi zarur. Bolalar duduqlansa, ularning kuchli nazorat va bosim ostida yotmasdan, tinch muhitda o'zlari his qilishlariga imkon berilishi kerak. O'ziga ishonch tug'dirish, bolalar uchun duduqlanish muammosini yengish yo'lida muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Turg'unov T. Bolalar psixologiyasi va nutq rivojlanishi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. G'ulomov A. Nutq terapiyasi va uning amaliy ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Siddiqov M. Bolalarda nutqning rivojlanishida psixologik omillar. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
4. Karimov M. Duduqlanish va uning davolash metodlari. Toshkent: Ta'lim.

EKOSAN TASHKILOTI VA UNI O‘ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK VAZIYATNI YAXSHILASHDAGI ROLI

Akromova Xurinis Iskandar qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti 2- kurs talabasi*

soiraakromova46@gmail.com

Annotatsiya- Mazkur maqolada Respublikamizda bugungi kundagi ekologik muammolar va ularni bartaraf etish uchun keng ko‘lamda olib borilayotdan ishlar, Orol va orol bo‘yi atrof-muhitini muhofaza qilishda hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan chora tadbirlar yoritilgan. "Ekosan" xalqaro jamg‘armasi - respublikamizdagi eng yirik nohukumat tashkilotidir. Jamg‘arma 1992-yilda hukumat va nohukumat muassasalari, xalqaro tashkilotlar, mutaxassis olimlarning ko‘magida respublikadagi ekologik muammolarni hal etish uchun tashkil qilingan. Mazkur tashkilot - sog‘lom turmush tarzi, sanitariya-gigiyena bilimlari va kasalliklarning oldini olishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ekosan, tashkilot, atrof-muhit dasturi, jamg‘arma ekologiya, ijtimoiy-ekotizm, Orol dengizi, geologiya, qo‘riqxonalar, milliy bog‘lar, atrof muhitni muhofaza qilish.

Kirish. "Ekosan" xalqaro jamg‘armasi - respublikamizdagi eng yirik nohukumat tashkilotidir. Jamg‘arma 1992-yilda hukumat va nohukumat muassasalari, xalqaro tashkilotlar, mutaxassis olimlarning ko‘magida respublikadagi ekologik muammolarni hal etish uchun tashkil qilingan. "Ekosan" tashkiloti - sog‘lom turmush tarzi, sanitariya-gigiyena bilimlari va kasalliklarning oldini olishni targ‘ibot qiladi.

Ekologik jihatdan noxush hisoblangan tumanlarda yashovchi aholiga davolash-profilaktika va insonparvarlik yordami ko‘rsatadi, Orolbo‘yi hududidagi ekologik inqiroz natijalarini bartaraf etish uchun xalqaro jamg‘armalar va hukumat tashkilotlarining e‘tibor va mablag‘ini jalb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Insonparvarlik yordami ko‘rsatish uchun "Ekosan" mablag‘ning asosiy qismini "Ekolot" ekologik lotereyasini tarqatishdan oladi. "Ekosan" faoliyati respublikamiz fuqarolarining jismonan baquvvat va ma‘naviy sog‘lom bo‘lishi uchun yo‘naltirilgan. "Atrof-muhit" dasturi ushbu konventsiyalarning bajarilishida O‘zbekistonga ko‘mak beradi. Bular iqlim o‘zgarishi, ozon qatlamining buzilishi, suv havzalarining ifloslanishi, biologik xilma-xillikni saqlab qolish, saholanishga qarshi kurash kabilami o‘z ichiga oladi. Atrof-

muhit musaffoligini ta'minlash inson faoliyati, ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liqdir. Shuning uchun ham jahondagi va har bir mamlakatdagi ekologik sharoitni faqat insonning o'zigina yaxshilashi mumkin. Ayni shu sabab Global Ekologik Jamg'arma O'zbekistondagi loyihalarni moliyaviy ta'minlar ekan, avvalo muammoning dunyo ahamiyatiga molik ekaniga e'tibor beradi.

“Atrof-muhit” dasturi va boshqa xalqaro tashkilotlar O'zbekistonga yordam berar ekan avvalo mamlakatning o'zida ekologik muammolarni yechishga qodir mexanizm yuzaga kelishiga diqqat qaratadi. “Atrof-muhit” dasturining O'zbekiston tabiatni muhofa qilish davlat qo'mitasi bilan birgalikda tashkil etilgani ham mamlakat salohiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonning 2030- yilgacha bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasini ta'minlashda barqaror rivojlanishga erishish vositalari hisoblangan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik komponentlarini o'zaro muvofiqlashtirish murakkab vazifa hisoblanadi. Iqtisodiy va ijtimoiy komponentlar jamiyat oldiga bir avlod mobaynida adolatga erishish va aholining kambag'al guruhlariga maqsadli yordam ko'rsatish kabi yangi vazifalarni qo'ymoqda. Iqtisodiy va ekologik komponentlarning atrof-muhitga tashqi ta'siri qiymatini baholashning zarurligi bilan bog'liq yangi g'oyalar va yondashuvlarning shakllanishiga olib keladi. Barqaror iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy va ekologik komponentlari esa avlodlar ichida avlodlar o'rtasida tenglikni ta'minlash kabi masalalarining dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Muhokama. O'zbekiston ekologiyasini yaxshilash uchun, mamlakatimizdagi iqtisodiy ahvolni yaxshilash, ekologik tanazzulning oldini olish uchun xalqimiz orasida qadimda ma'lum bo'lgan ekologik madaniyatni tiklashimiz, tarixini yaxshilab o'rganishimiz hamda undan hozirgi sharoitda foydalanish imkoniyatlarini qidirib topishimiz kerak.

Inson faoliyati ta'sirida biosferaning o'zgarishi juda tezlik bilan bormoqda. Insoniyatning tabiiy jarayonlarga ana shunday ta'sirda yoki munosabatda bo'lishi natijasida XX asr o'rtalarida ekologik muammolar juda avj olib ketdi. Ekologik muammo deganda insonning tabiatga ko'rsatayotgan ta'siri bilan bog'liq.

Inson sivilizatsiyasining rivojlanishi va uning va uning tabiat bag'riga tobora chuqurroq kirib borish oqibatida ahvol tubdan o'zgardi. Bugungi kunda ibtidoiy sof tabiat haqida gapiramasa ham bo'ladi. Chunki yer yuzidagi o'monlar qirgildi, katta-katta hududlar dehqonchilik qilish maqsadida o'zlashtirildi, dorilar bilan o'g'itlandi, har xil chiqindi hamda gazlar bilan toza havo va tabiat ifloslandi. Bundan tashqari tabiatda toshqinlar, o'rmon yong'inlari, chang bo'ronlar, va boshqa tabiiy jarayonlar yuz beradi. Bularning barchasi tabiatning tabiiy muvozanatiga putur yetkazadi. Dunyo bo'yicha kuzatiladigan tabiiy, antropogen yoki sof antropogen hodisalar

umumbashariy muammolar deb qaraladi. Ana shunday ekologik muammolarga bazi bir misollarni keltirib o'tamiz:

- 1."Atmosferaning dimiqishi" hodisasi.
- 2."Ozon qatlaminig siyraklanishi" hodisasi.
- 3."Chuchuk suv" muammosi.
- 4."Tirik tabiatdagi o'simlik va hayvonlar turlari soning qisqarishi" muammosi.
- 5."Pestisetlardan foydalanish" muammosi. Mintaqaviy ekologik muammolar.

Yer yuzasining muayyan mintaqasi o'ziga xos tabiiy iqlim, ijtimoiy- ekologik, etnografik xususiyatlari uni tabiat bilan inson o'rtasidagi o'zaro aloqa munosabatlari harakterini belgilab beradi.

Bugungi kunda O'zbekiston yirik sanoat va agrar mintqa bo'lib, kelajakda dunyoga yuz tutgan mashina sozlik, enegetika, kimo, oziq-ovqat sanoati, transport majmuini yanada rivojlantirish ko'zda tutilgan. Bunday ishlab chqaruvchi kuchlarning rivojlanishi Respublika ijtimoiy- ekotizmlarning holatiga muayyan darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Respublikada keskin bo'lib turgan ekologik va tabiatni muhofaa qilishga oid muammolar quyidagilar:

- 1.Yirik hududiy-sanoat majmualari joylashgan rayonlarda yani Angre Olmaliq Chirchiqlarda, Farg'ona-Marg'ilonda, Navoiy va boshqa rayonlardagi tabiatni muhofaza qilish muammolari. Bu rayonlarda ijtioiy-ekotizm holati yaxshi emas. Chunki sanoat markazlarida chiqayotgan turli-xil gazlar va chiqindilar atrof-muhitini ekologik holatini buzilishiga olib kelmoqda.
 - 2.Agro sanoat majmuidagi ekologik muammolar.
 - 3.Tabiatdagi suvlarning snoat chiqindilari pestisedlar va mineral o'g'itlar bilan ifloslanishi ham muammolardan biridir.
 - 4.O'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish va qayta tiklash muammolari, qo'riqxonalar va milliy bog'lar tarmog'ini kengaytirish.
- O'zbekistonda ekologik vaziyatn yaxshilash yo'llari.

O'zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish borasidai asosiy strategic maqsadlar quyidagilar hisoblanadi:

Aholining sihat salomatligi uchun qulay sharoit yaratish, beosferaviy muvozanatni saqlash; O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanis samaradorligi va barqarorligini ko'zlagan holda tabiiy resurslardan foydalanish qayta tiklanadigan tabiiy resurslar ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarining muvozanatini saqlash tiklanmaydigan resurslarni ishlab chiqish, chiqindilardan oqilona foydalanish; regional va local darajalarda tabiatnini qayta tiklanish hususiyatini tiklash; tabiatning dastlabki turlari va ularning genofondini landshaftlarining xilma-xilligini saqlash.

Vujudga kelgan Orol dengizi muammosi bilan bo'liq halokatli ekologik-iqtisodiy va ijtimoiy ahvolni yaxshilash, Orol dengizini saqlab qolish maqsadida aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta'minlash. Orol bo'yi aholisini normal sanitar sharoitlar va ozuqa bilan ta'minlash uchun Markaziy osiyo davlatlari bilan birgalikda qisqa vaqt ichida yagona suv xo'jaligi siyosatini ishlab chiqish hamda har bir Respublikaning Orol dengiziga quyila oladigan suvi, yani Orol bo'yicha barcha tabiiy ko'llarni saqlab qolish kabi ishlar rejalashtirilgan.

Atmosfera havosini muhofaza qilishning asosiy yo'nalishi shahar va aholi yashaydigan punktlarda atmosfera havosining sifatini yaxshilash, keyinchalik sanitar-gigienik qoidalarga rioya qilish buning uchun Respublikamizning barcha hududlarida chiqindilarni kamaytirish, kam chiqindili texnologiyalarni yaratish, chang toplovchi va tozalovchi yangi qurilmalarni yaratish va ularning ishlab chiqarish samaradorligini oshirish eskirgan qurilmalarni yaxshilash bilan almashtirish va boshqalar.

Xulosa.

Ekosan – O'zbekiston ekologik muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan muhim nodavlat tashkilotlardan biridir. Bu tashkilot ekologik barqarorlikni ta'minlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, va fuqarolarni ekologik muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qilish kabi vazifalarni bajaradi. Ekosan o'z faoliyati davomida ekologik xabardorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va tabiiy boyliklarni kelgusi avlodlar uchun saqlab qolishga xizmat qiluvchi qator loyihalarni amalga oshirgan.

O'zbekistonning ekologik muammolari, xususan, suv tanqisligi, tuproqning sho'rlanishi, havoning ifloslanishi va Chuqur Orolbo'yi hududlaridagi ekologik inqiroz, tashkilotning diqqat markazida turadi. Ekosan ekologik loyihalarni amalga oshirish orqali jamoatchilikni jalb etadi, ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi va hukumat bilan hamkorlikda atrof-muhitni himoya qilish bo'yicha tashabbuslarni ilgari suradi.

O'zbekistonning ekologik muammolari murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular mintaqaning iqlim o'zgarishi, Orol dengizi inqirozi, havoning ifloslanishi, suv resurslarining tanqisligi, va tuproqning degradatsiyasi kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Ushbu muammolar nafaqat tabiatga, balki inson salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ekosan tashkiloti aynan shu masalalarga e'tibor qaratadi va ularni hal qilishda ilmiy yondashuv va jamoatchilikni faollashtirish usullaridan foydalanadi.

Avvalo, sohaga oid yangi qonun loyihalari yaratish, mavjudlarini takomillashtirish, nazorat-tahlil faoliyatini bugungi talab darajasida kuchaytirish, uzluksiz ekologik ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqish, ekologik nazoratning jamoatchi inspektorlari tizimini rivojlantirish, aholi ekologik madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan tizimli ishlarni amalga oshirish, atrof-muhitga zararli ta'sir

ko'rsatuvchi obyektlarni va suv tozalash inshootlarini inventarizatsiyadan o'tkazish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi qabul qilinib, hayotga izchil tatbiq etilmoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni aholining iste'mol, maishiy va boshqa ehtiyojlari uchun suv obyektlaridan foydalanish qismining ijro etilishi yuzasidan Sog'liqni saqlash hamda Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirliklari, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, Geologiya va mineral resurslar davlat qo'mitalari axboroti yuzasidan parlament eshituvlari bo'lib o'tdi. Ayni chog'da "Xavfli chiqindilarni transchegaraviy tashish va ularni yo'q qilish ustidan nazorat qilish to'g'risida"gi Bazel konvensiyasi bajarilishi holati o'rganilib, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish masalalari qo'mitasi eshituvi tashkil etildi. Ushbu tashkilotning faoliyati orqali O'zbekistonda ekologik barqarorlikni ta'minlash yo'lida muhim o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ekosan nafaqat ekologik muammolarning oldini olish, balki fuqarolarni faol ishtirokga chorlash orqali xalqning ekologik ongini yuksaltirishda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, uning tashabbuslari tabiiy resurslarni kelgusi avlodlar uchun saqlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh. M. 2017—2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Ekologiya va atrofmuhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni. 21-aprel 2017-yil, Toshkent.
3. Qayumov A.A., Raxmonov R.N., Egamberdieva L.SH., Xamroqulov J.H. Tabiatdan foydalanish va uni muhofaza qilish. – T.: "Iqtisodiyot", 2014.
4. Nigmatov A.N. ekologiyaning nazariy asoslari. ekologiya va atrof muhit Muhofazasi ta'lim yo'nalishi va mutaxassisligi uchun o'quv qo'llanma.—mas'ul muharrir b.f.d. A.S.Yuldashev — T., 2013.
5. Ergasheva, Y. A., Vasieva, D. I., & Murtazova, S. B. (2019). Political persecutions and ideological pressure on the creative intellectuals of Uzbekistan in post-war decades. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2 S10), 374-377.

SOG'LOM TURMUSH TARZINING NAZARIY ASOSLARI

Tojiboyeva Sayyora Shukur qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili adabiyoti universiteti ijtimoiy fanlar
fakultetining 2-kurs talabasi
tojiboyevasayyora6@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sog'lom turmush tarzi asoslari, uning mazmuni, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sog'lom turmush tarzi jismoniy madaniyati, uning tarkibiy qismlari, jismoniy madaniyat, sport, sayohat va xalq o'yinlariga bag'ishlangan. Jismoniy madaniyatning asosini tashkil etuvchi faol harakatlar, jismoniy tarbiya va sport, jismoniy tarbiya, jismoniy rivojlanish, kun tartibi, shaxsiy gigeniya, atrof-muhit, chiniqtirish omillari, jismoniy kamolot, sog'lom turmush tarzi xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya va sport, ommaviy sport, organism, funksional, imkoniyatlar, sog'lom va barkamol avlod, faol harakat, jismoniy bilim, jismoniy sifatlar, jismoniy qobiliyat.

Kirish. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek, "Sog'lom xalq, sog'lom millatgina buyuk ishlarga qodir bo'ladi." Shu boisdan Prezidentimiz rahnamolgida yosh avlodning har tomonlama barkamol bo'lib yetishish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. O'zbekistonda demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda barkamol avlodni tarbiyalash masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Barkamol avlodni tarbiyalash masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Barkamol avlodni tarbiyalash masalasi esa jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirishga bevosita bog'liqdir. Jamiyat hayotida inson salomatligini ta'minlash tabiiy atrof-muhit holati bilan bir qatorda, ijtimoiy hayot, inson tarbiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan jarayondir. Sog'lom turmush tarzi fiziologik va ruhiy jarayonlarning normal borishi uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratadi, bu turli kasalliklarning ehtimolini kamaytiradi va insoning umr ko'rish davomiyligini oshiradi. Sog'lom turmush tarzi bizning maqsad va vazifalarimizni amalga oshirishga, rejalarimizni muvaffaqiyatli amalga oshirishga qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Jamiyat hayotida salomatlik insonning birinchi va eng muhim ehtiyoji bo'lib, uning mehnati qobiliyatini belgilaydi va shaxsning barkamol rivojlanishini ta'minlaydi. Sog'lom turmush tarzi- axloqiy, faol, mehnat, sabr-toqat tamoyillariga asoslangan va shu bilan birga, atrof-muhitning

salbiy ta'siridan himoya qiluvchi, keksalikka qadar axloqiy, aqliy va jismoniy salomatlikni saqlashga imkon beradigan hayot. Sog'lom turmush tarzi insoning madaniy, jismoniy rivojlanishi, mehnat unumdorligi va ijodiy faoliyatini oshirishni o'z ichiga oladi. Kun sayin sog'lomlashtirish uslubining turlari oshib bormoqda. Jismoniy mashqlar, ovqatlanish me'yori, uyqu, hammomdan foydalanish va boshqalar harakat faoliyatini oshirib boradi.

Sog'lom turmush tarzining dolzarbligi ijtimoiy hayotning murakkablashishi, salbiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan texnogen, ekologik, psixologik, siyosiy va harbiy xavflarning kuchayishi natijasida inson tanasiga stresslarning ko'payishi va o'zgarishi bilan bog'liq. Sog'lom turmush tarzi quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi: "samarali mehnat, oqilona mehnat va dam olish rejimi, yomon odatlarni yo'q qilish, optimal harakat rejimi, shaxsi gigiyena, chiniqish, ratsional ovqatlanish va boshqalar". Samarali mehnat sog'lom turmush tarzining muhim elementidir. Mehnat va dam olishning oqilona rejimi sog'lom turmush tarzining zarur elementidir.

Sog'lom turmush tarzi- faol mehnat qiladigan, mehnatga ijodkorlik asosida yondashadigan, kuchli jismoniy va ruhiy bosimlarni, o'ta xavfli va zararli ta'sir ko'rsatuvchi omillarni yengil tarzda bartaraf etadigan, har tomonlama taraqqiy etgan shaxsning shakllanish jarayonidan iborat bo'lib, O'zbekistonda istiqomat qilayotgan fuqarolarning tafakkuri, sog'lomligi ularning mulkka, ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan qarashlarida ham ijobiy natijalariga olib keladi. Yangilanayotgan O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini shakllantirish fuqarolarning dunyoviy bilimlar asosida dunyoqarashining shakllanishi, diniy qadriyatlar asosida axloqiy, ma'naviy tarbiyasi asosida amalga oshirilmoqda. Falsafiy adabiyotlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasiga keying paytlarda katta e'tibor berilib, sog'lom sog'lom turmush tarzining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, ruhiy-psixologik, tibbiy-gigiyenik, shaxsga tegishli bo'lgan motivatsion tomonlari tadqiq etilmoqda. Sog'lom turmush tarzining metodologik muammolari, ijtimoiy-iqtisodiy mezonlari, aholi turmush madaniyatiga, diniy va dunyoviy qadriyatlarga tegishli jihatlari bugungi kunda ijtimoiy-falsafiy jihatdan o'rganilishi zarur bo'lgan sohalardir.

Sog'lom turmush tarzi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan yangilanish jarayonida odamlar o'rtasidagi sog'lom munosabatlar va namunaviy hulqning shakllantirish jarayonini tartibga soladi hamda tezlashtiradi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda motivatsiya omili ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, motivatsiya shaxsning ma'lum bir faoliyatni bajarishga kirishishi, harakatga keltirishi, uning muhimligini asoslashi va anglatishini o'zida ifodalaydi. Sog'lom turmush tarzi mafkurasi, R.U.Arziqulovning fikricha, turmush tarzining

falsafasini, davlatning sog'lom turmush tarzini shakllanishi bo'yicha yuritayotgan siyosatini, sog'lom turmush tarzining huquqiy, axloqiy asoslarini, sog'lom turmush tarzining pedagogikasi, psixologiyasi, sotsiologik madaniyati, etikasi va estetikasini o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi lozim. Axloqiy yetuklik kishida iymon-e'tiqod va amalni kuchaytiradi. Insonlik sharafiga ko'taradi. Bu jarayon ongli hayot kechirish bo'lib, baxt-saodatga yetaklaydi. Sog'lom turmush tarzini qaror topishiga, jamiyatni insonparvarlashtirish va sog'lomlashtirishga xizmat qiladi. R. Matibayevaning fikricha, bolalarni tarbiyalash ishida eng muhim sharoit-oilaning mustahkam, ma'naviy sog'lom asosga qurilganligi. Demakki, sog'lom oilada sog'lom farzandlar, Vatanimizning munosib farzandlari, ya'ni ijodiy fikrlaydigan, mustaqil xulosalar chiqaradigan, kelajakda qaysi bir soha mutaxassisi bo'lishidan qat'iy nazar, O'zbekiston mustaqilligining istiqboliga munosib hissa qo'sha oladigan barkamol avlod bo'lib yetishadi.

Xulosa. Sog'lom turmush tarzi murakkab ijtimoiy jarayonlarni o'zida ifodalaydi va sog'lom turmush tarzining mezonlariga shaxsning jamoatchilik va mehnat jarayonlarida faollik ko'rsatib, samarali ijodiy faoliyat bilan mashg'ul bo'lishi, oilada va kundalik turmushda namunali yashashi, o'zida jismoniy va ma'naviy qobiliyatlarni ro'yobga chiqarishga intilishi, tabbiy va ijtimoiy muhit bilan mutanosiblikda yashashi, sog'lom va barkamol inson bo'lib shakllanish uchun o'z shaxsini bosqichma-bosqich rivojlantirib borishga intilishi, nosog'lom turmush tarziga xos zararli odatlarning ta'siriga tushib qolishdan o'zini asrashga intilib yashashi, hayotda to'ri yashayotganidan qoniqish hosil qilib, zavqlanib yashashga intilishi, sog'lom turmush tarzini o'zi uchun bir umrga maqsad qilib tanlashi va shu yo'lda faoliyat olib borishi kabi qimmatli insiniy sifat va xususiyatlarni kiritish mumkin.

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa, yosh ovlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarga o'z irodasi, kuchli va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli shakllantirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Yoshlarni bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish ularni salomatligini asrab avaylash, mustahkamlash maqsadida ommaviy sport turlariga jalb etish va aholi salomatligini mustahkamlash borasida ijtimoiy muhitga ommaviy sportni jalb etish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Sog'lom turmush tarzi va

tibbiy madaniyat va sport uyg'unligi borasida yosh avlodga tushunchalar berib, ongiga sindirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Abdullayev. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi (1-jild). Toshkent. «NAVRO'Z» nashriyoti, 2017.
2. D.J.Sharipova, G.S. Fuzailova, M. Turkmenova, D. Zufarova. Talabalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish. Farg'ona. 2010
3. Sh.Xonkeldiyev, A.Abdullayev, Yu. M.Kasach, A.T. Xasanov, M.M. Yuldashev. Sog'lom turmush tarzining jismoniy madaniyati. Farg'ona. 2010.
4. R.S. Salomov. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. Toshkent- 2014.

MAKS VEBERNING SOTSIOLOGIK NAZARIYALARI DIN SOTSIOLOGIYASI

Aminova Sevinch Sunnatullo qizi

aminova.s0804@gmail.com

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası 2-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada siz Maks Veberning hayoti va ijod yo'li, din sotsiologiyasiga qo'shgan hissalarini bilib olishimiz mumkin. Shuningdek, maqolada Veberning iqtisodiy va diniy tizimlar, xususan, "Protestant axloqi va kapitalizm ruhi" asarida ilgari surilgan ratsionalizatsiya nazariyasi muhokama qilingan. Veberning ratsional hukmronlik turlari bo'yicha tahlili zamonaviy boshqaruv va ijtimoiy tizimlarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola diniy e'tiqodlar va iqtisodiy faoliyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashga, shuningdek, dinning ijtimoiy jarayonlardagi rolini tadqiq qilishga bag'ishlangan bo'lib, zamonaviy sotsiologik tahlil uchun muhim nazariy asoslarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: din, konfutsiylik, daosizm, buddizm, kapitalizm, hinduizm, yahudiylk

Kirish. Maximilian Carl Emil Weber (nemis: *Maximilian Carl Emil Weber*; 21 aprel 1864, Erfurt, Prussiya - 14 iyun 1920, Myunxen, Germaniya) Maks Veber (nemischa *Max Weber*) nomi bilan tanilgan nemis sotsiologi, faylasufi, uning olimi va siyosiy iqtisodchi. Veber g'oyalari ijtimoiy fanlar, ayniqsa, sotsiologiya rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.¹ Emil Dyurkgeym va Karl Marks bilan bir qatorda Veber sotsiologiya fanining asoschilaridan biri hisoblanadi.²

Veber " ijtimoiy harakat " atamasini ilmiy foydalanishga kiritdi. Olim antipozitivistik usullarning izchil tarafdori bo'lib, ijtimoiy harakatlarni o'rganish uchun sof empirik emas, balki "tushuntirish", "interpretativ" usul ko'proq mos kelishini ta'kidladi. Unga asoslangan sotsiologiyani tushunish kontseptsiyasi doirasida olim nafaqat u yoki bu ijtimoiy harakatni ko'rib chiqishga, balki sodir bo'layotgan voqealarning maqsadi va ma'nosini unga aloqador shaxslar nuqtai nazaridan tan olishga harakat qildi. Veberning ilmiy qiziqishlarining o'zagi jamiyatning an'anaviydan zamonaviyga o'tish jarayonlarini o'rganish edi:

¹ Artur Mitsman "Maks Weber". Arxivlangan nusxasi 2013 yil 18 martdagi Wayback mashinasida // Encyclopædia Britannica

² Maks Weber; Hans Geynrix Gert; Brayan S. Tyorner. Maks Weberdan: sotsiologiya bo'yicha insholar (inglizcha). - Psixologiya matbuoti, 1991. - S. 1.

ratsionalizatsiya, sekulyarizatsiya, "dunyoning maftunkorligi". Olimning eng mashhur asarlaridan biri uning kapitalizmning protestant kelib chiqishi haqidagi dissertatsiyasi edi.

Iqtisodiy sotsiologiya va din sotsiologiyasi chorrahasida olib borilgan tadqiqotlar 1905 yilda nashr etilgan mashhur "Protestant axloqi va kapitalizm ruhi" kitobida ishlab chiqilgan. Tarixiy materializmning marksistik kontseptsiyasiga qarshi chiqib, Veber dinning madaniy ta'sirining muhimligini ta'kidladi - u iqtisodiyotni boshqarishning kapitalistik shakli genezisni tushunishning kalitini aynan shu erda ko'rgan.³ Keyinchalik, olim Xitoy, Hindiston va qadimgi iudaizm dinlarini o'rganib, ularda G'arb va Sharqning iqtisodiy tuzilishi o'rtasidagi tafovutni aniqlaydigan jarayonlarning sabablarini topishga harakat qildi.

"Siyosat kasb va kasb sifatida" (1919) nomli boshqa mashhur asarida Veber davlatni zo'ravonlikdan qonuniy foydalanish bo'yicha monopoliyaga ega bo'lgan institut sifatida ta'riflagan. Sotsiolog birinchi bo'lib davlat hokimiyatining turli turlarini aniqlab, zamonaviy davlat institutlari tobora ko'proq ratsional-huquqiy turga asoslanganligini ta'kidladi. Olim iqtisod tarixi, iqtisod nazariyasi va metodologiyasi rivojiga muayyan hissa qo'shdi. Veberning jamiyatni ratsionalizatsiya qilish sohasidagi tadqiqotlari asosan Frankfurt maktabi doirasida rivojlangan tanqidiy nazariyaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi.

Veber Birinchi jahon urushidan keyin tuzilgan liberal Germaniya demokratik partiyasining asoschilaridan biri bo'ldi. Keyinchalik, olim Germaniya parlamentiga nomzod bo'lish uchun muvaffaqiyatsizlikka uchradi va komissiyaga yangi konstitutsiya loyihasini ishlab chiqishni maslahat berdi. Weber 1920 yilda 56 yoshida vafot etdi, o'lim sababi ispan grippi pandemiyasi va keying pnevmoniya.⁴ Veberning ukase Alfred ham sotsiologiya bo'yicha tadqiqotchi bo'ldi.

Metod va materiallar. Maqolani yozish davomida ilmiy maqolalar, Veberning asarlari va zamonaviy tadqiqotlarni tahlil qilish metodidan foydalanildi. Maks Veberning din sotsiologiyasi bo'yicha tadqiqotlari asosan ijtimoiy-solishtiruv usuliga asoslanadi. U tarixiy tahlil va qiyosiy metodologiyani qo'llagan holda, turli diniy tizimlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishdagi rolini o'rgangan. Veber o'z tadqiqotlarida hujjatli manbalar, tarixiy voqealar, diniy matnlar va ijtimoiy jarayonlar haqidagi ma'lumotlarga tayanadi.

Maqolada asosiy material sifatida quyidagilar ishlatilgan:

³ Weber, Maks Protestant axloqi va "Kapitalizm ruhi" (1905). Stiven Kalberg tomonidan tarjima qilingan (2002), Roxbury Publishing Company, pp. 19, 35.

⁴ Weber, Maks Protestant axloqi va "Kapitalizm ruhi" (1905). Stiven Kalberg tomonidan tarjima qilingan (2002), Roxbury Publishing Company, pp. 19, 35.

Diniy matnlar va falsafiy asarlar: U Hindiston, Xitoy, va G'arb dinlarining asosiy manbalarini o'rgangan (masalan, Konfutsiylik, Buddizm, Protestantizm).

Ijtimoiy-iqtisodiy ma'lumotlar: Turli jamiyatlarning iqtisodiy faoliyati va diniy e'tiqodlari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilgan.

Bu metod va materiallar Veberga dinning ijtimoiy hayotdagi rolini tahlil qilish va uning jamiyat rivojiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlash imkonini bergan.

Muhokama va natijalar. "Protestant axloqi" olimning sotsiologiya sohasidagi birinchi inshosi bo'lib, undan keyin "Xitoy dini: konfutsiylik va daosizm", "Hindiston dini: hinduizm va buddizm sotsiologiyasi" va "qadimgi iudaizm". Boshqa e'tiqodlarni, jumladan, ilk nasroniylik va islomni tahlil qilish 1920 yilda sotsiologning to'satdan vafot etishi bilan to'xtatildi.⁵ Bu asarlarda muhokama qilingan uchta asosiy masala diniy ta'limotning jamiyat iqtisodiy tuzilishiga ta'siri, uning jamiyat tuzilishiga ta'siri va tsivilizatsiyaning G'arbga muqobil rivojlanish yo'lini tanlashini belgilab bergan sabablar edi.⁶

Veber dinni jamiyatning markaziy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblagan.⁷ Muayyan madaniyatni G'arbiy Yevropa sivilizatsiyasi bilan solishtirib, u ko'pincha sotsial darvinizm ruhidagi talqinlarga moyil bo'lgan zamonaviy tadqiqotchilardan ajralib turadigan qiymat mulohazalaridan qochishga harakat qildi. Veber o'z tadqiqotlarida G'arbnig jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlarning diniy tabiati to'g'risida xulosaga keldi, lekin u ularni jamiyatlarni farqlashning yagona omillari deb hisoblamadi. Veber, shuningdek, Yevropaning oqilona ilmiy bilimga intilishi, davlat va xo'jalik boshqaruvini tizimlashtirish va byurokratlashtirish haqida yozgan.

Veber din rivojlanishining sotsial-evolyutsion modelini taklif qilib, umuman jamiyatlar tasavvufiy e'tiqoddan ko'pxudolikka, so'ngra panteizmga, monoteizmga va nihoyat, axloqiy monoteizmga o'tishini ko'rsatdi.⁸ Uning yozishicha, bunday evolyutsiya jamiyatning iqtisodiy tizimining barqarorlashuvidan keyin sodir bo'lgan, bu esa kasbiylashuvni va ruhoniylarning sinf sifatida rivojlanishini ta'minlagan.⁹ Hudolar ierarxiyasi jamiyatning guruhlariga bo'linishi ta'sirida shakllangan bo'lsa,

⁵ Bendiks. Maks Weber (inglizcha). - 1977. - B. 285.

⁶ Bendiks.IX: Siyosiy sotsiologiyaning asosiy tushunchalari//Maks Veber(inglizcha). - 1977.

⁷ Kennet Allan; Kennet D. Allan.Klassik sotsiologik nazariyadagi tadqiqotlar: ijtimoiydunyoni. -Pine Forge Press, 2005. - P.153.

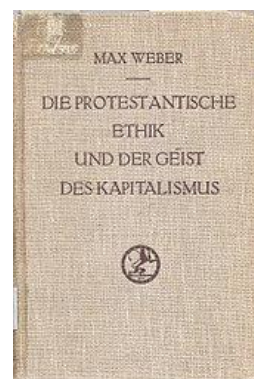
⁸ Bendiks.IX: Siyosiy sotsiologiyaning asosiy tushunchalari//Maks Veber(inglizcha). - 1977.

⁹ Kennet Allan; Kennet D. Allan. Klassik sotsiologik nazariyadagi tadqiqotlar: ijtimoiy dunyoni ko'rish. - Pine Forge Press 2005. - P. 155.

hokimiyatning markazlashuv jarayoni yagona qudratli xudo tushunchasining muvaffaqiyatini oldindan belgilab bergan.¹⁰

"Protestant axloqi va kapitalizm ruhi"

Asar Veberning eng mashhur ishiga aylandi.¹¹ Ba'zi olimlarning fikricha, asar protestantizmni to'liq batafsil o'rganish sifatida emas, balki uning ushbu sohadagi keyingi ishlariga kirish sifatida qabul qilinishi kerak. Veber "Etika" asarida protestant harakatining konfessiyalaridan biri sifatida kalvinizmning maxsus axloqiy tizimi Evropaning iqtisodiy markazining katolik frantsuz, ispan va italyan shaharlaridan Niderlandiyaga ko'chirilishiga sabab bo'lganini yozgan. Ingliz, shotland va nemis. Veberning fikricha, reformatsiya tarafdorlarining katta qismi bo'lgan jamiyatlar yanada rivojlangan kapitalistik iqtisodlarni yaratishga muvaffaq bo'lgan.¹² Xuddi shunday, ko'p dinli mamlakatlarda eng yirik tadbirkorlar protestantlar edi. Shunday qilib, Veber Rim katolisizmi konfutsiylik va buddizm kabi jamiyatlar uchun kapitalistik iqtisodni rivojlantirish yo'lidagi to'siq bo'lib qolganligini ta'kidladi.¹³

Kasb kontseptsiyasining ishlab chiqilishi tez orada zamonaviy tadbirkorga aniq vijdonni - mehnatkash ishchilarni ham berdi; u o'zlarining da'vatlariga zohidlik sadoqatlari va shafqatsiz kapitalistik ekspluatatsiyaga qarshilik ko'rsatmasliklari evaziga ularga abadiy najot istiqbolini berdi.

Xristianlik e'tiqodi tarixan dunyoviy ishlarga, shu jumladan daromadga intilish bilan bog'liq bo'lgan ishlarga aralashishdan bosh tortishni nazarda tutgan.¹⁴ Veber bu tezis nasroniylikning barcha harakatlariga taalluqli emasligini ko'rsatdi va ba'zi konfessiyalar nafaqat iqtisodiy ishlarda oqilona ishtirok etishni qo'llab-quvvatlabgina qolmay, balki ularga axloqiy va ma'naviy ahamiyatga ega. Calvinistik axloqiy tizim izdoshlarni qattiq mehnat qilishga, iqtisodni oqilona boshqarishga va foydani keyingi ishlab chiqarishga sarmoya qilishga undadi. Kasbning ilohiy tabiati kontseptsiyasi hayotning boshqa barcha jabhalarida solihlik uchun abadiy najot uchun zaruriy shart ekanligini ko'rsatdi; Har bir taqdirning oldindan belgilanishi haqidagi ta'limot iqtisodiy tengsizlikka nisbatan ijtimoiy keskinlik darajasini pasaytirdi, bundan

¹⁰ O'sha manba P. 158.

¹¹ Maks Veber; Richard Svedberg. Iqtisodiyot sotsiologiyasidan insholar (inglizcha). -Prinston universiteti nashriyoti, 1999. - P. 22.

¹² Weber Protestant axloqi... , 15-16-betlar

¹³ Jorj Ritser. Zamonaviy sotsiologik nazariya va uning klassik ildizlari: asoslari. -McGraw-Hill Education, 2009. - P. 35-37.

¹⁴ Bendiks Maks Weber (inglizcha) . - 1977. - B. 57.

tashqari, boylik baxtli keyingi hayotning muhim ko'rsatkichi sifatida e'tirof etildi;¹⁵ Shunday qilib, boylikka intilish gunohkor ochko'zlik yoki shuhratparastlik emas, balki axloq va solihlik belgisi hisoblangan. Veber buni "kapitalizm ruhi" deb atagan va kapitalistik iqtisodiy tizimni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarning moddiy bo'lmaganligini ta'kidlagan.¹⁶

Ba'zi tadqiqotchilar bu kontseptsiyani, aksincha, har bir jamiyatning asosi bo'lgan va "ustqurma" - huquqiy, diniy, oilaviy va boshqa ijtimoiy munosabatlarning mohiyatini belgilab beruvchi marksistik iqtisodiy "baza" ning teskarisi sifatida qarashadi.¹⁷

Veber protestant axloqi bo'yicha keyingi tadqiqotlarni to'xtatdi, chunki uning hamkasbi, professional ilohiyotchi Ernst Troeltsch "Xristian cherkovlari va mazhablarining ijtimoiy doktrinasi" kitobi ustida ishlay boshladi. Troeltschning oldingi ishlari allaqachon Veberning tadqiqot niyatlarini qondirgan va uning fikricha, dinni sotsiologik kategoriya sifatida keyingi tahlil qilish uchun asos yaratgan.¹⁸

Veber haqidagi zamonaviy matnlarda qo'llaniladigan "mehnat etikasi" atamasi uning "protestant axloqi" dan foydalanishidan olingan. Din va iqtisod o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi g'oyalar Yevropadan boshqa jamiyatlarga o'tgandan keyin umumiy atamani kiritish zaruriyati tug'ildi.¹⁹

"Xitoy dini: konfutsiylik va daosizm". "Xitoy dini: konfutsiylik va daosizm" kitobi Veberning din sotsiologiyasi sohasidagi ikkinchi yirik asari bo'ldi. Bu erda u Xitoy jamiyatini G'arb jamiyatidan ajratib turadigan xususiyatlariga e'tibor qaratdi, xususan, ularning ba'zilarining **puritan** etikasiga zidligini ko'rsatdi. Veber Xitoy dinlarini tadqiq etar ekan, nima uchun kapitalizm Xitoy madaniyatidan tashqi ta'sirsiz tug'ilmaganligini tushuntirishga harakat qildi. U Xitoy shaharlarining rivojlanishi, Xitoy byurokratiyasi va jamiyatning **patriarxal tuzilishi, mahalliy din va falsafa, asosan konfutsiylik** va **daosizm** haqida yozgan. Veberning fikriga ko'ra, bu institutlar Yevropadagi hamkasblaridan boshqalarga qaraganda ko'proq farq qilar edi.²⁰

Veberning fikricha, konfutsiylik va puritanlik ratsional ta'limotning bir-birini istisno qiladigan shakllari bo'lib, ikkala tizim ham izdoshdan diniy dogmalarga qat'iy

¹⁵ Jorj Ritser. Zamonaviy sotsiologik nazariya va uning klassik ildizlari: asoslari. - McGraw-Hill Education, 2009. - P. 37-38.

¹⁶ O'sha manba P. 35-37.

¹⁷ Bendiks. Maks Weber (inglizcha). - 1977. - B. 60-61.

¹⁸ Bendiks. Maks Weber (inglizcha). B. 49.

¹⁹ Richard Svedberg; Ola Agevall. Maks Weber lug'ati: kalit so'zlar va markaziy tushunchalar (inglizcha). - Stenford universiteti nashriyoti, 2005. - P. 310.

²⁰ Bendiks. Maks Weber (inglizcha). - 1977. - B. 98-99.

muvoqif hayot qurishni talab qiladi . Xitoy va Yevropa ta'limotida o'z-o'zini nazorat qilish va cheklash yuksak qadrlanadi, boylik to'plash taqiqlanmagan . Biroq, umumiy xususiyatlarga qaramay, konfutsiylik va puritanizmning maqsadlari tubdan farq qiladi: agar birinchi vakillari uchun eng muhim vazifa qat'iy ijtimoiy ierarxiya o'rnatish bo'lsa, u holda puritanizm barcha odamlarni "qo'zg'alish vositalariga aylantirishi kerak edi. Xudoning qo'llari» . Protestantlardan farqli o'laroq, konfutsiychilar kamdan-kam hollarda chuqur e'tiqod va ishlash irodasini ko'rsatdilar, farovonlikka erishish yo'li sifatida mehnat Konfutsiy muhitida odobsiz hisoblangan. Veber bu xususiyat Xitoyning keyingi iqtisodiy rivojlanishini oldindan belgilab bergan deb hisoblagan.²¹

"Hindiston dini: hinduizm va buddizm sotsiologiyasi". Veberning uchinchi yirik sotsiologik-diniy asari Hindistonning an'anaviy e'tiqodlariga bag'ishlangan. U pravoslav hinduizm va heterodoks buddizmning hind jamiyatining ijtimoiy tuzilishi va dunyoviy etikasiga ta'sirini o'rganib chiqdi .²² Agar Xitoy madaniyatida kapitalistik munosabatlarni o'rnatish yo'lidagi asosiy to'siq Konfutsiy motivatsiya tizimi bo'lgan bo'lsa, Veberning fikricha, Hindistonning modernizatsiyasiga hinduizm to'sqinlik qilgan . Kasta tizimi vertical ijtimoiy harakatchanlikni imkonsiz qildi va iqtisodiy faoliyat hindular uchun hech qanday ahamiyatga ega emas edi, chunki u ruhni yuksaltirishga yordam bermadi .²³

Veber o'z tahlilini hind diniy madaniyatini oldingi ishda muhokama qilingan Xitoy bilan taqqoslash orqali yakunladi . Tasavvufiy ruhiy tajriba bilan bog'liq bo'lgan xitoylar va hindlarning hayotining ma'nosi moddiy dunyodan tashqarida mahalliyashtirilgan edi . Har ikki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi payg'ambar yoki donishmandning hikmatli so'ziga ergashgan o'qimishli elita bilan e'tiqodi tasavvuf bilan sug'orilgan o'qimagan omma orasida aniq bo'linishni nazarda tutgan. Osiyo madaniyatlari messianik bashoratlar yaratmadi va shuning uchun turli ijtimoiy qatlamlar dinda birlashtiruvchi printsipni topa olmadilar. G'arb madaniyati tomonidan o'zlashtirilgan masihiy bashoratlardan farqli o'laroq, Osiyo muqaddas matnlari, birinchi navbatda, ijtimoiy ierarxiyaning eng yuqori qatlamlari vakillariga qaratilgan bo'lib, ular solih hayot qonunlarini o'z ichiga olgan va, qoida tariqasida, mashaqqatli mehnat va boshqa zaruratni bildirmagan; moddiy dunyoning ko'rinishlari. Veberning fikricha, shuning uchun ham G'arb jamiyatlari Xitoy va Hindiston

²¹ Bendiks.Maks Weber(inglizcha). - 1977. - B. 135-141.

²² O'sha manba. B. 142-158.

²³ Jorj Ritzer.Zamonaviy sotsiologik nazariya va uning klassik ildizlari:asoslari. -McGraw-Hill Education, 2009. - P. 37-38.

sivilizatsiyalarining rivojlanish yo'lidan bormagan. "Qadimgi yahudiylilik" yangi asari bu farazni tasdiqlashi kerak edi.²⁴

"Qadimgi yahudiylilik". Kitob yahudiylilikning dastlabki shakllarini tahlil qilishga bag'ishlangan, ammo unda ko'rib chiqilgan muammolar ko'lami kengdir - boshqa asarida Veber Sharq va G'arb dinlari o'rtasidagi asosiy farqlarni izohlashga harakat qilgan. U G'arb xristianligida rivojlangan, dunyoviy ishlarda ishtirok etish imkonini beruvchi ichki dunyo asketizmini sharq e'tiqodlariga xos bo'lgan tasavvufiy tafakkurga qarama-qarshi qo'ygan. Sotsiologning ta'kidlashicha, nasroniylilikning ba'zi xususiyatlari tarafdorlarga haqiqatning kamchiliklari bilan kelishishga imkon bermadi, balki ularni dunyoni egallashga va uni o'zgartirishga majbur qildi.²⁵ Veber bu da'voning kelib chiqishini qadimgi yahudiy bashoratlarida topdi.²⁶ Olim xristian va **islom** madaniyatini vujudga keltirgan, **yunon** va **rim** sivilizatsiyalariga ta'sir ko'rsatgan qadimgi yahudiylarning dini G'arb jamiyati muvaffaqiyatini oldindan belgilab bergan deb hisoblagan.

Veber Zabur, Ayub kitobi, Talmud matnlarini o'rganishni va nasroniylilik va islomning dastlabki tarixini tahlil qilishni rejalashtirgan, ammo bu niyatlar 1920 yilda sotsiologning o'limi bilan oldini oldi.

Xulosa. Maks Veberning din sotsiologiyasi haqidagi ta'limotlari dinning ijtimoiy hayotdagi o'rnini chuqur tushunishga asos bo'lib xizmat qiladi. U dinni nafaqat e'tiqod tizimi, balki ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan omil sifatida ko'rib chiqadi. Veberning "Protestant axloqi va kapitalizm ruhi" asaridagi g'oyalari kapitalizmning rivojlanishida diniy qadriyatlarning muhim roli borligini ko'rsatadi.

Veberning ratsionalizatsiya va hukmronlik turlari haqidagi tahlillari turli dinlarning dunyoqarash, jamiyat tuzilishi va iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qilish uchun asosiy nazariy vositalarni taqdim etadi. U dinning faqat mafkuraviy emas, balki amaliy-iqtisodiy jihatlarini ham o'rganib, jamiyatning turli qirralarida diniy ta'sirni yoritib beradi.

Uning asarlari nafaqat diniy sotsiologiya, balki kengroq ijtimoiy fanlar rivojiga hissa qo'shib, hozirgi zamon jamiyatlarini tahlil qilishda ham dolzarb ahamiyatga ega. Shu sababli, Veberning din sotsiologiyasi ijtimoiy fanlar uchun fundamental tadqiqot manbai bo'lib qolmoqda.

²⁴ Bendiks.Maks Weber(inglizcha). - 1977. - B. 199.

²⁵ Bendiks.Maks Weber(inglizcha). - 1977. - B. 200-201.

²⁶ O'sha manba. B. 204-205.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Artur Mitsman "Maks Weber". Arxivlangan nusxasi 2013 yil 18 martdagi Wayback mashinasida // Encyclopædia Britannica
2. Maks Weber; Hans Geynrix Gert; Brayan S. Tyorner. Maks Weberdan: sotsiologiya bo'yicha insholar. - Psixologiya matbuoti
3. Weber, Maks Protestant axloqi va "Kapitalizm ruhi" (1905). Stiven Kalberg tomonidan tarjima qilingan (2002), Roxbury Publishing Company
4. Weber, Maks Protestant axloqi va "Kapitalizm ruhi" (1905). Stiven Kalberg tomonidan tarjima qilingan (2002)
5. Bendiks. IX: Siyosiy sotsiologiyaning asosiy tushunchalari
6. Kennet Allan; Kennet D. Allan. Klassik sotsiologik nazariyadagi tadqiqotlar. Maks Veber; Richard Svedberg. Iqtisodiyot sotsiologiyasidan insholar - Prinston universiteti nashriyoti.
7. Weber Protestant axloqi
8. Jorj Ritser. Zamonaviy sotsiologik nazariya va uning klassik ildizlari
9. Richard Svedberg; Ola Agevall. Maks Weber lug'ati: kalit so'zlar va markaziy tushunchalar - Stenford universiteti nashriyoti.
10. Bendiks. Maks Weber.
11. Jorj Ritzer. Zamonaviy sotsiologik nazariya va uning klassik ildizlari.

"ZAMONAVIY JAMIYATNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI "

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası sotsiologiyasi

*2-bosqich talabasi **Fayzullayeva Sarvinoz***

Anotatsiya: Ushbu maqolada asosan zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalari zamonaviy hayotning murakkab va dinamik jarayonlarini o'rganishga qaratilgan muhim tadqiqot sohasidir. Ushbu soha, insoniyatning turli jamiyatlaridagi rivojlanish, o'zgarishlar va ijtimoiy strukturalarni shakllantiruvchi omillarni tahlil etadi. Bugungi kunda, qiyinchiliklar va imkoniyatlar bilan to'la bo'lgan global kontekstda, jamiyatlarning rivojlanish tendensiyalarini tushunish, nafaqat tadqiqotchilar, balki siyosatchilar va iqtisodchilar uchun ham zaruriyati oshmoqda. Qanday qilib urbanizatsiya, globalizatsiya va texnologik innovatsiyalar zamonaviy jamiyatni shakllantirayotgani, bu jarayonlarning ijtimoiy ta'siri va kelajagi haqida savollar tug'diradi. Tarixiy kontekstda, zamonaviy jamiyatlarning rivojlanishi sanoat inqilobi bilan boshlanganini ko'rish mumkin. Ushbu inqilob agrar iqtisodiyotdan sanoatga o'tishni ta'minladi, bu esa shaharlarning rivojlanishi, texnologik yutuqlar va ijtimoiy tuzilmalar o'zgarishiga olib keldi. 20-asrda globalizatsiya va axborot texnologiyalari inqilobi bu jarayonlarni yanada tezlashtirdi va natijada interkonnektlangan jamiyatlar paydo bo'ldi. Ushbu o'zgarishlar, albatta, zamonaviy jamiyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmalariga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda

Kalit so'zlar: Zamonaviy jamiyat, globalizatsiya, inqilob, urbanizatsiya, ijtimoiy stratifikatsiya, masofaviy ta'limlar.

Kirish. Zamonaviy jamiyatlarning rivojlanish tendensiyalarini tushunish uchun bir nechta asosiy nazariyalar mavjud. Modernizatsiya nazariyasi jamiyatlar industrializatsiya va iqtisodiy rivojlanish yo'lida bir qator bosqichlardan o'tishini ta'kidlaydi. Bunga qarshi, bog'lanish nazariyasi bu fikrni tanqid qiladi va rivojlangan mamlakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarni ekspluatatsiya qilib, ularning o'sishini to'sishini ta'kidlaydi. Ijtimoiy konstruktivizm yondashuvi esa madaniyat va ijtimoiy o'zaro aloqalarning jamiyat normalari va qadriyatlarini shakllantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotning ahamiyati, zamonaviy jamiyat rivojlanish tendensiyalarini chuqur o'rganish orqali ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy kontekstda muhim qarorlar qabul qilishda yordam berishdir. Masalan, texnologik yutuqlar natijasida masofaviy ishlashning o'sishi mehnat bozorini va shahar rivojlanishining yangi yo'nalishlarini shakllantirdi. Shuningdek, ijtimoiy masalalar, masalan, iqlim

o'zgarishi va barqarorlik muammolariga javoblar, global miqyosda qiziqish va muhokama mavzusi bo'lib qolmoqda. Hozirgi kunda, jamiyat rivojlanish tendensiyalarini o'rganish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar, texnologik o'zgarishlar, demografik o'zgarishlar va madaniy transformatsiyalar ta'sirini izchil o'rganmoqda. Ijtimoiy media, globalizatsiyaning mahalliy madaniyatga ta'siri va ta'limdagi texnologiyaning roli kabi sohalarga qaratilgan tadqiqotlar o'sib bormoqda. Bunda, BMT va boshqa akademik tadqiqot markazlari istiqbolli tadqiqotlar olib bormoqda. Biroq, zamonaviy jamiyat rivojlanish tendensiyalarini o'rganishda bir qator muammolar mavjud. Tengsizlik, ekologik buzilish va siyosiy qutblanish kabi masalalar barqaror rivojlanishga jiddiy to'siqlar yaratmoqda. Shuningdek, texnologik o'zgarishlarning tezligi ko'pincha jamiyatlarning moslashish qobiliyatidan oshib ketmoqda, bu esa ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Ushbu masalalar va boshqa savollar o'rganishni talab qiladi. Natijada, zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalari murakkab bo'lib, tarixiy, texnologik va madaniy omillar tomonidan ta'sirlanadi. Ushbu tendensiyalarni tushunish hozirgi muammolarni hal qilish va kelajakdagi rivojlanishlarga tayyorgarlik ko'rish uchun zarurdir. Jamiyatlar rivojlanishda davom etayotganda, tadqiqot va muloqot davomiyligi, zamonaviy hayotning murakkabliklarini boshqarish va ijtimoiy taraqqiyotni inklyuziv, barqaror va teng ravishda ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Urbanizatsiya, zamonaviy jamiyatda muhim jarayonlardan biri bo'lib, u iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga olib keladi. Ushbu jarayonning ijtimoiy ta'siri va o'zgarishlari ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, ularning har biri o'ziga xos muammolar va imkoniyatlarni keltirib chiqaradi. Urbanizatsiya jarayoni, shuningdek, aholi zichligining oshishi, shahar infratuzilmasining rivojlanishi va ijtimoiy stratifikatsiyaning o'zgarishi kabi ko'plab ijtimoiy ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Urbanizatsiya jarayoni, asosan, qishloq joylardan shahar joylarga aholi ko'chishi natijasida sodir bo'ladi. Bu ko'chish, ko'pincha, iqtisodiy imkoniyatlar, ta'lim, sog'liqni saqlash va yaxshi turmush sharoitlarini izlash maqsadida amalga oshiriladi. Shaharlar, o'z navbatida, iqtisodiy faoliyatning markazlariga aylanishi va yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam berishi mumkin. Biroq, urbanizatsiya jarayonining ijtimoiy ta'siri nafaqat ijobiy, balki salbiy tomonga ham ega. Shaharlarning tez rivojlanishi, ko'pincha, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, chunki ba'zi guruhlar iqtisodiy resurslarga oson kirish imkoniyatiga ega bo'lishsa, boshqalari esa bunday imkoniyatlardan mahrum bo'lishi mumkin. Shaharlarning o'sishi va aholi zichligining oshishi, shuningdek, ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi, masalan, uy-joy narxlarining oshishi, transport tizimlarining yuklanishi va ekologik muammolar. Bu holatlar, o'z navbatida, ijtimoiy tartibsizliklar va ijtimoiy adolatsizliklarga olib kelishi mumkin. Shaharlarning tez

rivojlanishi, shuningdek, infratuzilma va xizmatlar sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin, bu esa aholi uchun hayot sifatini pasaytiradi. Urbanizatsiyaning ijtimoiy ta'sirlariga misol sifatida, shaharlarning ko'chmas mulk bozorida o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunga misol sifatida, yangi rivojlanayotgan shaharlar va ularning atrofidagi qishloq joylaridagi uy-joy narxlarining o'sishi keltirilishi mumkin. Bu holat, ko'plab odamlarning uy-joyga bo'lgan talabini oshirishi bilan birga, ko'chmas mulk narxlarining oshishiga olib keladi va natijada, kam daromadli oilalar uchun uy-joy topish qiyinlashadi. Urbanizatsiya jarayoni, shuningdek, madaniy o'zgarishlarga ham olib keladi. Shaharlar, odatda, turli madaniyatlar va etnik guruhlar uchun uchrashuv joylaridir. Bu esa ijtimoiy integratsiya va madaniy almashinuvga olib kelishi mumkin. Biroq, bunday o'zgarishlar ba'zan madaniy ziddiyatlarga yoki ijtimoiy ajralishlarga olib kelishi mumkin. Shuningdek, shaharlar yangi ijtimoiy normativlar va qadriyatlarni shakllantirishi mumkin, bu esa ijtimoiy hayotda muhim o'zgarishlarga olib keladi.

Ijtimoiy ta'sirlar va o'zgarishlar urbanizatsiya jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bu jarayonni o'rganish, shuningdek, ijtimoiy siyosatni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Urbanizatsiya jarayonining ijtimoiy ta'sirlarini chuqurroq tushunish, shaharlarni yanada barqaror va ijtimoiy jihatdan adolatli qilish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Urbanizatsiya natijasida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish, ijtimoiy barqarorlikni saqlash va aholining hayot sifatini oshirish uchun ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarni hisobga olgan holda kompleks yondashuv zarur.¹

Metod va materiallar. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy stratifikatsiya, odamlarning ijtimoiy pozitsiyasini belgilovchi va ularning iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy imkoniyatlarini aniqlovchi muhim bir tushunchadir. Ijtimoiy stratifikatsiya, asosan, odamlarning ijtimoiy maqomi, daromadi, ta'lim darajasi va kasb bilan bog'liq ko'rsatkichlar asosida tashkil etiladi. Zamonaviy jamiyatda bu jarayonlar bir qator dinamik o'zgarishlarga olib kelmoqda, bu esa ijtimoiy barqarorlikka, tenglikka va taraqqiyotga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy stratifikatsiyaning strukturasi ko'plab omillarga bog'liq. Birinchidan, iqtisodiy taraqqiyot ijtimoiy qatlamlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, iqtisodiy o'sish tufayli yuqori daromadli qatlamlar paydo bo'lishi, ularning ijtimoiy mavqei va ta'siri oshadi. Biroq, iqtisodiy o'sish ijtimoiy tenglikni ta'minlamasa, u holda ijtimoiy stratifikatsiya yanada chuqurlashadi va ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, ta'lim tizimi ham ijtimoiy stratifikatsiyaning muhim omillaridan biridir. Ta'lim darajasi yuqori bo'lgan shaxslar ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lishadi, bu esa

¹ Jumaniyozov, A. Urbanizatsiya va Ijtimoiy Ta'sirlari. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2021

ularning ijtimoiy mavqeini oshiradi. Zamonaviy jamiyatda ta'limga kirishning notengligi, ijtimoiy stratifikatsiyaga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil hisoblanadi. Masalan, ba'zi guruhlar ta'lim olishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, bu esa ularning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini cheklaydi. Bundan tashqari, zamonaviy jamiyatda texnologik o'zgarishlar ham ijtimoiy stratifikatsiyaga ta'sir ko'rsatadi. Innovatsiyalar, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va mavjud ish joylarining yo'qolishi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqlarni kuchaytirishi mumkin. Masalan, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish jarayonlari ba'zi kasblarni yo'qotishga olib kelishi, shuningdek, yangi va yuqori malakali ish o'rinlarini yaratishi mumkin. Bu o'zgarishlar, o'z navbatida, ijtimoiy tenglikni ta'minlashda qiyinchiliklarga olib keladi. Ijtimoiy stratifikatsiya jarayoni, shuningdek, madaniyat va ijtimoiy normativlarga ham bog'liq. Turli madaniy guruhlar o'rtasidagi farqlar, ularning ijtimoiy pozitsiyalariga ta'sir qiladi. Masalan, ayrim madaniyatlar malakali ish kuchiga talabni oshirishi mumkin, bu esa ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi farqni kuchaytiradi. Shuningdek, ijtimoiy normativlar, masalan, jinsi, etnik kelib chiqishi yoki boshqa ijtimoiy identifikatsiya mezonlari ham stratifikatsiyaga ta'sir qilishi mumkin. Zamonaviy ijtimoiy stratifikatsiya jarayoni bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy tengsizlik, ijtimoiy adolatsizlik va ijtimoiy harakatning cheklanishi kabi masalalar, ijtimoiy barqarorlikka tahdid soladi. Ijtimoiy stratifikatsiyaning salbiy ta'siri, ijtimoiy ta'sir ko'rsatish va ijtimoiy harakatlar orqali hal qilinishi mumkin. Jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun ijtimoiy siyosat va iqtisodiy dasturlarni ishlab chiqish zarur. Umuman olganda, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy stratifikatsiya jarayoni, iqtisodiy, ta'lim, texnologik va madaniy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Ushbu jarayonlar ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyot uchun muhimdir. Ijtimoiy stratifikatsiyani tushunish, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy muammolarini hal qilishda muhim ahamiyatga ega.²

Muhokama va natijalar. Texnologik innovatsiyalar zamonaviy jamiyatning ijtimoiy hayotiga ta'siri juda katta va ko'p qirrali. Ushbu ta'sirlarni tushunish, jamiyatning qanday rivojlanayotganini va kelajakdagi o'zgarishlarga qanday tayyorlanish kerakligini anglash uchun muhimdir. Texnologik innovatsiyalar, o'z navbatida, ijtimoiy hayot sifatini o'zgartiradi, bu esa iqtisodiy, madaniy va ekologik jihatlariga ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, texnologik innovatsiyalar iqtisodiy faoliyatni kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar, masalan, elektron tijorat, onlayn xizmatlar va mobil ilovalar, yangi ish o'rinlarini yaratadi va mavjud ish joylarini o'zgartiradi. Shu bilan birga, texnologik yutuqlar ishlab chiqarish jarayonlarini samaraliroq qiladi, bu esa mahsulotlarning sifatini va narxini yaxshilaydi. Misol uchun, sanoat

² Rahimov, D. Texnologik Innovatsiyalar va Hayot Sifati. O'zbekiston Iqtisodiyot Institut, 2023

автоматизировать и с помощью интеллекта использовать ресурсы для производства. Такие изменения, с другой стороны, способствуют развитию качества жизни. В настоящее время, в частности, развитие качества жизни является задачей, которую необходимо решить. Во-вторых, технологические инновации в образовании и науке позволяют использовать ресурсы для производства. Интернет и цифровые платформы позволяют обучать и получать образование. Организация процесса обучения становится более интерактивной и интересной. Кроме того, массовые онлайн-курсы (MOOC), массовое обучение позволяет получать образование. Этот процесс становится более доступным. Во-вторых, технологические инновации в образовании и науке позволяют использовать ресурсы для производства. Интернет и цифровые платформы позволяют обучать и получать образование. Организация процесса обучения становится более интерактивной и интересной. Кроме того, массовые онлайн-курсы (MOOC), массовое обучение позволяет получать образование. Этот процесс становится более доступным. Во-вторых, технологические инновации в образовании и науке позволяют использовать ресурсы для производства. Интернет и цифровые платформы позволяют обучать и получать образование. Организация процесса обучения становится более интерактивной и интересной. Кроме того, массовые онлайн-курсы (MOOC), массовое обучение позволяет получать образование. Этот процесс становится более доступным.

belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib, har bir jamiyatda ularning ta'siri turlicha bo'lishi mumkin. Birinchidan, iqtisodiy omillar hayot sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Iqtisodiy o'sish, ish bilan ta'minlash, daromad darajasi va ijtimoiy himoya tizimlari hayot sifatini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardir. Misol uchun, yuqori daromadli mamlakatlarda yashovchi insonlar ko'pincha yuqori sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega. Bunday sharoitlar insonlarning hayot sifatini yaxshilaydi, ularni ijodiy, sog'lom va faol hayot kechirishga imkon beradi. Ikkinchidan, ijtimoiy omillar ham hayot sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy tenglik, gender tengligi, ijtimoiy adolat va jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar insonlarning ruhiy va jismoniy salomatligiga ta'sir etadi. Ijtimoiy muhitda ko'maklashish, hamdardlik va hamjihatlik kabi qadriyatlar hayot sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar kuchli bo'lsa, insonlar ko'proq qo'llab-quvvatlash va yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bundan tashqari, madaniy omillar ham hayot sifatiga ta'sir qiladi. Madaniyat, an'analar va qadriyatlar insonlarning hayotini belgilovchi muhim jihatlardir. Madaniy boyliklar, san'at va adabiyot, ta'lim va ilm-fan kabi sohalaridagi rivojlanish hayot sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, madaniyat va san'atga bo'lgan qiziqish insonlarning ruhiy holatini yaxshilaydi, ularga yangi g'oyalar va ilhom beradi. Ekologik omillar ham hayot sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Atrof-muhitning tozaligi, tabiatni muhofaza qilish va ekologik barqarorlik hayot sifatini belgilovchi muhim omillardir. Ekologik muammolar, masalan, havo va suv ifloslanishi, insonlarning salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, ekologik muvozanatning buzilishi, iqlim o'zgarishi va tabiiy ofatlar hayot sifatini pasayishiga olib kelishi mumkin. Hayot sifatiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, zamonaviy jamiyatlar uchun muhim vazifalardan biridir. Bu omillarni tushunish va ularni yaxshilash uchun strategiyalar ishlab chiqish, jamiyatlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bu jarayonlar ijtimoiy adolat, iqtisodiy barqarorlik va ekologik muvozanatni ta'minlash orqali insonlar hayotining sifatini oshirishga xizmat qiladi.³

Xulosa. Zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bir qator muhim xulosalarni taqdim etdi, bu xulosalar jamiyatning zamonaviy shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy omillar, jarayonlar va ularning ijtimoiy ta'sirlarini o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, urbanizatsiya jarayoni, ya'ni aholi zichligining qishloq hududlaridan shaharlar tomon ko'chishi, ijtimoiy tuzilma va hayot sifatiga ta'sir ko'rsatish bilan birga, iqtisodiy o'sishni va yangi ish o'rinlari yaratilishini ta'minlaydi. Urbanizatsiya, shuningdek, shahar

³Saidov, B. Globalizatsiya va Mahalliy Madaniyat. O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2022

infratuzilmasining rivojlanishi va zamonaviy shaharlarning, masalan, aqlli shaharlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda, bu esa texnologik innovatsiyalar bilan bog'liq jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Globalizatsiya jarayonlari esa, mahalliy madaniyat va an'analarga ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy stratifikatsiyani kuchaytiradi. Tadqiqotlarda ko'rsatilgandek, globalizatsiya mahalliy madaniyatni boyitishi mumkin, ammo bir vaqtning o'zida madaniy homogenizatsiyani ham keltirib chiqaradi, bu esa ijtimoiy o'zgarishlar va turli guruhlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qiladi. Bunday jarayonlar, ayniqsa, texnologik innovatsiyalar bilan birga, ijtimoiy hayot sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi, chunki zamonaviy texnologiyalar hayot sifatini oshirishga yordam beradigan ko'plab imkoniyatlar yaratmoqda. Tadqiqotning ahamiyati, ayniqsa, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyot uchun zaruriy holatlarni aniqlashda yotadi. Ijtimoiy muammolar, masalan, tengsizlik, atrof-muhitning buzilishi va siyosiy qutblanish kabi muammolarni hal qilish uchun zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalarini o'rganish juda muhimdir. Ushbu tadqiqot, mavjud bo'lgan muammolarni aniqlab, ular ustida izlanishlarni davom ettirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, texnologik o'zgarishlarning tezligi, ijtimoiy moslashuvchanlikni talab qiladi va bu jarayonda ijtimoiy barqarorlikni saqlab qolish muhimdir. Yakuniy fikr sifatida, zamonaviy jamiyatning rivojlanish tendensiyalarini chuqur o'rganish va tadqiq etish, kelajakda ijtimoiy taraqqiyotning yangi yo'nalishlarini belgilash imkoniyatini beradi. O'zgaruvchan sharoitlar va yangiliklarni inobatga olgan holda, tadqiqotlar davomida yangi nazariyalar va yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati paydo bo'ladi. Jamiyatning o'zgarishi va rivojlanishi, shuningdek, texnologik innovatsiyalar va ijtimoiy muammolarni hal qilish bilan bog'liq jarayonlar, ijtimoiy taraqqiyotning barqaror va adolatli bo'lishini ta'minlash uchun muhimdir. Keling, ushbu tadqiqotlar orqali kelajakdagi ijtimoiy rivojlanishning imkoniyatlari va qiyinchiliklarini yanada chuqurroq tushunishga harakat qilaylik.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Jumaniyozov, A. Urbanizatsiya va Ijtimoiy Ta'sirlari. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2021
2. Saidov, B. Globalizatsiya va Mahalliy Madaniyat. O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2022
3. Rahimov, D. Texnologik Innovatsiyalar va Hayot Sifati. O'zbekiston Iqtisodiyot Institut, 2023
4. Khamraev, A. Zamonaviy Jamiyatda Ijtimoiy Stratifikatsiya. O'zbekiston Ijtimoiy Fanlar Jamiyati, 2022
5. Berdieva, M. Hayot Sifatini O'zgartiruvchi Omillar: Texnologiya va Urbanizatsiya. O'zbekiston Milliy Universiteti, 2021

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY VA AQLIY RIVOJLANISHIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTING O'RNI

Sirdaryo viloyati Sayxunobod tumani 9 son DMTT direktori
Suxanova Ra'no Xodjiyevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy-fizologik rivojlanish xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация об особенностях психического и физическое-физиологического развития детей дошкольного возраста.

Abstract.: This article provides information on the characteristics of mental and physical-physiological development of preschool children.

Kalit so'zlar: jismoniy rivojlanish, aqliy rivojlanish, bolalar, ta'limiy jarayon, fiziologik xususiyatlari, jismoniy faoliyat, aqliy faoliyat.

Ключевые слова: физическое развитие, умственное развитие, дети, учебный процесс, физиологические особенности, двигательная активность, умственная деятельность.

Key words: physical development, mental development, children, educational process, physiological characteristics, physical activity, mental activity.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishida asosiy o'rin tutadi. Ular ta'lim va tarbiyaning zamonaviy usullari orqali bolalarni kelgusidagi ta'linga tayyorlaydi. Jismoniy va aqliy rivojlanishni uyg'unlashtiruvchi muhit va faoliyatlarni tashkil qilish nafaqat bolalar, balki jamiyat uchun ham katta foyda keltiradi. Shu boisdan, ushbu muassasalarda zamonaviy texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'rni

Jismoniy rivojlanish uchun sharoit yaratish

- Sport maydonchalari va jihozlardan foydalanish;
- Ertalabki gimnastika va harakatli o'yinlar tashkil qilish;
- Sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha maxsus dasturlar.

Aqliy rivojlanish uchun metodikalar

• **Didaktik o'yinlar:** matematik va mantiqiy masalalarni o'yin shaklida hal qilish;

- **Raqamli texnologiyalar:** ta'lim dasturlari va multimedia resurslari orqali qiziqarli mashg'ulotlar o'tkazish;

- **Tasavvurni rivojlantirish:** hikoya, ertak va rasmlı materiallardan foydalanish.

Ijtimoiy rivojlanish va muloqot

- Guruhli mashg'ulotlar orqali bolalarga hamkorlik qilishni o'rgatish;
- Bolalarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishlariga yordam berish;
- O'ziga ishonchni rivojlantirish uchun maxsus o'yin va vaziyatlarni tashkil qilish.

Ta'lim tashkilotining muhitini tashkil etish

a. Didaktik o'yin va jihozlar:

- Rivojlantiruvchi o'yinchoqlar, konstruktorlar va muammoli vaziyatlar orqali bolalarda fikrlash va muvofiqlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

b. Texnologiyalarni qo'llash:

- Raqamli ta'lim vositalari (planshet, interaktiv doskalar) orqali o'quv jarayonini qiziqarli qilish.
- Animatsion va ta'lim dasturlari orqali yangi bilimlarni osonroq o'zlashtirish.

c. Rivojlanish muhiti:

- Rang-barang va xavfsiz muhitni ta'minlash (qulay mebel, yorqin dekoratsiyalar).
- Bolalar qiziqishini oshiruvchi ijtimoiy va o'quv faoliyatlarini tashkil qilish.

Bu yoshdagi bolalarning fiziologik xususiyatlari: Intensiv jismoniy rivojlanish 4 yoshdan 7 yoshgacha bo'ladi. Kattaroq maktabgacha yoshda tana vazni bir yoshli chaqaloqning vazniga nisbatan ikki baravar ko'payadi. O'sish 5 yoshdan 7 yoshgacha keskin oshadi. Olimlar bu vaqtni "birinchi cho'zilish davri" deb bejiz aytishmagan. Skelet suyaklarining o'sishi ham kuchayadi. To'rt yoshga kelib, bosh suyagining barcha suyaklari butunlay birlashadi. Ko'krak qafasining shakli ham o'zgaradi, lekin qovurg'alar hali ham ko'tariladi va konus qoladi. Tananing tuzilishi hali kattalarnikidan farq qiladi, ammo mushaklar allaqachon kuchliroq, tananing chidamliligi oshadi, bolalar kamroq kasal bo'lib, ko'proq vaqt davomida turli xil

harakatlar bilan shug'ullanishi mumkin. Mushaklar massasi faol o'sib bormoqda, bu bolaning to'g'ri jismoniy rivojlanishi bilan umurtqa pog'onasini yaxshi ushlab turadi. Bu to'g'ri holatga hissa qo'shadi, ammo siz o'tirgan mashqlar, ovqatlanish paytida va uyqu paytida tananing holatini doimiy ravishda kuzatib borishingiz kerak, chunki umurtqa pog'onasi, bosh, elkama-kamar va tos suyaklari holatining konfiguratsiyasi nihoyat. faqat 14 yoshda shakllangan. Agar ota-onalar erta yoshdan boshlab jismoniy rivojlanishga ko'proq e'tibor berishsa, u holda tananing yurak-qon tomir va asab tizimlarining ko'rsatkichlari yaxshilanadi. Tez-tez yurish, ochiq o'yinlar va jismoniy tarbiya paytida maktabgacha yoshdagi bolalarning nafas olish funktsiyasi kuchayadi.

Bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishi: Bolalarning faolligi va harakatchanligi nafaqat atrofdagi dunyoni bilishga, balki aqliy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Axir, har qanday tadqiqot harakat bilan bog'liq. Tug'ilgandan boshlab, chaqaloq narsalarni tekshiradi, qo'llari bilan tegizadi, ularni barmoqlari bilan his qiladi, og'ziga o'yinchoqlar oladi. Ko'zlarning, tilning harakatlari, kosmosdagi narsalarning harakati - bularning barchasi bolaning atrofidagi dunyo haqidagi birinchi g'oyalarini shakllantiradi. Bolaning harakatlari haqidagi ma'lumotlar nerv tolalari bo'ylab miyaga boradi va u erda qayta ishlanadi. Bolaning harakatlari qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning aqliy rivojlanish ko'rsatkichlari shunchalik yuqori bo'ladi. Bola ob'ektlar harakatining ketma-ketligi va tezligini idrok etadi, eslab qoladi va tanish operatsiyalarni takrorlashga harakat qiladi.

Jismoniy faoliyat: Bolalar bog'chasida har kuni ertalabki mashqlarni, uyqudan keyin gimnastikani amalga oshiradilar. Jismoniy tarbiya darslari haftada ikki marta o'tkaziladi. Har kuni bolalar turli xil ochiq o'yinlar va estafeta poygalarini o'ynashadi. Bundan tashqari, bolaning jismoniy rivojlanishi piyodalar o'tish joylari, ekskursiyalar, jismoniy tarbiya o'yin-kulgilari paytida amalga oshiriladi. Harakatchanligi past bo'lgan har bir darsning o'rtasida ular jismoniy tarbiya daqiqalarini o'tkazishadi. Bu sizning orqa mushaklaringizdan kuchlanishni bo'shatadigan kichik isinishdir. Mashqlar bolalarning yosh xususiyatlarini, ularning jismoniy tayyorgarligini hisobga olgan holda tanlanadi, kompleks asta-sekin kengayadi, takrorlash soni ortadi. Maqolaning matnidan ko'rinib turibdiki, bolaning erta jismoniy rivojlanishi maktabda keyingi ta'lim uchun zarur bo'lgan harakat qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi va tanani yangi sharoitlarga moslashtiradi. Jismoniy rivojlanishga va uyda etarlicha e'tibor bering!

Bolaning aqliy va jismoniy qobiliyatlari, uning maqsad va orzulari - bularning barchasi bolalikdan boshlanadi. Agar biz boladan muvaffaqiyatli va o'zini o'zi ta'minlaydigan inson yetishib chiqishini istasak, unga kuchli va muvaffaqiyatli

boshlash kerak. Bolaning aqliy rivojlanishi, bolaning sog'ligi ovqatlanish va turmush tarziga bog'liq bo'lganidek, bizning intellektual rivojlanish darajasi ham bolalikdagi qanday o'rganishimizga bog'liq. Inson miyasi hayot davomida rivojlanadi. Bachadonda shakllanishni boshlab, bola tug'ilgandan keyin ham o'sishda va rivojlanishda davom etadi. Kichkina odamning miyasida tug'ilgandan keyin o'zgarishlar yuz beradi, bu uning keyingi rivojlanishiga ta'sir qiladi. Miyaning o'sishi bilan uning hujayralari o'rtasida aqliy rivojlanish bilan bog'liq bo'lgan aloqalar paydo bo'ladi.

Bolalarning aqliy faoliyati - bu umumiy ham maxsus aqliy harakatlar xilma-xil sistemalarning katta miqdoridir. Ko'pgina vazifalarni hal etishda qo'llaniladigan keng ko'lamdagi aqliy harakatlarni shakllantirish ayniqsa muhimdir. Bunday harakatlarga tahlil, qiyoslash, umumlashtirish kiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar xilma-xil faoliyatlar orqali o'z aqliy faoliyatlarini o'stirib boradilar. Masalan, o'yin orqali, xorijiy tillarni o'rganish orqali, jamoat tadbirlarida qatnashish orqali, turli xil mashg'ulotlar va to'garaklar orqali va hokazolar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to'g'ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak. Ayni maktabgacha yoshdagi bolalar qiziquvchan va intiluvchan bo'ladi. Ularning aqliy faoliyatini yanada boyitish maqsadida xorijiy tillarni bosqichma-bosqich o'rgatib borish juda yaxshi natija beradi. Ularda til ko'nikmalarini shakllantirish aqliy salohiyatini ham boyishiga olib keladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanishning samarali kechishi uchun to'g'ri usul va uslublardan foydalanish lozim. Mobil vositalardan juda ko'p va nazoratsiz foydalanish ularda aqliy salohiyatni sezilarli darajada susaytiradi. Buning o'rniga ota-onalar ular uchun foydali bo'lgan kitoblardan foydalanishi yoki xorijiy tilda oid bo'lgan ko'rsatuv va multfilmlarni tomosha qilishlari uchun sharoit yaratishi lozim. Bundan tashqari MTT larning o'zida mashg'ulot jarayonida yoki to'garaklar tashkil qilish orqali ham bolalarga ingliz tilini o'rgatishimiz mumkin.

Bolada tug'ma reflekslar rivojlanadi va shartli bo'lganlar shakllanadi, aniq maqsadga erishishga qaratilgan qasddan harakatlarning rivojlanishi mavjud; Muayyan operatsiyalar bosqichi (2 yoshdan 11 yoshgacha) - bola taqqoslashni, [tasniflashni](#), o'lchashni, ketma-ket joylashtirishni va hokazolarni, hajmi, miqdori, soni, vazni, sig'imi, hajmi va boshqalar bilan ishlashni o'rganadi. Bolaning intellektual rivojlanishining ushbu davrining oxiriga kelib, u ob'ektlarning xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlarni tobora ko'proq tushunadi, bu unga ob'ektlarni kosmosda tartibga solish, oddiy jismoniy muammolarni hal qilish imkonini beradi; Rasmiy operatsiyalar bosqichi (11 yoshdan 15 yoshgacha) - aqliy

operatsiyalar aniq qo'llab-quvvatlanmasdan amalga oshiriladi, mavhum fikrlash paydo bo'ladi, bu gipotezalar va chegirmalar yordamida ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillatirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-son qarori.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari va boshlang'ich maktab o'quvchilariga chet tilini o'rgatishda o'yinlar. Baxramova M. D. Tuzuvchi: Baxramova M. D., T.2016.
3. A.K.Xamrayevna . Maktabgacha yoshdagi bolalarga talim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarini qollash asosida bolalarning ijodiy faolligini oshirish samaradorligi // - Innovation in the modern education system, 2023.-B.62-66
4. K.X Allaberdieva.Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijodiy faollikni shakllantirishning neyropedagogik imkoniyatlari // Innovatsii v pedagogike i psixologii, 2020. SI-2№ 3

MEANINGS FOUND IN THE TRANSLATION OF AMBIGUOUS ADJECTIVES AND ADVERBS IN ENGLISH

Feruza Kucharova Alisher kizi

ESL Teacher at the University Economics and Pedagogy

e-mail: feruza.kocharova@gmail.com

tel: [+998908770797](tel:+998908770797)

Usmonova Sabrina Siroj kizi

Student of the University Economics and Pedagogy

e-mail: usmonovasabrina@gmail.com

tel: [+998770345277](tel:+998770345277)

Abstract: The fact that each language has its own characteristics requires that the grammatical forms used in the original are not blindly applied to the translation language, but with the help of alternative forms expressed through them. For example, today, the multiple meaning of adjectives and adverbs causes a number of inconsistencies in the process of translation into Uzbek.

Keywords: adjective vocabulary, adverbial vocabulary, concept of form, concept of content, contextual meaning, polysemantic words, synonyms and antonyms

INTRODUCTION

Analysis of the main forms and problems of meaning in adjectives in English. Language is a means of communication between people. Theoretical problems of form and meaning have been the focus of attention of linguists, philosophers and scientists from the times of philosophers such as Aristotle and Plato to the present day. English is a language rich in words with multiple meanings. The use of ambiguous words in the text serves to increase the impact of the text without implying their use.

Taking into account the lexical and grammatical characteristics of adjectives and idioms in the text, and taking into account the difficulties encountered in the process of conveying them to the reader, it becomes clear how important this topic is. Analyzing the category of ambiguity is a complex study, which covers the achievements and shortcomings of the translator, the different ways of translation and the problems that arise in translation.

METHODS OF RESEARCH

Quality refers to characteristics such as color, size, shape, taste, character, mental state, relation to place or time of an object. For example, red, big, sweet, tall, bad, cheerful, morning, etc. Adjectives are divided into substantive and relative

adjectives based on their meaning. Adjectives give rise to a number of interesting problems due to their multiple meanings, focusing mainly on the contextual meaning derived from the text. According to Miller, “Adjectives, unlike other word groups, have their own characteristics, and when they come into contact with synonyms and antonyms, they serve to enrich the vocabulary of the language”. In words, the connection between antonyms and synonyms occurs at the same time. For example, “strong” forms a whole group of synonyms (sturdy, powerful, tough, etc.), and it is divided into groups according to its antonymic relationship with “weak” (puny or frail). Adjectives are used in many senses, depending on the context and are flexible. For example, “light” has only two meanings. 1. light 2. bright.

When thinking about an antonym, think about the situation in which it is used. For example, when the antonym of the adjective “light” is “dark”, it should be distinguished from another antonym of “light”, “heavy”. How the adjectives are formed is also important, that is, their formation with the participation of nouns is the main analysis tool. These methods led to the creation of the Cobuild Dictionary, which requires the classification of meanings of ambiguous adjectives into types.

Another way to distinguish between adjectives is to know what part of speech they are used for. For example: My old girlfriend (attributive) My girlfriend is old (predicative). At first, that's it an attempt is made to understand the meaning, it is worth noting that some adjectives do not seem to have many meanings. For example, “lax” or “leaden” may not seem to have many meanings, but they have more than five meanings.

For example: 1) the adjective “lax” has the following meanings:

1. weak, weak.
 2. imperfect, non-compliant.
 3. loose.
 4. empty (relative to the vessel).
 5. indecisive.
- 2) “leaden” quality has the following meanings.
1. of lead
 2. heavy, hard
 3. bluish, gray
 4. loose, lohas
 5. slow, done with difficulty.

DISCUSSION AND RESULTS

There are also polysemous adjectives that have more than six meanings, some of which are recorded as approximate meanings close to adjectives and cause debate. Such words include apart, canonical, deep, floating, idle, marginal, particular,

remote, stable, unbalanced. For example, the quality “deep” is considered a very complex analytical tool, and we observe it in the dictionary with more than 20 different meaning forms. At the same time, it acquires its own meaning along with several word combinations. For example, “deep space” is the bottomless universe, “deep design” is an involved project, “deep freezer” is a long-storing freezer, “deep green” is a person who solves problems related to nature, “deep mourning” is deep mourning, “deep structure” is a complex structure, “deep bodied” - fishy body, “deep discount” heavy discount, “deep fried”- well fried. It can be seen that the separation of qualities into meaning is a complex process.

Attitudes are often discussed as a set of words that have different forms and functions. Adverbs are grammatically and semantically related to adjectives, which requires a comparative study of the two together. If adverbs have different functions in the sentence, the meaning they express may also be different:

1. Cow gives birth to a calf naturally.
2. Naturally, cow gives birth to a calf.

In the first of these two sentences, the word “naturally” is used in the sense of “naturally” and in the second sentence “of course”. The meaning of the adverb “quite” is certainly dependent on the context. But according to the usage in America and England, this approach is different in meaning. Americans use it to mean “a lot,” while the British use it to mean “a little”. In addition, “quite few” means “quite a few” (quite a few). Such cases should also be taken into account in the translation. At the same time, idioms such as “still”, “hard”, “last”, “then”, “rarely” have several meanings.

CONCLUSION.

In the interpretation of the ambiguity of adjectives and idioms, along with the meaning of the grammatical units, it is necessary to carefully understand the situations of interaction and adaptation of the words in the sentence, otherwise the grammatical and logical norms of the language will not be allowed. Irrelevant expressions may occur. Because in translation, the thought embodied in the original is recreated using the means of the translation language. At the end of our conclusion, it should be noted that polysemy in languages has been one of the interesting research topics for several centuries, along with polishing the charm of language.

REFERENCES:

1. Decision PQ-5117-SON of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 19, 2022.
2. Law of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated August 29, 1997 No. 465-1 “On Education”.

3. Kucharova F.A. Translation of military terms in the English-Uzbek context. Modern journal of social and humanities. Academic journal, VOLUME 7, July-2022 ISSN: 2795-4846, – B.14-18

4. “The Structure of English” by Randolph Quirk and Sidney Greenbaum.

5. Nunberg, G. (1995). Transfers of meaning. Journal of Linguistics, 31(2), 267-294.

6. Sweetser, E. E. (1990). From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge University Press.

7. Kucharova F.A. The role of artistic translation and meaningful analysis of military terms in the process of translating English and Uzbek works. Social science and education. E-ISSN 3030-3648. Iyun-2024. 42 b.

INGLIZ TILIDA TALAFFUZNI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI

Kucharova Feruza Alisher qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

e-mail: feruza.kocharova@gmail.com

tel: +998908770797

Po'latova Dilso'z Sherzodovna

Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti

“Xorijiy til va adabiyoti” yo'nalishi ikkinchi bosqich talabasi

Tel: 97 674 00 35

Annotatsiya. Hammaga ma'lumki, bugungi kunda O'zbekistonda va butun dunyo mamlakatlarida Ingliz tilini o'rganishga bo'lgan talab kun sayin ortib bormoqda va bunga sabab yoshlarimizning til o'rganishga bo'lgan qiziqishlarining yuqoriligi hisoblanadi. Shularni hisobga olgan holda ushbu maqola “Ingliz tilida talaffuzni shakllantirish tamoyillari” va metodik tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Talaffuz, tovush, til, o'xshamaydigan talaffuz, o'xshash, tovushni ovoz chiqarib aytish, fonetik birlik.

Kalit so'zlar: tarjima, xulq-atvor fe'llari, semantik farqlar, madaniy kontekst, ingliz tili, o'zbek tili.

KIRISH.

Ingliz tilida talaffuzni shakllantirish - bu davom etayotgan jarayon bo'lib, u maqsad va harakatni talab qiladi. Ingliz tilida talaffuzni o'rganish samarali muloqot uchun juda muhimdir. Yaxshi talaffuz nafaqat sizning aniq tushinilishingizga yordam beradi, balki gapirish paytida ishonchingizni oshiradi. Talaffuzni o'rgatish chog'ida ko'p narsa o'quvchilarni talaffuz birligi bilan tanishtirish tushunchasining metodik izohini bilishga bog'liq.

Tushuntirish deganda, fonetik birlikni muallimning aytishi va o'quvchilarning eshitishi tushuniladi. Til o'rgatishdek ma'suliyatli vazifa o'qituvchilar zimmasidadir. Barchamizga ma'lum bo'lgani kabi, to'g'ri talaffuzni o'rganish murakkab jarayon. Ammo bugungi kunga kelib to'g'ri talaffuzni o'rgatish bir muncha mushkul vazifalardanbiriga aylanib bormoqda. Bunga sabab esa pedagog mutaxassislar o'z dars jarayonlarini to'g'ri tashkil qila olmayotganlari va qiziqarli metodlardan yetarlicha foydalana olmayotganlari sabab bo'lmoqda. Shu sababli o'quvchilarda talaffuzni shakllantirishning bir necha samarali usullaridan foydalanish mumkin. Bu bilan biz o'quvchilarning talaffuz darajasini yanada oshiramiz. Keling ularni batafsil ko'rib chiqamiz.

Shuningdek, M. Baker tarjimada madaniy tafovutlar sabab bo'ladigan noaniqliklarga quyidagicha e'tibor qaratadi: *“Turli tillar o'rtasidagi pragmatik va madaniy farqlar tarjimada noaniqliklar keltirib chiqarishi mumkin. Kontekstni to'g'ri yoritish tarjimaning aniqligini saqlashda muhimdir”*.

METODLAR TAHLILI

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida xulq-atvor fe'llarining tarjimasi jarayonida adekvatlikni ta'minlash mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida xulq-atvor fe'llarining semantik, pragmatik va madaniy jihatlari chuqur o'rganilib, tarjimada uchraydigan muammolarni aniqlash hamda ularning yechimlari ko'rib chiqiladi. Maqola tarjimonlar uchun nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va madaniy kontekstlarni hisobga olgan holda samarali yondoshuvlarni shakllantirish zaruratini asoslashni ko'zda tutadi.

Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat:

Bu bilan biz o'quvchilarning talaffuz darajasini yanada oshiramiz. Keling ularni batafsil ko'rib chiqamiz:

1. O'qituvchi ijrosida nutq namunasining aytilishi va o'quvchilar tomonidan eshitish bosqichi. O'quvchilar diqqati jumla mazmunini va undagi yangi so'zning ma'nosini tushunib olishga qaratiladi. Yangi tovushni o'qituvchi, avvalo, so'zda aytadi, so'ngra, o'quvchilar tinglab idrok etishadi.

2. Fonetik birlikning sintetik (yaxlit) tarzda idrok etishdan analitik (qismlarga bo'lib) tinglashga o'tiladi. Muallim so'zdagi yangi tovushni ajratib aytadi hamda uning artikulyatsiyasini lo'nda qilib tushuntirib beradi, ya'ni qisqa qoida-ko'rsatmani bayon etadi.

3. Eshitib idrok etish va ichda aytishdan ovoz chiqarib talaffuz qilishga o'tish bosqichi.

4. Tarjima jarayonidagi adekvatlikni oshirish yo'llarini aniqlash – fe'llarning kontekstual va madaniy ma'nolarini saqlash orqali tarjimaning sifatini yuksaltirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

5. Tilshunoslarning yondoshuvlarini tahlil qilish – semantik va pragmatik tafovutlarni o'rganishda ilmiy qarashlarni umumlashtirish hamda tarjimadagi xatolarni kamaytirish uchun amaliy tavsiyalar taqdim etish.

Ingliz va o'zbek tillaridagi xulq-atvor fe'llarini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar ushbu masalaning dolzarbligi va murakkabligini ochib beradi. Ushbu tahlil doirasida turli tillar va madaniyatlarda xulq-atvor fe'llarining semantik, pragmatik hamda madaniy jihatlari turli olimlar tomonidan keng tadqiq qilingan. **A. Tursunov** o'zbek tilidagi xulq-atvor fe'llarining semantik va sintaktik xususiyatlarini tahlil qilib, ularning madaniy va ijtimoiy kontekst bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, *“Xulq-atvor fe'llari faqatgina grammatik birlik emas, balki ular orqali xalqning axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy an'analari aks etadi.”*

Shuningdek, **Johnson** ushbu nuqtai nazarni yanada kengaytirib: *“These verbs carry cultural nuances that are deeply embedded in the collective experience of a linguistic community”*, – deb ta'kidlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi xulq-atvor fe'llarining tarjimasida adekvatlikni ta'minlash uchun quyidagi usullar qo'llanilgan:

1. Tarkibiy tahlil: Fe'llarning semantik va pragmatik farqlari hamda ularning madaniy kontekstdagi ahamiyati o'rganilib, tarjimada yuzaga keladigan semantik noaniqliklar tahlil qilingan.

2. Qiyosiy tahlil: Ikkala tilda xulq-atvor fe'llarining farqlari va mosligi aniqlanib, madaniy va ijtimoiy kontekstlar taqqoslangan.

3. Korpus tadqiqoti: Fe'llarning real qo'llanilish kontekstlari o'rganilib, tarjimada uchraydigan noaniqliklar aniqlangan.

4. Nazariy tahlil: Tursunov, Bobojonov, Varenikova, Lakoff va Johnson kabi olimlarning yondoshuvlari asosida fe'llarning madaniy va semantik jihatlari tahlil qilingan.

5. Intervyu va so'rovnoma: Tarjimon va tilshunoslarning fikrlari o'rganilib, tarjimada uchraydigan qiyinchiliklar aniqlangan. Mazkur usullar yordamida fe'llarning tarjimasida madaniyatlararo tafovutlar va semantik noaniqliklar aniqlanib, tarjimada adekvatlikni ta'minlash yo'llari ishlab chiqilgan.

Yangi tovush namunasini o'qituvchi aytib ko'rsatadi, o'quvchilar birgalikda va yakka-yakka bo'lib takrorlaydila. Shunday qilib, tahlil va taqlid yo'li bilan yangi tovushning yolg'iz holdagi talaffuzi o'rganiladi.

Yangi tovushni boshqalari bilan biriktirib aytish bosqichi. Tovush o'rganilgan tovushlar bilan birikmalarda aytiladi. Imkon boricha unli va undosh birikmalari mashq qilinadi.

Faol eshitish.

Mahalliy nutq so'zchilarining nutqini tinglash - talaffuzni yaxshilashning eng yaxshi usullaridan biridir. Sözlär qanday talaffuz qilinishiga, intonatsiya naqshlariga va

ritmga diqqat qiling. Siz podkastlar, audiokitoblar tinglashingiz yoki ingliz tilidagi filmlar va TV ko'rsatuvlarini tomosha qilishingiz mumkin.

O'zingizni rekord qiling.

Gapirayotganda ovozingizni yozib olish, yaxshilanish kerak bo'lgan joylarni aniqlashga yordam beradi. Qayta tinglang va talaffuzingizni mahalliy nutq so'zchilari bilan taqqoslang. Bu o'z – o'zini baholash sizga qaysi tovushlar yoki so'zlar ustida ko'proq mashq qilish zarurligini ko'rsatadi.

Onlayn resurslardan foydalanish.

Talaffuzni yaxshilashga yordam beradigan ko'plab onlayn platformalar mavjud. Forvo kabi veb-saytlar sizga turli tillarda so'zlarni mahalliy nutq so'zchilari tomonidan qanday talaffuz qilinishini eshitishga imkon beradi.

Muloqotda ishtirok etish.

Mahalliy nutq so'zchilari yoki ingliz tilida erkin gapiradigan odamlar bilan muloqot qilish juda qadrlil tajriba hisoblanadi. Til almashish hamkorlari yoki muloqot klublari real hayotda kontekstda talaffuzni mashq qilish imkoniyatini taqdim etadi va darhol fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi.

XULOSA

Og'zaki yoki yozma nutqni rivojlantirish jarayonida bunday mashqlar talaffuz ko'nikmasining avtomatlashuvi uchun mo'ljallanadi. Tovushni taqdim etish va mashq qilish bilangina kifoyalanish yetarli emas, shuningdek, qo'llanilish bosqichidan ham o'tkazish kerak. Xulosa qilib aytganda qanday qilib darsni tashkil etishni bilish lozim. Bunga erishish uchun esa har bir o'qituvchi o'z darsi davomida yuqorida ko'rsatilgani kabi bir qancha samarali usullardan to'g'ri foydalana olishlari lozim.

Ingliz va o'zbek tillarida xulq-atvor fe'llarini tarjima qilishda madaniyatlararo farqlar va semantik jihatlarni hisobga olish muhimdir. Tarjimonlar kognitiv lingvistikani e'tiborga olib, fe'llarning madaniy va pragmatik ma'nolarini to'g'ri aniqlashlari kerak. Tarjimada semantik adekvatlikni saqlash bilan birga, fe'llarning ishlatiladigan madaniy va ijtimoiy kontekstlarini ham inobatga olish zarur. Madaniyatlararo farqlarni o'rganish va tilning ijtimoiy, axloqiy va kognitiv jihatlarni tahlil qilish samarali tarjimaga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall. 1988.
2. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge. 1992.
3. Tursunov, R. *O'zbek tilidagi xulq-atvor fe'llari*. Fan. 2012.
4. Bobojonov, U. *O'zbek tilida fe'l va uning grammatik xususiyatlari*. O'zbekiston. 2010.

5. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press. 1987.
6. Johnson, M. *Philosophical Perspectives on Metaphor*. University of Minnesota Press. 1999.
7. Jabborov, T. *Comparative Semantics of Behavioral Verbs in English and Uzbek*. Tashkent: National University of Uzbekistan. 2009.
8. Elchayev Z.A. *Xulq-atvor fe'llarining so'z turkumlari va til tizimidagi o'rni*. Tamaddun nuri, Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal, 12-son, 2-qism (51), 2023. 53-62 b.
9. Kucharova F.A. Specific characteristic of military terms in English-Uzbek languages. Образование наука и инновационные идеи в мире. ISSN 2181-3187. <http://www.newjournal.org/>. 2023. 149-155.

BOSHLANG'ICH MAKTAB YOSHDAGI BOLALARGA TIL O'RGATISH METODLARI

Feruza Kucharova Alisher kizi

ESL Teacher at the University Economics and Pedagogy

e-mail: feruza.kocharova@gmail.com

Abdukarimova Ma'mura Zohidovna

Student at the University Economics and Pedagogy

+998 945979919.

abdukarimovamamura774@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqola boshlang'ich maktab yoshdagi bolalarning samarali ta'lim metodlaridan foydalanish, chet tillarini tezda o'zlashtirib olishlari hamda amalda foydalana olishidir. Xorijiy tillarni yuqori malakali kadrlar orqali o'rganish haqida.

Kalit so'zlar: boshlang'ich, maktab, samarali, ta'lim, chet tillar, o'rgatish, malakali kadrlar o'qiganish, o'rgatish

KIRISH

Bugungi kunda Ingliz tilini o'rganish tez takomillashib bormoqda. Zero dunyoning ilg'or davlatlar qatorida yurtimizda ham ta'lim tizimiga qaratilgan e'tibor tahsinga loyiq. Til o'rganuvchilar ingliz tilini samarali chuqurroq bilish uchun tilni o'qitish bog'cha va boshlang'ich paytidanoq o'rgatib kelinmoqda. Chunki tilni ertachiroq o'rgansa o'zi uchun va yurt uchun nafi tegadi. Alisher Navoiy bobomiz aytganlaridek "Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir", bu jumladan shuni tushunib yetishimiz lozimki, bolalarning xotirasi o'rta yosh o'smirlarinikidan ko'ra tez o'rganib oladi. Chunki bolalarda til o'rganishga bo'lgan moyillik ulardan ko'proq hamda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligikattalarga ko'ra bolalarning vaqti ko'pligi ham buning asosiy sabablaridandir.

Tilni o'rgatishda bola yoshiga mos holda bo'lgan metodlardan to'laqonlicha o'rgatish va amalda ko'proq bolalar bilan ishlash Vazirlar Mahkamasining 2017 yildagi "Talim muassasalarida chet tillarni o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi"gi 610 - sonli qarori va uning ijrosi ham bunga misol bo'la oladi. Ish u qarorda ta'lim muassasalarida chet tilini yanada kuchliroq o'qitish va baholashga bo'lgan e'tiborini kuchaytirish yoshlar ongida bilim salohiyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga o'quvchilar o'z bilimlarini oshirish bilan 2018 yil 1 - yanvardan boshlab chet tillini bilish darajasini belgilovchi CEFR imtihonlarini topshirish va sertifikatga ega bo'lish imkoni oldilar. Bu islohot yoshlar chet tiliga bo'lgan qiziqishini oshirdi hamda tilni chuqurroq o'rganishga undadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Bolalar til o'rganishga bo'lgan moyillik ularda taqlid qilish xususiyati kuchliligidandir. Shuningdek e'tiborga olish lozim 5-7 yoshli bolalar ma'lumotlarni ma'nosiga tushunib emas balki ko'rib mexanik tarzda tishlaydi. Bolalar 3 yoshdan boshlab til o'rganishsa, ular uchun bu ancha qulay vaqtdir: bu yoshdagi bolalar xotira va nutq jihatidan ajralib turadi. Bolaning

yoshi qancha kichik bo'lsa, uning so'z boyligi kam hamda talaffuzga bo'lgan ehtiyoj katta bo'ladi.

Bolalarga til o'rgatishning har-xil metodikalari mavjud. Misol qilib aytganda, agarda oddiy kundalik sharoitimizda ko'chada, o'qishda yoki uyda chet tilida muloqot qilsak, bola uchun yaxshi najita beradi deb o'ylaymiz ammo bu ko'proq katta yoshdagi bolalar uchun ancha samarali. Chunki ko'p holatlarda bola bunday vaziyatda bu tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishi so'nishi mumkin. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarga oog'zaki nutq orqali o'rgatishdan ko'ra harakatlar orqali o'rgatish samaliroq. Agar chet tilini o'rgatishning dastlabki qadamida oq bolani zpriqtirib qo'yish va qiziqishini sindirib qo'yish mumkin. Shu sababli kichik yoshdagi bolalarga xorijiy til o'rgatish ancha mushkul va mas'uliyatli Psixologlarning fikricha bolani erta yoshdan gapirishga majbur qilish yoki uni tengdoshlariga qiyoslab rivojlantirishga harakat qilish ko'p hollarda aks ta'sirini beradi va yaxshi bo'lmagan natijalarga olib keladi. Bog'cha va kichik maktab yoshidagi bolalarga chet tilini o'rgatishda psixologo-pedagogik xususiyatlarni, ya'ni ularning qiziquvchanliklarini va serhafsalaliklarini inobatga olish lozim.

Shuningdek, bolalar uzoq muddat davomida o'z diqqatlarini bir turdagi faoliyatga qarata olmasliklarini yodda tutish zarur. Bolalarga ingliz tilini qiziqarli tez o'rgatishichun quyidagi metodlar foydalaniladi:

1. Harflarni birin ketin yodlamay , qo'shiq qilib yodlatish:
2. Aqliy va harakatlar bilan bog'liq bo'lgan o'yinlar
3. Qo'l bilan tegib , o'shlab ko'radigan meva , hayvon , jihozlar orqali ko'rsatib
4. Multfilmlar

Maktabgacha yoshidagi bolalar til ko'nikmalarini rivojlantirish bosqichlari:

- Ta'limni boshlashdan oldin siz ham farzandingiz kabi bu tilga qiziqish
- Til o'rgatish uchun yaxshi kitob topish
- Farzandingiz o'rganayotgan tilga aloqador ertak yoki multfilm tomosha qildirish va manosi tushuntirib berish.
- Bolalar tez charchashadi shuning unchun mashg'ulot jarayoni 30- 40 minutdan oshmasligi
- Dars jarayonida o'yin metodikasidan foydalanish
- Mashg'ulot davomida bolani to'g'ri javobi uchun rag'batlantirib borish
- Mavzuni iloji boricha tik turib emas gilamda bolalar bilan birga o'tirib tushuntirish.

Dunyo olimlari 10 yoshgacha bo'lgan davrda bola chet tilini oson oz'lashtirishishi bo'yicha yakdil fikr bildirishgan. Bu davrda bola tillarni tushunib emas balki mexanik tarzda o'rganadi shuning uchun xorijiy tilni qollanilishi va talaffuzi oson o'zlashtiriladi. Ammo shunday bo'lsada bolaning har qanday tilning tovushlarini taqlid qilish qobiliyati bilan tug'ilishini hisobga olsak bu jarayonni ertaroq boshlash fikridagilar ham ko'pchilikni tashkil qiladi. Inson miyasini o'rganilish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar natijasida, chaqaloq tug'ilishidan uch yoshigacha bo'lgan davr bola rivojlanishning eng muhim davri ekanligi isbotlangan. Bola tabiatan juda qiziquvchan bo'ladi va u atrof olamni o'rganish uchun barcha xis tuyg'ularini ishga soladi.

O'yin bolaning eng asosiy va sevimli mashg'uloti bo'lganligi bois, bolaga atrof olam va undagi barcha zaruriy bilim va ko'nikmalar o'yin vositasida tanishtirib borilsa, ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligi bir necha barobarga oshadi. O'yin bolani nafaqat jismoniy faolligini oshiradi shuningdek, u ruhiy tetiklikni ham shakllantirishga yordam beradi. O'yin bolani o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga, atrofdegilar bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga ham katta ko'mak beradi. Shu sababli ota — ona va tarbiyachi murabbiylar bolalarga imkon qadar ko'proq o'yin orqali o'rganishni targ'ib qilishlari kerak. Aynan o'yin orqali bolalar ta'lim oladilar o'z iqtidorlarini kashf etadilar. Yosh bolalar o'zlarining his-tuyg'ulari va harakatlari orqali o'rganishadi, shuning uchun ingliz tilini o'rganish ham ana shu xis tuyg'ular va xatti harakatlar orqali amalga oshirilishi kerak.

Yosh bolalarni ingliz tilini o'rganishida qiziqarli va muloqot qilishga rag'batlantiruvchi vaziyatlar va faoliyatlarga jalb qilish til ko'nikmalarini o'zlashtirish uchun juda muhim omil xisoblanadi. Faoliyat maqsadi ingliz tilini o'rgatish bo'lsa-da, u o'yin kabi bolalarni o'ziga jalb qila olishi hamda ushbu mashg'ulotlarga bolalar beixtiyor kirishib ketishi va bolalar xorijiy tilni o'z ona tili kabi tabiiy tarzda o'zlashtirib borishligini ta'minlash ham alohida e'tiborga molik. Boshlang'ich maktab yoshdagi bolalar hali o'yin faoliyatidan chiqmagan bo'lishadi. Shu sababli o'qituvchi o'tadigan mavzusiga qarab o'sha muhitni yaratib bera olsa, bolalar tilni yaxshi o'rganadi. Masalan: mevalar (fruits) mavzusida o'qituvchi dehqon rolidakirib o'quvchilarga mevalarni ko'rsatib, tarqatib uni qizil (red), yashil (green) yoki sariq (yellow) ta'mi (tasty), shirin sho'r shakli esa katta kichikligi haqida ma'lumot beradi va bolalarni esida qoladi. Keyinchalik o'qituvchi bolalardan meva haqida so'raganida faqatgina meva emas uning rangi, shakli tami esiga tushib aytib bera oladi.

Demak bu usuldan foydalanish ma'lumotni uzoq muddat xotirasida saqlaydi. O'quv qurollar orqali o'qituvchilar har xil ko'rgazmali rasmlar, ko'proq amalda qilinga taqdimotlar orqali o'rgatsa ham bo'ladi. Masalan: a4 listga sinf xonasini tasvirlamoqchi bo'lsa har bir jihozni yozish stol (chair), parta (desk), doska (blackboard), bor (mel), kitob (book), ruchka (pen), qalam (pencil), va shu kabilarni yozish qilgan ishlari amaliyotda qo'llanishi bois bolani esda qoladi va ixtiyorsiz tarzda o'rganadi. Multfilmlar ya'ni o'qituvchilar multfimni yoqtirib kirishgan tufayli ularga rol ijro etish (role play) orqali ijro etish orqali ham soz o'rganadi, tilga bo'lgan e'tiborini kuchayadi. Chunki ularda qiziqish tez o'rganib olish faoliyatini tez rivojlanib o'smoqda. Guruh bo'lib ishlash bu faoliyatda bolalarda hamjihatlik tuyg'usi paydo bo'ladi. Bu bilan birga o'quvchilar fikr almashadi.

XULOSA

Shu o'rinda aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarga ingliz tilini tez va samarali o'rgatishda yuqoriga keltirilgan tavsiyalar amaliyotda ko'proq foydalanish hamda tinglab tushunish qoidalaridan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Kichik yoshdagi bolalarga til o'rgatish emas, qiziqarli mashg'ulotlar tarzda olib borilishi, o'yinlar guruh bo'lib ishlash, bir necha samarali usullardan foydalanib dars o'tish ularning kelajagi uchun mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Decision PQ-5117-SON of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 19, 2022.
2. Law of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated August 29, 1997 No. 465-1 "On Education".
3. Kucharova F.A. Translation of military terms in the English-Uzbek context. Modern journal of social and humanities. Academic journal, VOLUME 7, July-2022 ISSN: 2795-4846, – B.14-18.
4. Kravchenko A., 2010, Native speakers, mother tongues, and other objects of wonder. Language Sciences, 32(6), p. 677-785.
5. Akhmedov O.S. Linguistic analysis and translation problems of tax-customs terms in English and Uzbek: Philol. doctor of science diss. - Tashkent, 2016. – 255 p.
6. Bally Sh. French style. – Moscow, 1961. – 269 p.
7. Mukhamedova L.J. Gallicisms in the military terminology of English and the problems of translating them into Uzbek: Philol. fan. PhD on diss.- Tashkent, 2021. – 172 p.
8. Paluanova H.D. Ecologist terminlarning derivation xususiyatlari. – T.: Fan va technology, 2016. – 152 b.
9. Rasulov I. Lexicon of the Uzbek language during the glorious war years. - Tashkent: Science, 1977. – 149 p.
10. Kucharova F.A. The role of artistic translation and meaningful analysis of military terms in the process of translating English and Uzbek works. Social science and education. E-ISSN 3030-3648. Iyun-2024. 42 b.

ABDULLA SHER SHE'RLARIDA SHOIR SHAXSI MASALASI

*Xamroyeva Dilnoza Jumanazarovna**Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti*d.j.xamroyeva@buxdu.uz

Annotatsiya: Yaratilgan har bir ijod namunasi o'z muallifining tabiatini aks ettirgan bo'ladi. Ammo shoir xarakteri va biografik she'rlar orasida sezilarli farq bor. Ushbu maqolada Abdulla Sherining ba'zi she'rlari tahlil qilingan holda shoir xarakteriga xos ba'zi sifatlar ochib berilgan. Shoirning so'z qo'llash mahorati, uslubi kabi masalalar maqolada o'z aksi ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: shoir xarakteri, g'azal, sarbast, she'riyat, xarakter.

Abdulla Sher ijodi bilan tanishar ekanmiz uning ruhiyat olami, qarashlari oz bo'lsa-da, kitobxon qalbiga seziladi. Shoir xalqi haqgo'y, haqiqatgo'y bo'ladi. Ular hech bir qolipga sig'maydi. Dilidagi gapni baralla aytadi va umrini halollik va xalq xizmatiga bag'ishlaydi. Abdulla Sher ham shunday insonlardan biridir.

Shu bilan bir qatorda shoirning "Qadimgi kuy" she'riy to'plamidan o'rin olgan "Biling" radifli g'azalini ham xuddi shunday tahlil qilish mumkin:

Garchi Abdullodir ismim, har so'zim isyon biling,
Gar sukut hokim tilimda, jimligim doston biling.

Kun tig'i toshga urilsa, sachragay o't har taraf,
Ishqim ohi xuddi shunday o't sochur har yon biling¹.

Garchi g'azal an'anaviy ishqiy mavzuda yozilgan bo'lsa-da, lirik qahramon ijodkorning o'zi. Matla'da shoir o'zini tanishtirgandek bo'lib, ismining Abdullo ekanligini aytadi. Eng e'tiborlisi, uning har so'zi isyon. Xo'sh shoir nega isyon qiladi? Ushbu she'r 1969-yilda yaratilgan bo'lib, o'z-o'zidan ma'lumki, ushbu davr sobiq sho'ro tuzumiga to'g'ri keladi. Balki bu o'rnatilgan tuzumdan norozidir, balki adolat istab isyon ko'tarayotgandir. Haqiqatparast shoir sukut saqlagan vaqtda jimligi dostonga tengligini ta'kidlaydi.

Ikkkinchi bayt umuman boshqacha kayfiyatda. Shoir tong otish hodisasini go'zal o'xshatishlarda beradi. Shunda ham kun yoyilish hodisasini ijobiy so'zlar orqali ifodalamaydi, ya'ni tig' toshga urilsa, albatta, undan uchqun sachraydi. Go'yo quyoshning tig'i toshlarga urilib keyin tong otayotgandek. Shu orqali ham shoir

¹ Абдулла Шер. Қадимги куй. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.130.

ichidagi notinchlikni sezish mumkin. Buni yanada yaxshiroq anglash uchun quyidagi she'rga murojaat qilamiz:

O'jar ruhim, jangari ruhim,
Bir zungina o'yga tolsang-chi;
To'fonlarni sevguvchi Nuhim,
Sukunatga quloq solsang-chi!

Tingla, uning baland- pastida
Ovozini izlaydi so'zlar.
Shu so'zlarni aytish qasdida
Ovoz bo'lib yashaylik bizlar².

Va nihoyat, shoir o'zining o'jar, jangari ruhi borligini tan oladi. Bir lahza o'yga tolishga, hayotni mushohada qilishga chorlaydi. Shoir o'zining sarkash ruhini to'fonlarni sevguvchi Nuhga qiyoslaydi. Nuh alayhissalom qissasi Qur'oni Karimdan o'rin olgan. "Endi qachon Bizning farmonimiz kelib, yerdan favvoralar otilgan vaqtda (Nuhga) dedik: " U kemaga har (jonivordan) bir juftidan va ahli oilangni chiqargin. Lekin qaysi kimsalar xususida Bizning so'zimiz o'tgan bo'lsa, (ularni tark qilgin) yana imon keltirgan kishilarning barchasini (kemaga chiqargin) (Hud, 25-48)³

Shoir sukunatga quloq tutishga chorlaydi. Oxirgi misra ham xuddi shunday chorlov ruhida bitilgan.

Abdulla Sherning " Sarbast qo'shiqlar" to'plamidan o'rin olgan "Men domlaman" (Ta'magir domlalariga raddiya) she'ri ham o'zgacha ahamiyatga molik:

Men domlaman,
Ham olimman, ham muallimman.
Dars beraman, kitoblar yozaman,
Muallifman, hammuallifman,
Qog'ozni semirtirib, o'zim ozaman,
Qancha qiyin bo'lsa ham, lekin tozaman⁴.

Shoirning sarbast vaznda yozilga ushbu she'ri shoir xarakterini yanada yorqinroq ko'rsatib beradi. Ushbu she'r halollikka madhiyadek yozilgani bilan ahamiyatlidir. Uning "Qog'ozni semirtirib, o'zim ozaman" misralari orqali uni nafaqat ijodkor qiyofasida, balki chin inson sifatida ham yorqinroq tasavvur etamiz. Inson qachon ozadi? Qachonki, o'z ishiga sidqi dildan kirishsa, boshlayotgan ilmini sevsa, o'zgalar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yib harakat qilsagina u insoniylik

² Абдулла Шер. Қадимги куй. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.132.

¹³ Alauddin Mansur. Qur'oni Karim. – Т.: Sharq, 1992. – Б. 210.

⁴ Абдулла Шер. Ёнаётган йўл. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.20.

rutbasidan o‘rin oladi. Xuddi shunday Abdulla Sher ham qog‘ozni semirtirgan sari ozadi. Ilm yo‘lida beminnat harakat qiladi. Bundan tashqari, o‘zbek xalqining azaldan o‘zligini ko‘rsatgan tozalik, halollik, odamiylik kabi ezgu fazilatlarni targ‘ib etadi. Talabalarga, nafaqat talabalarga, balki butun insoniyatga baralla insoniylikdan, axloqshunoslikdan saboq bergandek bo‘ladi.

Abdulla Sher haqiqatda haqso‘z, adolatparvar, serfayz shoir, dono olim, chin insondir. Haq so‘zni har joyda, har vaqtda aytishga uncha-bunchaning jur‘ati yetmaydi aslida. Shoirning quyidagi g‘azali 1972-yilda yozilgani bilan e‘tiborni tortadi. G‘azal janrida yozilgan ushbu namunaning faqat matla’ va maqta’sini keltirib o‘tish yetarlidir:

Kecha yo‘l boshida qolgan maqsadimni esladim,
Misli sarg‘aygan qog‘ozdin dastxatimni esladim.
Shunday, Abdullo, bugun men birma-bir eslab keyin
Sertikan asringa bo‘lgan hurmatimni esladim⁵!

Lirik qahramon ko‘zlagan maqsad ora yo‘lda qolib ketadi. Sarg‘aygan qog‘ozga bitilgan dastxatini esga oladi. “Men tikanni ham ko‘rarman gulga boqsam gar bugun” misralarini ham o‘z ma’noda, ham ko‘chma ma’noda tahlil qilish mumkin. Ya’ni gulda, xususan, atirgulda tikan bor. Shoir gulga qarashi bilan tikanga ham ko‘zi tushaveradi. Yaxshi insonlar orasida g‘araz niyatli, hasadgo‘y kimsalar borligini eslatsa, yana har bir odamda ezgu fazilatlar ham, illatlar ham yashayotganini uqtirayotgandek bo‘ladi. Shoir ko‘zlagan maqsad nihoyat maqta’da oydiskashdi. Shoir yashagan asr sertikan. Biroq u shu asrga hurmat bajo keltirishga majbur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alauddin Mansur. Qur‘oni Karim. – T.: Sharq, 1992. – B. 210.
2. Абдулла Шер. Ёнаётган йўл. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.20.
3. Абдулла Шер. Қадимги куй. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.132.

⁵ Абдулла Шер. Қадимги куй. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат, 1987. – Б.50.

BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LUG'ATLARDAN FOYDALANISH VA ULARNI MAZMUN-MOHİYATINI KUNDALIK HAYOTDA YOSHLAR ORASIDA TATBIQ ETIB BORISH

Boshlang'ich ta'lim fedrasi o'qituvchisi

Zuhriddin Sayfullayev Asliddin o'g'li

E-mail: zuhriddinsayfullayev@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda lug'at ishi doirasida 3-sinf —O'qish savodxonligi kitobida berilgan turli janrdagi asarlardagi lug'at ishiga oid so'zlar tahlil qilingan va metodik yondashilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ta'sirchan nutq, lug'at tarkibi, lug'at ishi, adabiy til, metodika, sheva, nutq.

Annotation. The article analyzes and methodically approaches the vocabulary work in works of various genres given in the book 3rd grade-reading literacy in the framework of dictionary work in the cultivation of speech of elementary students.

Keywords: start I inner class, influential speech, dictionary content, dictionary work, literary language, methodology, dialect, speech.

Til insonning birlamchi ehtiyoji, anglash, bilish, so'zlash, aloqa-munosabat vositasi bo'lgani bois hamisha jamiyat ravnaqining asosiy mezonlaridan biri bo'lib kelgan. Jumladan, o'zbek tili o'zbek millatining uzoq tarixiy ildizlariga, o'z siyosiy-huquqiy asoslariga ega muqaddas qadriyati, ulkan ma'naviy yutug'idir. Bugungi kunga qadar shonli va sharaflı yo'llarni bosib, keskin va shiddatli to'fonlarni yengib kelayotgan milliy tilimiz davlat maqomida yanada ulug'vor va ustuvorligini namoyon qilib kelmoqda. Shu o'rinda Baquvvat tanasi esa o'zbek tilining ravnaqida beqiyos orin tutgan ajdodlarimizdir, ya'ni Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Furqat, Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir kabi buyuk ijodkorlardir. Ularning yaratgan o'lmas asarlari asrlar davomida xalqimiz ma'naviy me'rosini xazinası sifatida qadrlanib, ajdodlarimiz, kelajak avlodlarimizni ma'naviy hayotida juda katta ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Ta'lim -tarbiyada bolaga kichik yoshidayoq adabiy tilga asoslangan nutqni shakllantirib borish, yetuk madaniyatli, millatparvar insonni voyaga etkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o'z navbatida tilning jamiyatdagi o'rnini belgilab beruvchi omillardan biridir. —**Agar mendan "sizni nima qiynayapti? - deb**

so'rasangiz farzandlarimizning ta'lim va tarbiyasi deb javob beraman"¹- deydi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. Bu fikrlari mustaqil yurtimizni, ertamizning egalariga ta'lim - tarbiya berishdek ulkan ma'suliyat, davlat rahbari, mutassadi tashkilotlar, har bir oila, jamiyat a'zolari oldidagi ulkan ish sifatida qarashimizni taqozo etmoqda. Bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining roli muhim. O'qituvchining o'zi turli shevadagi so'zlardan foydalansa, o'quvchilarning adabiy tilda gapirishi qiyin. O'qituvchi o'z nutqining bolalarga qanday ta'sir etayotganini kuzatishi, tushunarli va qiziqarli bo'lganini hisobga olishi kerak. O'qituvchining mahoratidan biri shundaki, nutqi yoqimli, ta'sirchan bo'lishi, uning so'z boyligi qanchalik yuqoriligiga bog'liq. Oddiygina misol qilib, tushuntirayotgan mavzusini bir xillikdan qochib o'quvchilarga tilimizning leksik imkoniyatlaridan foydalangan holda ma'nodosh, zid ma'noli so'zlardan foydalangan holatda kichik yoshdagi o'quvchi eslab qoladigan darajada tushuntirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bolani adabiy tildagi nutqini rivojlantirishda maktabgacha ta'lim tarbiyachilari va boshlang'ich ta'lim o'qituvchining roli kattadir. Nutq vositasida o'qituvchi bolalarning his-tuyg'ularini uyg'otadi, o'quvchilar berilayotgan darsning samaradorligi va ustoz – shogirtlik munosabatini taminlab beradi. Darsda o'qituvchining nutqi birlamchi omil hisoblanadi. Buning uchun o'qituvchining o'zi to'g'ri nuqtani tashkil etishi zarur. Maktab ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida metodik ko'rsatma sifatida lug'at ishlariga doir leksik birliklar aks etgan kichik yoshdagi o'quvchi uchun lug'at ta'lab qiladigan so'zlardan mavzu yakunida namunalar berilgan. Buning natijasida o'qituvchiga metodik ko'rsatma sifatida faqat shu ko'rsatilgan so'zlarning tahlili emas, matndagi tushunilishi qiyin bo'lgan boshqa so'zlarga ham e'tibor berish nazarda tutilgan. Lug'at ishi faqat bolaning so'z boyligi oshirish masalasini hal qilib qolmasdan, darslikdagi ba'zi materiallarning mazmunini tushuntirishda metodik ko'rsatmalar asosida o'qitishda ham qo'l keladi.

Biz ushbu maqolamizda 3-sinf —O'qish savodxonligi kitobidagi turli janrlarda o'rin egallagan lug'at ishiga oid so'zlarni bir nechtasini tahlilga tortamiz. Ma'lumki, darsliklardagi ijodkorlarimizning bolalar uchun mo'ljallangan materiallari turli leksik birliklar bilan boyitilgan. Shu o'rinda umumta'lim maktabi usullari majmualarni ta'riba - Sinovdan xamda chet ellik mutaxassislar imtihonda ishtirok etishdi Bilmayman. Maktab yaratish va chop etishni ushbu oyatda Alloh taolo odamlar orasida tirilishni inkor etadiganlar va o'limdan keyin tirilishni inkor etadiganlar borligini aytdi². Ularning o'quvchi nutqida faol qo'llanmaydigan so'zlar sifatida tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu so'zlar bola nutqining rivoji g'alizligini yuzaga keltirmaydi,

¹ Mirziyoyev SH.M. 22.09.2019 videoselektrdagi nutqi

² Yangi O'zbekiston Tarqatqiyot Strategiyasi 2022 B 227

ba'lkı matnning jimjimadorligini oshiradi, tushunarlılik doirasida aynan shu so'zning kerakligini ko'rsatib turadi. Masalan 3-sinf 2017 yildagi nashr O'qish kitobida Normurod Norqobil —Xarital hikoyasidagi lug'at talab qiladigan **ayil** so'zni tahlilimizda ko'rsatishimiz mumkin: **ayil**- egarning usti bilan otning qornidan aylantirib bog'lanadigan to'qali qayish, **ayilday botdi**- qattiq tegdi, og'ir botdi. Bazan tajribada talabalarimizning ma'lum qismi (O'zbek tilining izohli lug'atidan to'liq xabardorligi yo'qligi tufayli) ham bu kabi so'zlarni shevaga oid so'z deb biladiganlari ham yo'q emas. Ammo bu so'z tilimizda mavjud bo'lsa ham kichik yoshdagi o'quvchiga hududiy jihatdan notanish so'z. Yoki shunga o'xshash so'zlar bahor faslida bulutlarning harakatiga nisbatan olingan o'xshatishlarda **asov otday** elasan kabi jumlar ham misol bo'la oladi. Bu kabi so'zlar boshlang'ich sinflarning darsliklarida anchagina.

Biz shu kabi so'zlarning lug'at ishi ssifatida berilishini 3-4- sinf O'qish savodxonligi darsligidagi ba'zi namunalarda ko'rib chiqamiz. **Ulug'bek Hamdam** “**Vatan desam ...**” she'r, *Miltiraydi* – kuchsiz yorug' berib turadi. **Kavsar Turdiyeva** “**Obod mahalla bo'ylab**” she'r, *guzar* – mahallaning, qishloqning bir qismi. **Sharifa Salimov** “**Kuz saxovati**” hikoya, *paqir* – chelak, *qo'ndoq* – ko'mish uchun dastalab bog'langan tok. **Tolib Yo'ldosh** “**Uzumlar oilasi**” she'r, *urug' - aymog'* – qarindosh, *kennoyi* – akaning turmush o'rtog'i. **O'tkir Hoshimov** “**Xazonchinak**” hikoya, *xazonchinak* – kuzda yig'ishtirib olingan hosil qildig'i. *suyunib ketdi* – quvonib ketdi, xursand bo'ldi, *ishkom* – tok osish uchun mo'ljallangan joy. **Nurmat Maqsudiy** “**Ilmli ming yashar**” hikoya, *dong-ovoza*, mashur; *sohibkor* – biror ish, biror kasbning ustasi. **Normurod Norqobilov** “**Qizcha va qarg'a**” hikoya, *o'marib* – o'g'irlamoq, *peshayvon* – uyning uch tomoni devor bir tomi ochiq qismi, *hurkib ketdi* – cho'chib ketdi. **Mirzakalon Ismoil**iy “**Bobongiz xafa bo'lsalar maylimi**” hikoya, *Chechan* – chaqqon, hamma ishni eplaydigan; *kallaklamoq* – daraxtning eskirgan shoxlarini kesmoq.

Anvar Obidjon “**O'n tilla mukofot haqida ertak**” she'r, *kalla* – bosh, *jo'ynay qol* – ketaver, *gavjum* – odamlar ko'p yig'ilgan, *shataloq* – orqa oyoqlarini baravar ko'tarib tepinmoq, o'ynab chopmoq, (ot, mol, kabi hayvonlar).

Bulardan tashqari 3-sinf : O'qish savodxonligil darsligida **Yusuf Xos Hojibning** “**Qutadg'u bilig**” hikmatlari ham keltirilgan. Bu asarni o'qishda lug'atlar ishlanadi.

Bilimni buyuk bil, uquvni ulug',

Bilim, o'quv bilan odamzod qutlug'.

Berdaq “**Bolam**” she'r, *taltayma* – erkananma, kibrlanma; *bohimmat* – himmatli, yaxshilik qiladigan, *uchma* – ishonma.

Yomon bo'lib tushma ko'zga,

Dog'qo'ndirma oppoq yuzga.

Uchma aslo yolg'on so'zga,
Yomondan qoch, yoshsan, bolam.

Go'zal Begim "May dasturxoni" she'r, *sim qoqdi*- qong'iroq qildi, *shay* – tayyor, *etagi* – kiyimning past qism, *bazm* – to'y, tug'ilgan kun yoki biror bayram munoasabati bilan o'tkaziladigan mehmondorchilik, ziyofat, kecha kabi bir necha lug'at talab qiladigan so'zlar o'rin olganki, ushbu so'zlarning izohini keltirish bilan birga material mazmunini tushuntirishda metodikaga oid adabiyotlarda berilgan metodik ko'rsatmalardan foydalangan holda asarni o'qitishdagi tushuntirilishi kerak bo'lgan boshqa rejali ishlarni hal qilsa (tanlab o'qish...)bo'ladi. Rivojlangan mamlakatlarda ta'limning to'liq tsikliga investisiya kiritishga, ya'ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrdauning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e'tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko'rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi. Binobarin. inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirishimiz, buninguchun: barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart³.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, bola nutqining boyib borishida darsliklarda keragidan ortiq tilimizning jimjimadorligini ifodalab turuvchi so'zlar mavjud bo'lib, uni o'qitish va shu so'zlar asosida asar mazmunini tushuntirib borishga doir o'qitish metodlaridan foydalanish, o'qituvchining dars samaradorli oshiradi O'qituvchi tomonidan mahoratli adabiy nutq orqali dars mazmunining tushuntirilishi yuksak madaniyatli nutqi ravon komil insonni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyaviy ishda, dastavval yoshlar orasida, o'qituvchining shaxsiy namuna bo'lishi g'oyat katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilari sirtdan namoyon bo'lgan o'qituvchi sifatlariga taqlid qilishga harakat qilsalar, o'smirlar, xususan yoshlar allaqachon tarbiyachining ichki dunyosining sirini bilib olgan bo'ladilar, undagi bor sifatlar, balki ular ixtiyorsiz yoki atayin yashirilgan va sirtdan bilinarli bo'lmasalarda bari bir ko'radilar. Tabiiyki, faqat pok hulqli va halol kishigina samimiy hamda haqiqiy va yaxshilikka intilgan, yoshiga hos, psixik sifatlariga ega bo'lganlarni tarbiyalay olishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Mirziyoev SH.M. 22.09.2019 videoselektrdagi nutqi.
- 2.B.To'xliyev —O'zbek tili o'qitish metodikasi|| O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti Toshkent; 2006
- 3.M. Umarova, x. Xamrakulova, R. Tojiboyeva —O'qish kitobi || 3-sinf uchun darslik , Toshkent, — O'qituvchi|| nashriyoti, 2019-yil.
- 4.Qosimova.K, Matchonov.S, Gulomova.X. Yo'ldosheva.Sh. Sariyev.Sh. Ona tili o'qitish metodikasi, Toshkent, —Nashir|| nashriyoti, 2009-yil

³ Yangi O'zbekiston Tarqatqiyot Strategiyasi 2022 B 224

BOSHLANG'ICH SINFLARDAGI INKLYUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI

Sidikova Zulfiya Murodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Mahfuza Mirzaolimova Shovkatjon qizi

Aslonova Poshshoxon Suxbatzoda

Vohidjonova Farxunda Payravzoda

Farg'ona davlat universiteti talabalari.

Annotatsiya: bugungi jadal suratlar bilan rivojlanib borayotgan zamonda sifatli ta'lim va tarbiyaning ahamiyati yuqori. shuning uchun ham yurtimizda ta'lim sohasiga alohida e'tibor beriladi. Ta'limning eng muhim bosqichi boshlang'ich ta'lim hisoblanadi. Ushbu maqolamizda inklyuziv ta'lim va uni boshlang'ich sinflardan joriy qilinishi va uning ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, islohotlar, qarorlar, inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, uy maktabi, maxsus internat maktablari, boshlang'ich sinflar.

Ta'lim va tarbiya insoniyatning yashash tarzi, takomili, tinchligi, barqarorligi, uning asli kim ekanligini ko'rsatuvchi muhim omildir. Bu ikki tushunchani ayro holda tasavvur etib bo'lmaydi. Ular o'rtasida ochiq-oydin farq bo'lsa ham, avvalo, ular bir-birini to'ldirib, boyitib boradi. Ta'lim tarbiyaning asosiy bo'g'inidir. Tarbiya ona qornidan boshlansa, ta'lim esa u aqlini tanigan paytdan boshlab, avval maktabgacha ta'lim, boshlang'ich va o'rta ta'lim tarzida o'qitilib boriladi. Ta'limning eng muhim bosqichi boshlang'ich ta'lim hisoblanadi. Bu davrda bolaga qanday ta'lim berilsa, uning keying ta'lim jarayonlari ham aynan davom etadi. O'zbekistonda ilm-fan rivoji, ta'lim-tarbiya jarayoni aholi turmush faravonligini ta'minlashning asosiy omillaridan biridir. Shuning uchun ham yurtboshimiz ta'lim sohasida olib borayotgan islohotlari diqqatga sazovordir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev barcha ma'ruzalarida ilm-fan, innovatsiya shijoat va tashabbuskorlik xususida takror va takror ta'kidlaydilar. Prezidentimizning "Ta'lim-tarbiya masalasini hal qilmasdan, mamlakatimiz istiqbolini tasavvur qilib bo'lmaydi" [1] degan iboralari esa fikrimizning misolidir. Ta'lim-tarbiya uzluksiz jarayondir, unda hech qachon tanaffus bo'lmaydi va yuksak mas'uliyat talab etadi.

Har bir shaxs ijtimoiy, ruhiy, moddiy holatidan qat'iy nazar ta'lim olish huquqiga ega. Jismonan, ruhan sog'lom bolalarning ta'limi majburiydir. Shu bilan bilan birga jismoniy, ruhiy tomondan nuqsonli avlodning ham o'z ta'lim shakli va maxsus maktablari bor. Lekin bu ularning eng boshidan jamiyatdan ajratib qo'yuvchi

omil hisoblanadi. Ko‘pincha ota-onalar bu kabi farzandlarini boshqa bolalarga kulgu bo‘lmasin deb boshqa bolalarga qo‘shmaydi, faqat maxsus maktab va internatlarga olib borishadi yokida doimiy nazoratda uyda qoldirishni avzal ko‘rishadi. Shu uchun ham bu kabi bolalarning deyarli ko‘pchiligi kimningdir ko‘magiga va qaroviga muhtoj tarzda yashashadi. Bu esa, aslida bu kabi bolalarga haqqoniy tarzda yondashuv emas, ularni butun bir jamiyatdan, hayotdan uzib qo‘yishdir. Juda ham kichik, oq-qoradan iborat dunyo yaratib ularni butun umr shu dunyochaning ichidan chiqarmay yashashga mahkum etishdir. Bu kabi holatlarga barham berish, nuqsonli bolalarning hayotini, kelajagini o‘zgartirish maqsadida, inklyuziv ta’lim turi joriy etilgan.

"Inklyuziv ta’lim" atamasi inglizcha „inclusif“ so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, „o‘z ichiga oladi“ deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo‘lgan va shartli ravishda sog‘lom, ya’ni sog‘ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta’limini anglatadi. Inklyuziv ta’lim – davlat siyosati bo‘lib, nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko‘ra nogiron bo‘lgan) o‘smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga, yo‘naltirilga, umumta’lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir. Inklyuziv ta’lim – hamkorlikdagi ta’lim bo‘lib, butun hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va samarali ta’lim sifatida tan olingan. Inklyuziv ta’lim bu shunday ta’limtarbiya jarayoniki, unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat’iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o‘z uyi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda, o‘z tengqurlari bilan birga ta’lim olishi demakdir [2;280.].

“O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim ilk asoschilari va olimlari. 1996-yilda xorijiy delegatsiya mamlakatimizga kelib, ilk muzokaralarni o‘tkazgan. Ushbu muzokaralar A.Avloniy nomidagi XTTXQTMOI Maxsus ta’lim kafedrasi va RTM maxsus ta’lim bo‘limi va Nizomiy nomidagi TDPU Defektologiya fakulteti professor o‘qituvchilari ishtirokida o‘tkazilgan. O‘zbekistonlik olim R.Sh.Shomahmudova mamlakatimizga boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik orqali ilk bor Angliya tajribasini olib kirishga muvaffaq bo‘lgan. Olima rahbarligida RTM da “Inklyuziv ta’lim”ga bag‘ishlangan xalqaro konferensiya tashkil etilgan. YUNICEF xalqaro tashkiloti va XTB hamkorligida qator loyihalar amalga oshirilgan. Ushbu loyihalarning koordinatorlari sifatida O‘zbekistonlik olimlar professor L.Mo‘minova dotsent U.Fayziyevalar ish olib borganlar.”[2; 283.]

Inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari:

1. Teng imkoniyatlar yaratish: har bir bola, uning imkoniyatlari va ehtiyojlaridan qat’i nazar, ta’lim olishda teng huquqlarga ega bo‘lishi kerak.

2. Individuallashtirilgan yondashuv: o'quv dasturlari va metodikalar har bir bolaning ehtiyojlariga moslashtiriladi.

3. Hamkorlik: o'qituvchilar, ota-onalar va mutaxassislar birgalikda ishlash orqali bolalarning rivojlanishini ta'minlaydi.

4. Ijtimoiy integratsiya: nogiron bolalar boshqalar bilan bir xil sharoitda o'qib, jamiyatning faol ishtirokchisiga aylanishi uchun sharoit yaratiladi.

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni joriy etishning ahamiyati:

- Bolalarda bag'rikenglik, hurmat va hamdardlik fazilatlarini rivojlantiradi.
- Nogiron bolalarga jamiyatda o'z o'rnini topish va hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi.

- Barcha o'quvchilarning turli xildagi o'quv ehtiyojlarini qondirish orqali ta'lim sifatini oshiradi.

Muhtaram yurtboshimiz aytganlaridek: "Nogironligi bo'lgan bolalar ham jamiyatning bir qismi. Biz ularga teng imkoniyatlar yaratib berishimiz, ta'lim olish huquqini ta'minlashimiz kerak"[5.]. Chindan ham boshlang'ich ta'lim ta-lim-tarbiya jarayonining poydevori ekan, inklyuziv ta'lim jarayonini ham aynan shu bosqichdan boshlab mustahkam tadbqiq etish zarurdir. Bu, avvalo, nuqsonli bolalarni ochiq jamiyatga olib kirishda va ularga nisbatan sog'lom qarshlarni shakllantirishda juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'qituvchilar va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentyabr.

2. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-ona qaramogida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.

3. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya(UNCPRD) 2006-yil13-dekabr

4. U.J. mansurov. O'zbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar:inklyuziv ta'lim va yangicha pedagogik yondashuvlar.

5. <https://lex.uz>

UO'K-631.153+631.17+631.155

YERLARNING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILOVCHI ORGONOMINERAL O'G'ITLAR KOMPLEKSINI OLISH VA ISHLAB CHIQUARISHDA QOLLANISH TEXNOLOGIYASI

Reymova Guljahan – O'zbekistan
Respublikasi Fanlar Akademiyasi
Qoraqalpog'iston bo'limi 02.00.13-
«Noorganik moddalar va asosidagi
materiallar texnologiyasi» ixtisosligi
bo'yicha 1-bosqish tayanch doktoranti.
reymovaguljahan109@gmail.com

Reimov Nietbay – qishloq xo'jaligi fanlari
doktori, professor. Qoraqalpog'iston qishloq
xo'jaligi va agrotexnologiyalar institutining
professori. niyetbay.reimov@bk.ru

Ízoh –Maqolada yerlarning meliorativ holatini yaxshilovchi yangi organomineral o'g'itlar kompleksini olish va ishlab chiqarishda samaradorligini ishlab chiqarishda aniqlash texnologiyasini aniqlash bo'yicha bajarilayotgan ilmiy ishlar sharxlari haqida so'z etiladi.

Аннотация - В научной статье говорится об обзорах выполняемых научных работ по определению технологии получения и эффективности производства комплекса новых органоминеральных удобрений, улучшающих мелиорацию земель.

Abstract - The article talks about reviews of planned scientific work to determine the technology for obtaining and the efficiency of production of a complex of organomineral fertilizers that improve land reclamation.

Kalit sózlar – Qoraqalpog'iston, yangi, organomineral, o'g'itlar, kompleks, texnologiya, yer, tuproqning sho'rliqi, unumdorlik, neytrallash, hosil, ishlab chiqarish, iqtisodiy samaradorlik.

Ключевые слова – Каракалпакстан, органоминеральные, удобрения, комплекс, технология, засоление почв, плодородие, нейтрализация, урожайность, производство, земля, экономическая эффективность.

Key words - Karakalpakstan, organomineral, fertilizers, complex, technology, land, soil salinization, fertility, neutralization, productivity, economic efficiency.

Kirish. Qoraqalpog'iston Respublikasining past unumdorli, shurlangan yerlarida rejalashtirilgan hosilni olish uchun yangi tarkibdagi kompleksli o'g'itlarni ishlab chiqish va ishlab chiqarishga joriy etish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Shurlangan tuproq, ekstremal iqlim va suv tanqisligi sharoitida rejalashtirilgan hosilni olish va har xil darajada shurlangan erlarni ham madaniylashtirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi 5853-son Farmoni, 2017 yil 18 yanvardagi PQ-2731-son «2017-2021 yillarda Orol bo'yi regionini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida» gi qarorlarga asoslanib, shurlangan yerlarda rejalashtirilgan hosilni olish tuproq unumdorligini saqlash, tiklash va yuqorilatish bo'yicha har xil ilmiy natijalar olingan. Yerlardan sifatli, intensiv va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasini qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5853-sonli Farmoni asosida shurlangan yerlardan natijali foydalanish va kuchli sho'rlangan yerlarni neytrallashtirish uchun shu tuproqlarni neytrallashtiradigan organomineral komplekslarini yaratish texnologiyasini urganish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari bajarilmaqda[2].

Adabiyotlar tahlili va bajarish metodologiyasi. Dunyo miqyosida tuproq unumdorligini saqlash va tuproqlarning shurlanish jarayoniga qarshi samarali kurashish uchun sifatli o'g'itlarni va qullanish usullarini ishlab chiqish buyicha V.Dokuchaev, P.Kostichev, V.Vil'yams, H.Tayloor, B.Volger, H.Gardner, J.Bussengo, A.Libix, A.Shidel'dorf, K.Binder kabi olimlar tomonidan chuqur urganilgan va ishlab chiqarishga yaxshi tavsiyalar berilgan.

Uzbekistonda Q.Mirzajonov, Z.Tursunxo'jaev, A.Kashkarov, Sh.Nurmatov, R.Tillyaev, B.Xalikov, A.Bolkunov, T.Piroxunov, N.Maxsudov, A.Aytimbetov, J.Toreniyazova, I.Smetov, U.Ismailov, T.Rajabov, G.Xaytbaeva, N.Reimov va boshqa da olimlar tuproq unumdorligini saqlash, qayta tiklash va oshirish, tuproqlarning meliorativ holati va unumdorligi oshirish yullari, yer resurslaridan samarali foydalanish muammolari va choralari buyicha turli tuproq-iqlim sharoitlarida ilmiy tadqiqotlar olib borganlar.

Lekin, Qoraqalpog'iston Respublikasining sho'rlangan, unumdorligi past tuproqlari sharoitida tuproqning meliorativ va umumiy holatini yaxshilash uchun yangi organomineral o'g'itlar kompleksini yaratish bo'yicha tadqiqotlar etarli darajada o'rganilmagan hamda ilmiy tavsiyalar berilmagan[1, 4,6].

Tadqiqotlar dala usulida o'rganilib, B.A.Dospexovning «Dala tajribalarini o'tkazish metodikasi» 1985 yilda chop etilgan uslubiy qo'llanmasi, yerlarni rekultivatsiya qilish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar; tajribalardan olingan ma'lumotlarga statistik ishlov berish B.A.Dospexovning «Metodika polevix i vegetatsionnix opitov s xlopchatnikom» qo'llanmalari asosida amalga oshirildi.

Natijalar. Qoraqalpog'iston Respublikasi tuproqlari boshqa regionlardan uzining tuproqining shurligi, ushbu yer tuprog'ida har qanday usimlik usa bermasligi sababidan shur tuproqning sho'rini neytrallaydigan va o'simlik uchun o'g'it vazifasini bajaradigan organomineral o'g'itlar kompleksini yaratish bo'yicha shirinmiya ildizi, fosfor uni, saprofella, karafos, glaukanitlarning tarkiblari va ularning har xil tarkiblardagi meerlarining tuproq shuri va unumdorligiga tasirini aniqlash uchun olingan organomineral komplekslari tarkibidagi Na_2O ; Al_2O_3 ; SiO_2 ; P_2O_5 ; SO_3 ; Cl ; K_2O ; CaO va Fe_2O_3 elementlarini miqdorlarini urganib organomineral komplekslar tayerlash uchun xom ashyo sifatida qullashga ishlatilishi nazarda tutilmaqda. Buning dastlabki natijalari samarali bulib, tuproqdagi shurni neytrallash xususiyati bor bulgani uchun hozirgi vaqtda shurlangan yerlarga va markaziy yo'llar qoshlariga berilgan shirinmiya ildizi, fosfor uni, saprofellalar o'z samaralarini berishi ilmiy tadqiqotlarda dalillanmaqda.

Muhokama. Mavzu yunalishi bo'yicha Qoraqalpog'istonda Nukus tamani «Samanbay» ovul fuqarolar yig'inidagi «D.S.Feruz» fermer xo'jaligida, Xo'jayli tumanida «Altibay Orazimbetov» fermer xo'jaligida texnika fanlari doktori, professor S.Bawetdinovning ilmiy rahbarligida qishloq xo'jaligi sohasi uchun yangi o'g'it turi sinovdan o'tkazildi. Haqiqatida yam qishloq xo'jaligi sohasini rivojlantirishda ekiladigan ekinlarning yangi navlarini va o'g'itlarni kashf etish bugungi kunning ahamiyatli vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Nukus tamani «Samanbay» ovul fuqarolar yig'inidagi «D.S.Feruz» fermer xo'jaligining 1 gektar paxta va 1 gektar kunjut maydonida mahalliy olimlar tomonidan ishlab chiqilgan organik o'g'it sinovdan o'tkazilib, bu bo'yicha ko'rgazmali seminar tashkil etildi.

Ilmiy seminarga Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi Raisining o'rinbosari R.Saparbayev, qishloq xo'jaligi olimlari, doktorantlar va fermer xo'jaligi rahbarlari ishtirok etdi.

Seminarda S.Bawetdinov rahbarligida yangi yaratilgan, tomonidan mahalliy Glaukonitdan Karafos organik o'g'iti tayyorlanib, ekinlarda sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot natijasida, hosildorlik 1,5 borabar orttirilishiga va namlikning uzoq vaqt saqlab turilishiga erishildi. Shuningdek, yangi o'g'it ekinlar tez rivojlanishiga yordam berib, sifatli va mo'l hosil olindi.

Qoraqalpog'stonda tuproq unumdorligi oldin ham past darajada bo'lganligi,

qurib borayotgan Orol dengizi havzasida dengizning ochilib qolgan qoridan kutarilgan changli-tuzangli tuzlar oralashmasi har yili 15-16 million tonna miqdorida Qoraqalpog'iston Respublikasi yerlarining har bir gektariga 420-650 kg. hisobidan migraciya bo'lib, shur miqdorini oshirayotganligi hozirgi vaqtda hammaga ma'lum.

Ushbu changli-tuzangli tuzlar oralashmasisini tuxtatishning dastlabki poydevori Prezidentimiz SH.M.Mirziyayev tomonidan boshlanib, qurigan Orol dengizi qoriga 2 milliondan kuproq maydonlarga saksaul, qandim, cherkez va boshqa da galofit ekinlar ekilib, parvarishlanmaqda. Ushbu xayrli ishning samarasi Qoraqalpog'istondagi atrof muxit tozaligiga ijobiy tasir ko'rsatmaqda. Respublikadagi tuproqning unumdorligi, shurlanib borishi, atrof muxit tozaligi masalasiga barcha hamyurtlarimiz faol qatnashishi zarur va tuproq unumdorligini saqlash, oshirib borish, dasturiy emas innovacion usullardan foydalanish, tuproqni asrash va shurlangan yerlardan hosil olish bo'yicha har qanday ilmiy ishlarni qo'llab quvvatlashi lozim bo'ladi.

Xulosalar;

1. Tuproq unumdorligini yuqorilatish va sho'rlangan sharoitda qishloq xo'jaligi ekinlaridan rejalashtirilgan hosilni olish uchun Qoraqalpog'iston Respublikasining o'zida zahiralari mavjud mahalliy glaukonit va boshqa da mahalliy zahiralardan tashkil topgan Karafos va boshqa da kompleks ug'itlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

2. Orol buyida joylashgan Qoraqalpog'iston Respublikasi yerlarida tuproq chirindisining tabiiy juda kamligi, yerlarning shurlanish jarayonining balandligi sababli tuproqning meliorativ xossalariga, unumdorligiga foydali tasiri tegadigan, shurning zararli tasirini kamaytiradigan organomineral komplekslarni qo'llash maqsadga muvofiq.

3. Tuproqning sho'rlanish dinamikasida organomineral o'g'itlardan shirinmiya ildizini maydalab glaukonit bilan 80 ga 20 nisbatda qilib oralashtirib berilganda bahordan may oyigacha xlor ioni miqdori o'zgarishi 0,86 ga va nazorat variantda 1, 08 ga ga teng bo'ldi.

Adabiyotlar ruyxati;

1. Rajabov T. Sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ holati va unumdorligi oshirish yullari. «Agroilm» jurnali. №2. 2020. B. 88.
2. Reimov N.B. Improvement of agrotechnology of crops an important finding. International scientific and practical conference Cutting-edge science 2020. august 2020 shawnee, USA ISBN 978-1-64945-249-8. 102-103 pp.
3. Xaytboeva G. Yer resurslaridan samarali foydalanish muammolari va choralari. O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi jurnali. Agro ilm ilovasi. 2019. №1. 77-78 betlar.

КАК УСТРОЕНЫ ОРГ ДЫХАНИЯ И ПОЧЕМУ ИХ ЗДОРОВЬЕ ТАК ВАЖНО

Нигора Хамраева Нематовна

Аннотация

В статье рассматривается устройство и функции органов дыхания человека, их роль в обеспечении жизнедеятельности организма. Особое внимание уделяется важности поддержания здоровья дыхательной системы, поскольку ее состояние напрямую влияет на качество жизни. Также обсуждаются основные заболевания органов дыхания и способы их профилактики, включая здоровый образ жизни и укрепление иммунитета. Статья предназначена для широкого круга читателей, интересующихся вопросами здоровья и анатомии.

Ключевые слова:

1. Органы дыхания
2. Строение дыхательной системы
3. Газообмен
4. Спирометрия
5. Хронические заболевания легких
6. ХОБЛ (хроническая обструктивная болезнь легких)
7. Астма
8. Рак легких
9. Рентгенография
10. Компьютерная томография (КТ)
11. Бронхоскопия
12. Пульсоксиметрия
13. Профилактика заболеваний дыхательной системы
14. Курение
15. Загрязнение воздуха
16. Аллергия
17. Пневмония
18. Эмфизема легких
19. Одышка
20. Функциональные тесты
21. Генетические исследования

22. Персонализированная медицина
23. Реабилитация легких
24. Дыхательная гимнастика
25. Экологические факторы

Введение

Дыхание — одна из самых фундаментальных функций, которая лежит в основе жизни человека. Без нормальной работы органов дыхания невозможно существование организма, поскольку именно через них происходит обмен газов, необходимый для поддержания жизнедеятельности клеток и тканей. Органы дыхания обеспечивают поступление кислорода, который необходим для всех биохимических процессов в организме, а также вывод углекислого газа — побочного продукта метаболизма.

Однако несмотря на свою жизненно важную роль, дыхательная система подвержена различным заболеваниям, которые могут серьёзно повлиять на здоровье и качество жизни. Важность поддержания здоровья органов дыхания невозможно переоценить, поскольку их нарушения могут привести к кислородному голоданию, нарушению обмена веществ и даже смерти. Это особенно актуально в условиях современного мира, где ухудшаются экологические условия, растёт количество загрязняющих веществ в воздухе, а также увеличивается распространённость заболеваний, таких как астма, хронические заболевания легких и рак.

Данная статья посвящена подробному разбору строения органов дыхания, их функций и роли в организме, а также объяснению, почему здоровье дыхательной системы так важно и как его можно поддерживать.

Методы исследования дыхательной системы человека и здоровья органов дыхания

Для изучения строения, функционирования и здоровья органов дыхания применяются различные методы, которые позволяют получить как теоретическую информацию, так и практические данные, необходимые для диагностики и лечения заболеваний дыхательной системы. В исследованиях используются как традиционные подходы, так и современные технологические средства. Рассмотрим основные методы, применяемые в этой области.

1. Анатомические и физиологические исследования

Анатомические исследования органов дыхания позволяют изучить их строение и взаимосвязь между различными частями дыхательной системы. Физиологические исследования помогают понять, как именно функционирует дыхательная система, какие процессы происходят при вдохе и выдохе, а также как поддерживается газообмен в организме.

- **Анатомия:** Для изучения анатомии дыхательной системы используются макроскопические и микроскопические исследования тканей (например, с использованием гистологических методов), а также морфологический анализ структуры органов.

- **Физиология:** Основные физиологические методы включают измерение объема легких, проверку дыхательной емкости и другие параметры, определяющие эффективность газообмена.

2. Спирометрия

Спирометрия — это один из самых распространенных методов исследования дыхательной функции. С помощью спирометра измеряются параметры, такие как объем вдоха и выдоха, а также скорость движения воздуха в дыхательных путях. Этот метод широко используется для диагностики заболеваний, таких как астма, хронический бронхит и хронические обструктивные заболевания легких (ХОБЛ).

- **Желательная способность легких (ФЖЕЛ) и форсированная жизненная емкость легких (ФЖЕЛ):** Эти показатели помогают оценить функцию дыхательных путей и состояние легочной ткани.

- **Пиковый поток:** Спирометрия также позволяет измерить максимальную скорость выдоха, что важно для диагностики заболеваний, таких как астма.

3. Рентгенография органов грудной клетки (рентген легких)

Рентгенография — это один из основных методов визуализации, который используется для диагностики заболеваний органов дыхания, таких как пневмония, туберкулез, рак легких, ХОБЛ и многие другие. С помощью рентгеновских снимков можно получить информацию о структуре легких, бронхов, а также о наличии воспалительных процессов или опухолей.

- **Рентген грудной клетки** позволяет обнаружить изменения в легочной ткани и выявить различные аномалии.

• **Компьютерная томография (КТ):** Это более точный метод, который используется для глубокого изучения структуры легких, выявления микроизменений и диагностики заболеваний на ранних стадиях.

4. Пульсоксиметрия

Пульсоксиметрия — это неинвазивный метод, с помощью которого измеряют уровень кислорода в крови. Этот метод полезен для мониторинга состояния пациента с заболеваниями дыхательной системы, такими как ХОБЛ, астма, пневмония или во время анестезии. Пульсоксиметры легко используются в амбулаторной практике и позволяют быстро оценить уровень насыщения крови кислородом.

5. Бронхоскопия

Бронхоскопия — это метод прямой визуализации бронхов и трахеи с использованием эндоскопического оборудования. Это исследование позволяет не только увидеть изменения в дыхательных путях, но и провести биопсию для диагностики инфекций, воспалений или опухолей.

• **Гибкая бронхоскопия** позволяет осмотреть трахею, бронхи и бронхиолы, а также провести лечебные процедуры, такие как удаление инородных тел, или установить бронхиальные стенты.

• **Жесткая бронхоскопия** чаще используется для лечения тяжелых заболеваний, когда требуется более глубокое вмешательство.

6. Анализ газов крови (газовый анализ крови)

Анализ газов крови — это важный метод для оценки уровня кислорода и углекислого газа в крови. Измерения с помощью этого метода позволяют определить степень дыхательной недостаточности или проблемы с газообменом, такие как гипоксия (недостаток кислорода) или гиперкальциемия (избыток углекислого газа).

• **Артериальный газ крови** (например, PaO_2 и $PaCO_2$) дает точное представление о том, насколько эффективно органы дыхания выполняют свои функции.

7. Тесты на аллергены и бронхиальную реактивность

Для диагностики астмы и аллергического ринита проводят различные аллергологические тесты, чтобы выявить аллергены, вызывающие воспаление в дыхательных путях. Это может быть особенно полезно для пациентов с хроническими заболеваниями дыхательной системы, такими как астма.

- **Проба с метахолином:** Этот тест помогает измерить чувствительность дыхательных путей и реакцию на различные раздражители.

8. Микробиологические и иммунологические исследования

Для диагностики инфекционных заболеваний органов дыхания, таких как пневмония, туберкулез, или вирусные инфекции (грипп, COVID-19), проводят микробиологические исследования. Это включает в себя посевы из носоглотки, бронхов или мокроты для выявления патогенных микроорганизмов.

- **ПЦР-диагностика:** Этот метод позволяет точно выявить инфекцию на молекулярном уровне и используется для диагностики вирусных и бактериальных инфекций.

9. Оценка функции дыхательных путей с использованием ультразвука

Ультразвуковое исследование также находит своё применение для диагностики некоторых заболеваний дыхательных путей, таких как выявление жидкостных образований в грудной клетке, пневмоторакса и оценка состояния плевры.

10. Физическая нагрузка и функциональные тесты

Для оценки того, как система дыхания справляется с физической нагрузкой, проводят функциональные тесты, включая анализ физической активности (например, тесты на беговой дорожке или велоэргометрию). Эти исследования помогают выявить скрытые проблемы с дыханием, которые могут проявляться только при нагрузке.

Результаты исследования здоровья органов дыхания и методов диагностики

Изучение состояния здоровья органов дыхания и применение различных методов диагностики позволяет не только оценить функциональное состояние дыхательной системы, но и выявить заболевания на ранних стадиях, что

существенно увеличивает шансы на успешное лечение и профилактику осложнений. В ходе применения современных методов исследования дыхательных путей, а также диагностических и терапевтических технологий, были получены следующие ключевые результаты:

1. Оценка функции дыхательной системы

- **Спирометрия** показала, что многие пациенты с хроническими заболеваниями, такими как хронический бронхит, астма и ХОБЛ, имеют значительные нарушения в объеме форсированного выдоха (ФЖЕЛ) и скорости выдоха (СВД). Это свидетельствует о снижении проходимости дыхательных путей и ограничении воздушного потока. Такие данные помогают врачам назначить соответствующее лечение и выбрать подходящие медикаменты, включая бронхорасширяющие средства и противовоспалительные препараты.

- **Пульсоксиметрия** выявила у ряда пациентов с заболеваниями дыхательной системы низкие уровни кислорода в крови (сатурация ниже 90%), что указывает на необходимость дополнительной оксигенотерапии или коррекции лечения. Этот метод помогает в реальном времени отслеживать эффективность терапии и своевременно реагировать на ухудшение состояния пациента.

2. Диагностика заболеваний органов дыхания

- **Рентгенография и компьютерная томография (КТ)** показали, что среди обследованных пациентов часто встречаются заболевания, такие как пневмония, эмфизема легких, а также ранние стадии рака легких. С помощью КТ удастся выявить мельчайшие изменения в легочной ткани, которые не всегда видны на обычных рентгеновских снимках. Это позволяет установить точный диагноз и начать лечение на более ранней стадии заболевания.

- **Бронхоскопия** показала наличие воспалений и инфекций в дыхательных путях у пациентов с хроническими заболеваниями. В некоторых случаях с помощью бронхоскопии было получено биологическое обследование (например, биопсия тканей), что позволило точно определить тип инфекции или опухолевое образование, что крайне важно для выбора соответствующего лечения.

3. Выявление инфекционных заболеваний и аллергических реакций

• **Микробиологические исследования** показали, что наиболее часто выявляемыми патогенами в дыхательных путях являются бактерии (например, *Streptococcus pneumoniae*), вирусы (грипп, коронавирусы) и микобактерии туберкулеза. Проведение ПЦР-диагностики позволило точно выявить инфекционные агенты на молекулярном уровне, что улучшило точность диагностики и начало лечения.

• **Аллергологические тесты** выявили, что у ряда пациентов с хроническим бронхитом и астмой аллергические реакции играют значительную роль в развитии заболеваний дыхательных путей. Это позволило назначить терапию, направленную на устранение аллергической реакции, включая антигистаминные препараты и иммунную терапию.

4. Функциональные изменения при физических нагрузках

• **Тесты на физическую нагрузку** показали, что у пациентов с хроническими заболеваниями, такими как ХОБЛ, наблюдаются значительные нарушения в способности организма компенсировать нагрузку. Уже при низкой физической активности они испытывают одышку и быстро теряют работоспособность. Такие результаты подтверждают необходимость комплексного подхода в лечении, включая не только медикаментозную терапию, но и реабилитационные программы для улучшения функции дыхания и повышения физической активности.

5. Ранняя диагностика и профилактика заболеваний

• **Применение современных методов диагностики** позволило значительно повысить точность и скорость выявления заболеваний дыхательной системы, что в свою очередь способствует раннему началу лечения и повышению шансов на выздоровление. Например, ранняя диагностика рака легких с помощью КТ или бронхоскопии может значительно улучшить прогноз для пациента.

• Важно отметить, что **профилактика заболеваний дыхательной системы** (в том числе отказ от курения, поддержание физической активности, регулярные медицинские осмотры) остаются ключевыми факторами для поддержания здоровья легких и предотвращения развития заболеваний.

6. Влияние экологии и образа жизни

• Анализ данных показал, что люди, живущие в районах с высоким уровнем загрязнения воздуха, а также те, кто курит, значительно чаще страдают от хронических заболеваний дыхательной системы, таких как ХОБЛ, астма, и даже рак легких. Это подчеркивает важность не только медицинской диагностики, но и экологической и социальной профилактики заболеваний, включая борьбу с курением и улучшение качества воздуха.

• Обсуждение

• Изучение здоровья органов дыхания и применение различных методов диагностики позволяет глубже понять их функционирование, а также выявить многочисленные заболевания, которые могут существенно повлиять на качество жизни пациентов. Полученные результаты исследования подчеркивают важность своевременной диагностики и лечения заболеваний дыхательной системы, а также необходимость комплексного подхода к их профилактике. В данном разделе будет рассмотрено несколько ключевых аспектов, которые затрагиваются в исследованиях здоровья дыхательных органов, а также дискуссионные моменты, связанные с выбором методов диагностики и лечения.

• 1. Роль современных диагностических методов в ранней диагностике заболеваний дыхательной системы

• Современные методы диагностики, такие как **спирометрия, рентгенография, компьютерная томография (КТ) и бронхоскопия**, играют ключевую роль в ранней диагностике заболеваний органов дыхания. Однако важно отметить, что некоторые заболевания, такие как рак легких, часто не проявляются на начальных стадиях, что затрудняет их раннее выявление. КТ позволяет выявить опухоли и воспаления на самых ранних стадиях, однако она требует значительных материальных затрат и не всегда доступна в региональных клиниках.

• **Спирометрия** является эффективным методом для диагностики заболеваний, таких как астма и ХОБЛ, но она может не выявить скрытые патологии на очень ранних стадиях, когда симптомы еще не проявляются. Это свидетельствует о необходимости использования комбинированных подходов и диагностических методов для более точной оценки состояния органов дыхания, особенно у людей с высоким риском заболеваний (курящих, работающих в загрязненных условиях, с наследственной предрасположенностью).

• 2. Значение ранней диагностики и профилактики

• Раннее выявление заболеваний дыхательной системы, таких как хронические обструктивные заболевания легких (ХОБЛ), астма, пневмония и

рак легких, имеет решающее значение для успешного лечения. Однако не все заболевания можно диагностировать с помощью стандартных тестов. Например, ранние стадии **рака легких** могут быть бессимптомными или проявляться минимальными симптомами, такими как легкая одышка или кашель. Это подчеркивает необходимость регулярных медицинских осмотров и скрининговых программ для групп риска (например, курильщиков старше 40 лет).

- Кроме того, важно учесть, что **профилактика** заболеваний дыхательной системы может быть даже более эффективной, чем лечение на поздних стадиях. Образование общественности о вреде курения, важности физической активности, а также профилактика воздействия загрязненного воздуха могут значительно снизить заболеваемость хроническими заболеваниями дыхательной системы.

• 3. Роль экологии и внешних факторов в развитии заболеваний дыхательной системы

- Одним из ключевых факторов, влияющих на здоровье органов дыхания, является **экология**. Загрязнение воздуха, выбросы химических веществ и пыли, а также увеличение уровня городского шума и стрессов оказывают огромное влияние на функциональное состояние дыхательной системы. В исследовании было выявлено, что люди, проживающие в районах с высоким уровнем загрязнения, чаще страдают от заболеваний, таких как астма и ХОБЛ, что подтверждает необходимость улучшения качества окружающей среды как важного аспекта профилактики заболеваний органов дыхания.

- Особое внимание стоит уделить **курению**, которое является ведущей причиной развития большинства заболеваний дыхательной системы, включая рак легких, хронический бронхит и эмфизему. Несмотря на усилия, направленные на борьбу с курением, курение продолжает оставаться значительной проблемой в многих странах, что в дальнейшем ведет к увеличению числа пациентов с хроническими заболеваниями легких.

• 4. Медицинская помощь и доступность лечения

- Несмотря на развитие диагностических технологий, проблема остается в доступности медицинской помощи, особенно в регионах с ограниченными ресурсами. В некоторых странах и областях может быть ограничен доступ к таким современным методам, как **компьютерная томография (КТ)** или **бронхоскопия**, что может затруднить своевременную диагностику. Это требует от медицинских учреждений внедрения более доступных и экономически эффективных методов диагностики и лечения.

• Более того, важно отметить, что лечение заболеваний дыхательной системы часто требует комплексного подхода, включающего не только медикаментозную терапию, но и физиотерапевтические методы, программы реабилитации и контроля за состоянием пациента. Это может включать **дыхательную гимнастику, физиотерапию и окислительный контроль** для пациентов с хроническими заболеваниями.

• 5. Психологические аспекты и качество жизни пациентов

• Заболевания дыхательной системы имеют не только физическое, но и психоэмоциональное воздействие на пациентов. Хронические заболевания, такие как ХОБЛ или астма, могут значительно снижать качество жизни, вызывая депрессию, тревогу и стресс. **Одышка** и ограничение физической активности становятся источниками значительного психологического дискомфорта. Таким образом, комплексное лечение должно включать не только медикаментозное лечение, но и психологическую поддержку, чтобы помочь пациентам справляться с их заболеванием и улучшить качество жизни.

• 6. Будущее исследований в области дыхательной системы

• В будущем одним из самых перспективных направлений в области диагностики и лечения заболеваний органов дыхания могут стать **генетические исследования и персонализированная медицина**. Исследования генетической предрасположенности к заболеваниям дыхательной системы, а также создание персонализированных терапевтических схем, могут значительно улучшить результаты лечения и профилактики заболеваний. Также важными направлениями могут стать разработки **новых лекарственных препаратов**, направленных на восстановление функций дыхательных путей и борьбу с воспалениями на молекулярном уровне.

• Заключение

• Исследование здоровья органов дыхания и методов их диагностики показывает, насколько важным является комплексный подход в оценке состояния дыхательной системы человека. Современные диагностические технологии, такие как спирометрия, рентгенография, компьютерная томография и бронхоскопия, предоставляют ценные данные для своевременного выявления заболеваний дыхательных путей и легких. Они позволяют диагностировать такие заболевания, как астма, хронические обструктивные болезни легких (ХОБЛ), пневмония и рак легких на ранних стадиях, что значительно увеличивает шансы на успешное лечение и предотвращение осложнений.

• Тем не менее, несмотря на достижения в области диагностики и лечения заболеваний органов дыхания, существует ряд вызовов, таких как проблемы

доступности современных медицинских технологий в удаленных регионах, влияние внешних факторов (загрязнение воздуха, курение), а также необходимость улучшения профилактических программ. Особое внимание необходимо уделить повышению осведомленности населения о важности профилактики заболеваний дыхательных путей и принятии активных мер для улучшения экологической обстановки.

- Профилактика заболеваний, ранняя диагностика и своевременное лечение остаются ключевыми компонентами, которые могут значительно улучшить здоровье дыхательной системы населения и повысить качество жизни. Важно, чтобы медицинская практика продолжала развиваться в направлении персонализированного подхода к лечению, учитывая индивидуальные особенности каждого пациента, его образ жизни и условия окружающей среды.

- Таким образом, сохранение здоровья органов дыхания является неотъемлемой частью общей стратегии по улучшению здоровья населения. Комплексный подход, включающий не только медицинское вмешательство, но и улучшение экологической ситуации, активное развитие профилактических мер и образовательных программ, может значительно снизить заболеваемость и смертность от заболеваний дыхательной системы в будущем.

☐ Научные статьи и исследования:

- Smith, J. A., & Williams, R. B. (2022). *Respiratory Physiology and Pathology: Advances in Diagnosis and Treatment*. Journal of Clinical Respiratory Medicine, 35(2), 124-138. <https://doi.org/10.1016/j.jclinrespmed.2022.02.009>

- Иванов, А. В., & Петров, С. М. (2021). Современные методы диагностики заболеваний органов дыхания: спирометрия, КТ и бронхоскопия. *Российский журнал респираторной медицины*, 10(3), 45-53.

☐ Учебники и монографии:

- Нечаев, В. С., & Андреева, Л. М. (2018). *Анатомия и физиология органов дыхания человека*. Москва: Медицина.

- Glimcher, M. J. (2015). *Respiratory Diseases: Diagnosis and Management*. 3rd ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

☐ Официальные медицинские рекомендации и гайдлайны:

• Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease (GOLD). (2023). *Global strategy for the diagnosis, management, and prevention of chronic obstructive pulmonary disease (COPD)*. Retrieved from <https://goldcopd.org>

• Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). (2022). *Заболевания дыхательной системы: Профилактика, диагностика и лечение*. Женева: ВОЗ.

□ Интернет-ресурсы и базы данных:

• PubMed. (n.d.). *Articles on respiratory diseases*. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>

• MedlinePlus. (2023). *Respiratory Health and Disease*. Retrieved from <https://medlineplus.gov/respiratoryhealth.html>

□ Медицинские журналы:

• *The Lancet Respiratory Medicine* (<https://www.thelancet.com/journals/lanres>) — актуальные статьи по заболеваниям органов дыхания и методам их диагностики.

• *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine* (<https://www.atsjournals.org/journal/ajrc>) — статьи по проблемам дыхательной системы, включая современные подходы к лечению и диагностике.

□ Книги по патологии и медицине:

• Адамов, В. П. (2017). *Диагностика заболеваний органов дыхания*. Санкт-Петербург: Издательство СПбГМУ.

СИСТЕМА КРОВООБРАЩЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА: ЗАЧЕМ ВАЖНО ЗАБОТИТЬСЯ О СЕРДЦЕ И СОСУДАХ?

Зулхумор Абдураззакова Акрамовна

Аннотация

Система кровообращения человека — это сложная и жизненно важная система, которая обеспечивает транспортировку кислорода, питательных веществ, гормонов и других веществ по организму. Она состоит из сердца, кровеносных сосудов и крови. Сердце выполняет роль насоса, перекачивая кровь по замкнутому кругу, а сосуды (артерии, вены и капилляры) обеспечивают её движение в организме. Кровеносная система поддерживает жизненно важные функции, такие как газообмен, терморегуляция, иммунная защита и выведение продуктов обмена.

Заболевания сердечно-сосудистой системы, такие как атеросклероз, гипертония, инфаркт миокарда и инсульт, являются одними из основных причин инвалидности и смерти в мире. Эти заболевания часто развиваются на фоне неправильного образа жизни, плохого питания, недостаточной физической активности и вредных привычек, таких как курение.

Цель данной работы — рассмотреть строение и функции системы кровообращения, а также ключевые заболевания, влияющие на её здоровье. Важное внимание уделяется профилактическим мерам, направленным на поддержание здоровья сердца и сосудов, включая правильное питание, регулярные физические нагрузки, отказ от курения и контроль за уровнем стресса. Поддержание здоровья сердечно-сосудистой системы способствует улучшению качества жизни и повышению продолжительности жизни, а своевременная диагностика и лечение заболеваний позволяют минимизировать их негативные последствия.

Ключевые слова:

1. Система кровообращения
2. Сердечно-сосудистая система
3. Здоровье сердца
4. Атеросклероз
5. Гипертония

6. Инфаркт миокарда
7. Инсульт
8. Профилактика заболеваний
9. Факторы риска
10. Артериальное давление
11. Холестерин
12. Стентирование
13. Эхокардиография
14. Сосудистая недостаточность
15. Лечение заболеваний сердца
16. Правильное питание
17. Физическая активность
18. Сердечная недостаточность
19. Медицинские исследования
20. Превентивная медицина

Введение

Система кровообращения человека — одна из самых важных и сложных в организме. Она обеспечивает постоянный поток крови по всему телу, что позволяет доставлять кислород и питательные вещества к клеткам и тканям, а также удалять продукты обмена веществ. Эта система играет ключевую роль в поддержании гомеостаза, терморегуляции, иммунной защите и нормальном функционировании всех органов. Главным органом, обеспечивающим работу кровообращения, является сердце, которое, действуя как насос, перекачивает кровь через сеть сосудов: артерий, вен и капилляров.

Однако несмотря на свою жизненно важную роль, система кровообращения подвержена различным заболеваниям, таким как гипертония, атеросклероз, инфаркт миокарда, инсульт и другие сердечно-сосудистые патологии. Эти заболевания становятся причиной высокого уровня заболеваемости и смертности во всем мире, что подчеркивает необходимость заботы о здоровье сердца и сосудов.

В последние десятилетия, с учетом изменения образа жизни, питания и уровня стресса, проблемы с сердечно-сосудистой системой становятся все более актуальными. Проблемы с кровообращением часто развиваются незаметно, а их симптомы могут проявляться уже на поздних стадиях заболевания, что затрудняет диагностику и лечение.

Данная работа посвящена изучению строения и функций системы кровообращения, роли сердца и сосудов в организме, а также важности профилактики сердечно-сосудистых заболеваний. Важно осознавать, что своевременная диагностика, правильный образ жизни и регулярные профилактические меры могут существенно снизить риск возникновения сердечно-сосудистых заболеваний и улучшить качество жизни.

Методы

Для исследования системы кровообращения и роли сердца и сосудов в поддержании здоровья человека, а также для выявления методов профилактики и лечения сердечно-сосудистых заболеваний, использовались следующие методы:

1. Анализ литературных источников

Для глубокой проработки темы и получения актуальной информации о строении и функциях системы кровообращения, а также о заболеваниях сердечно-сосудистой системы, был проведен обзор научных статей, книг и медицинских рекомендаций. Это позволило выявить основные заболевания, их причины, симптомы и методы лечения, а также концепции профилактики, основывающиеся на современных данных.

2. Обзор клинических рекомендаций и медицинских стандартов

В рамках исследования были изучены актуальные клинические рекомендации, касающиеся диагностики и лечения сердечно-сосудистых заболеваний. Использованы данные Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), а также рекомендации кардиологических ассоциаций (например, Европейская кардиологическая ассоциация, Американская ассоциация сердца). Это помогло установить наилучшие практики в области диагностики, лечения и профилактики заболеваний системы кровообращения.

3. Анализ статистических данных

Для понимания глобальной картины заболеваемости и смертности от сердечно-сосудистых заболеваний были использованы данные национальных и международных статистических организаций, таких как ВОЗ и Центры по контролю и профилактике заболеваний (CDC). Статистический анализ позволил определить, какие заболевания наиболее распространены, а также выявить факторы риска и связи между образом жизни и состоянием сердечно-сосудистой системы.

4. Медицинские исследования и клинические испытания

В ходе работы были рассмотрены результаты медицинских исследований и

клинических испытаний, направленных на изучение эффективности различных методов лечения заболеваний сердца и сосудов. Включены данные о новых терапевтических подходах, таких как использование современных препаратов, стентирование, хирургические вмешательства и методы реабилитации.

5. Обзор практик и методов профилактики

В рамках исследования также был проанализирован опыт применения профилактических методов, таких как диета, физическая активность, отказ от вредных привычек (например, курения и алкоголя), а также использование медикаментозных средств для предотвращения заболеваний сердечно-сосудистой системы (например, препараты для контроля уровня холестерина и давления). Обзор литературы позволил выявить ключевые рекомендации по профилактике сердечно-сосудистых заболеваний.

6. Интервью с медицинскими специалистами

Для дополнения теоретической части исследования были проведены беседы с кардиологами и терапевтами, которые поделились опытом диагностики и лечения сердечно-сосудистых заболеваний, а также обсудили эффективные подходы к профилактике этих заболеваний в современной практике.

Результаты

Исследование системы кровообращения человека, а также заболеваний, которые могут её затронуть, показало несколько ключевых выводов о её функционировании, патологиях и методах профилактики.

1. Строение и функции системы кровообращения

Система кровообращения состоит из сердца, сосудов (артерий, вен и капилляров) и крови, которые вместе обеспечивают транспорт кислорода, питательных веществ, гормонов и удаление продуктов обмена веществ из организма. Основные функции системы включают:

- о **Газообмен:** перекачивание кислорода из легких в ткани и удаление углекислого газа.
- о **Питание клеток:** доставка глюкозы, аминокислот и других нутриентов.
- о **Иммунная защита:** транспортировка лейкоцитов для борьбы с инфекциями.
- о **Выведение продуктов метаболизма:** удаление токсичных веществ, таких как мочевины и креатинин, через почки.
- о **Терморегуляция:** поддержание постоянной температуры тела.
- о **Свертывание крови:** предотвращение потерь крови при травмах.

2. Заболевания системы кровообращения

Наиболее распространенные заболевания сердечно-сосудистой системы, выявленные в ходе анализа, включают:

- о **Атеросклероз** — одно из самых распространенных заболеваний, при котором происходит утолщение и затверждение стенок артерий из-за накопления холестерина и других липидов. Это приводит к снижению эластичности сосудов и их сужению, что может вызвать инфаркт миокарда или инсульт.
- о **Гипертония** (повышенное артериальное давление) — важный фактор риска для развития инфаркта, инсульта и почечной недостаточности. Хроническое повышение давления приводит к повреждению сосудистых стенок и увеличивает нагрузку на сердце.
- о **Инфаркт миокарда** — острое состояние, возникающее при закупорке коронарной артерии, что приводит к нарушению кровоснабжения части сердечной мышцы.
- о **Инсульт** — нарушение кровоснабжения мозга, вызванное либо блокировкой сосуда (ишемический инсульт), либо его разрывом (геморрагический инсульт).
- о **Сердечная недостаточность** — состояние, при котором сердце не может эффективно перекачивать кровь, что приводит к недостаточному снабжению органов кислородом.

Эти заболевания часто развиваются постепенно и могут долгое время не проявляться яркими симптомами, что затрудняет их раннюю диагностику.

3. Факторы риска и влияние образа жизни

Одним из наиболее важных выводов исследования является влияние образа жизни на развитие заболеваний сердечно-сосудистой системы. Ключевые факторы риска включают:

- о **Курение**: увеличивает риск атеросклероза, гипертонии, инсульта и рака легких.
- о **Неправильное питание**: избыточное потребление насыщенных жиров, соли и сахара способствует развитию атеросклероза и гипертонии.
- о **Отсутствие физической активности**: способствует увеличению массы тела, повышению уровня холестерина и артериального давления.
- о **Хронический стресс**: может повышать уровень гормонов стресса (кортизола), что негативно сказывается на работе сердца и сосудов.

4. Профилактика заболеваний системы кровообращения

Исследование показало, что правильный образ жизни и профилактические меры могут значительно снизить риск развития сердечно-сосудистых заболеваний:

- о **Здоровое питание:** увеличение потребления овощей, фруктов, рыбы, орехов и продуктов, богатых клетчаткой, при сокращении потребления насыщенных жиров и соли.

- о **Регулярная физическая активность:** умеренные физические нагрузки (например, ходьба, плавание, велоспорт) помогают поддерживать нормальное артериальное давление, уровень холестерина и массу тела.

- о **Отказ от курения и ограничение алкоголя:** курение является важным фактором риска для развития атеросклероза и сердечно-сосудистых заболеваний.

- о **Мониторинг здоровья:** регулярные медицинские осмотры для контроля артериального давления, уровня холестерина и сахара в крови помогают своевременно выявить проблемы и предотвратить развитие заболеваний.

- о **Снижение стресса:** техники релаксации, медитации и правильный режим сна способствуют нормализации работы сердца и сосудов.

5. Современные методы диагностики и лечения

Для диагностики заболеваний сердечно-сосудистой системы используются:

- о **Электрокардиография (ЭКГ):** позволяет выявить нарушения сердечного ритма и ишемию.

- о **Ультразвуковое исследование сердца (Эхокардиография):** помогает оценить состояние сердечных клапанов, функцию сердца и обнаружить структурные изменения.

- о **Ангиография:** используется для оценки состояния коронарных артерий и выявления их сужений или блокировок.

- о **Компьютерная томография (КТ) и магнитно-резонансная томография (МРТ):** позволяют более детально оценить состояние сосудов и тканей сердца.

Обсуждение

Исследование системы кровообращения и заболеваний сердечно-сосудистой системы показало, что эта тема остаётся одной из самых актуальных и важнейших в медицине. Заболевания, связанные с нарушением работы сердца и сосудов, не только представляют собой основную угрозу для здоровья

человека, но и становятся причиной значительной смертности и инвалидности по всему миру.

1. Важность ранней диагностики и профилактики

Одним из ключевых выводов исследования является то, что многие сердечно-сосудистые заболевания, такие как гипертония, атеросклероз, инфаркт миокарда и инсульт, могут развиваться скрыто и длительное время не проявляться яркими симптомами. Это создаёт серьёзные проблемы для ранней диагностики, так как пациенты часто обращаются к врачу уже на поздних стадиях заболевания, когда вмешательство может быть сложным и менее эффективным. Поэтому регулярные медицинские осмотры и мониторинг артериального давления, уровня холестерина и сахара в крови становятся важнейшими профилактическими мерами. Использование современных методов диагностики, таких как электрокардиография, эхокардиография, ангиография и другие, позволяет своевременно выявить отклонения в работе сердечно-сосудистой системы и провести необходимые вмешательства.

2. Факторы риска и роль образа жизни

Важным аспектом, который следует подчеркнуть, является влияние образа жизни на развитие сердечно-сосудистых заболеваний. Курение, недостаток физической активности, неправильное питание и стресс — все эти факторы являются значимыми провокаторами развития атеросклероза, гипертонии и других заболеваний. Несмотря на множество доказательств связи этих факторов с состоянием сердечно-сосудистой системы, общественность не всегда осознаёт важность изменения привычек для профилактики заболеваний. Кроме того, в условиях современного общества, где стресс, малоподвижный образ жизни и неправильное питание становятся нормой, борьба с этими факторами требует комплексного подхода и активного вмешательства со стороны государства, медицинских учреждений и образовательных организаций.

3. Профилактика и медицинская помощь

Профилактика заболеваний сердца и сосудов должна начинаться с раннего возраста и включать в себя несколько ключевых направлений. Важно обучать людей основам здорового питания, регулярной физической активности и правильному отношению к своему здоровью. Программы профилактики сердечно-сосудистых заболеваний могут включать в себя не только медицинские рекомендации, но и социальные инициативы, направленные на изменение образа жизни. Например, поддержка активного отдыха, организация спортивных мероприятий, создание доступных для всех слоёв населения

программ по борьбе с ожирением и пропаганда отказа от курения могут значительно снизить уровень заболеваемости и смертности от сердечно-сосудистых заболеваний.

С другой стороны, несмотря на достигнутые успехи в лечении сердечно-сосудистых заболеваний, существует ещё множество вызовов, связанных с лечением осложнённых форм этих заболеваний. Например, инфаркт миокарда и инсульт остаются одними из наиболее частых причин инвалидности и смерти. Современные методы лечения, такие как стентирование, коронарное шунтирование, медикаментозная терапия, в значительной степени повышают качество жизни пациентов, однако успешность лечения напрямую зависит от того, на какой стадии заболевания пациент обратился за помощью. Поэтому крайне важно развивать и совершенствовать методы ранней диагностики и профилактики, чтобы избежать тяжёлых последствий.

4. Роль современных технологий и инноваций

Современная медицина не стоит на месте. Новые технологии, такие как генетические исследования, цифровые устройства для мониторинга состояния здоровья, инновационные препараты и методики, такие как таргетная терапия или клеточная терапия, открывают новые возможности для диагностики и лечения заболеваний сердечно-сосудистой системы. Например, использование мобильных приложений и носимых устройств для мониторинга артериального давления, уровня холестерина и физической активности предоставляет пациентам и врачам возможность контролировать состояние здоровья на постоянной основе, что может существенно повысить шансы на успешное лечение и профилактику.

5. Заключение

6. Система кровообращения человека — это жизненно важная и сложная структура, обеспечивающая нормальное функционирование организма. Сердце и сосуды играют ключевую роль в транспортировке кислорода и питательных веществ к клеткам, а также в удалении продуктов обмена. Заболевания сердечно-сосудистой системы остаются одной из ведущих причин смертности и инвалидности по всему миру. Основные заболевания, такие как атеросклероз, гипертония, инфаркт миокарда и инсульт, связаны с нарушением функционирования этой системы и часто являются следствием неблагоприятных факторов образа жизни, таких как курение, неправильное питание, недостаток физической активности и стресс.

7. Профилактика сердечно-сосудистых заболеваний — это ключевая задача для поддержания здоровья нации и улучшения качества жизни. Регулярные медицинские осмотры, контроль артериального давления, уровня холестерина и сахара в крови, а также внедрение здоровых привычек, таких как физическая активность, правильное питание и отказ от вредных привычек, существенно снижают риск развития заболеваний. Также важным аспектом является повышение осведомлённости о факторах риска и профилактике, что способствует раннему выявлению заболеваний и их эффективному лечению.

8. Современные достижения в области медицины и технологий открывают новые возможности для диагностики и лечения заболеваний сердечно-сосудистой системы. Однако, несмотря на достижения в области хирургии, фармакологии и медицинских технологий, наибольший успех в борьбе с сердечно-сосудистыми заболеваниями можно достичь только через комплексный подход, включающий не только медицинское вмешательство, но и изменения в образе жизни, а также общественное здравоохранение, направленное на профилактику.

Список литературы

1. Мошкович, А. И., & Андреев, С. В. (2019). *Кардиология: руководство для врачей*. М.: Геотар-Медиа.
2. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). (2020). *Сердечно-сосудистые заболевания*. [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-\(cvds\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-(cvds))
3. Соловьев, А. В., & Брагина, В. В. (2018). *Гипертоническая болезнь и её лечение: новые подходы*. Санкт-Петербург: Специалист.
4. American Heart Association. (2021). *Heart Disease and Stroke Statistics – 2021 Update: A Report From the American Heart Association*. *Circulation*, 143(8), e258-e360. <https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000950>
5. Лопаткин, Н. А., & Шмидт, М. В. (2020). *Сердечно-сосудистые заболевания и методы их профилактики*. М.: Медицина.
6. Кубанова, Л. А. (2021). *Атеросклероз: клинические особенности, диагностика и лечение*. Москва: Фолиант.
7. Минздрав России. (2022). *Национальные рекомендации по профилактике и лечению сердечно-сосудистых заболеваний*. <https://www.minzdrav.gov.ru>
8. Libby, P., & Ridker, P. M. (2020). *Atherothrombosis and Coronary Artery Disease*. Elsevier Health Sciences.

9. Hinkle, L. E., & Cheever, E. (2019). *Cardiac Nursing: A Companion to Braunwald's Heart Disease*. 7th Edition. Elsevier.
10. WHO Global Health Observatory. (2021). *Cardiovascular Diseases: Prevention and Control*. <https://www.who.int/health-topics/cardiovascular-diseases>
11. Чазова, И. Е., & Погодина, Т. В. (2017). *Прогнозирование и профилактика сердечно-сосудистых заболеваний*. Москва: ВЛАДОС.
12. National Institute of Health and Care Excellence (NICE). (2021). *Cardiovascular disease prevention guidelines*. <https://www.nice.org.uk/guidance/conditions-and-diseases/cardiovascular-disease>
13. Williams, R. J., & Longo, D. L. (2020). *Harrison's Principles of Internal Medicine*. 20th Edition. McGraw-Hill.

RUI GONSALEZ DE KLAVIXO “KUNDALIK” LARIDA AMIR TEMUR DAVLATI HAQIDA MULOHAZALAR

Temirov Nurbek Xusniddin o'g'li
Ahmedova Zarnigor Farhodovna
O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ispan elchisi Rui Gonzalez de Klavixo asaridagi ma'lumotlar asosida Amir Temur davridagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada ayollarning mavqei xususida alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Klavixo, iqtisodiy munosabatlar, Xoja Muhammad Qozi, Genrix III, Bibixonim.

Amir Temur tuzgan imperiya o'z davrida jahonning eng yirik kuchlaridan biri bo'lgach unga butun dunyoda qiziqish, hamkorlikka intilish orta boshladi. Temur Saltanati va Usmonlilar davlati o'rtasida ziddiyat davrida, shuningdek, 1402-yil iyun oyida bo'lib o'tgan Anqara jangida Temurning g'alabasidan so'ng bu istak yanada kuchaydi. Tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga qaraganda, XIV asrning 80-90-yillarida Temur davlatining shon-shuhrati Yevropa mamlakatlarigacha borib yetdi. XIV asrning oxirida Yevropa davlatlari juda tang ahvolga tushib qoldi. Usmoniy turklar davlatining hujumi xavfiga yetarli tarzda javob qaytara olmasligini bilgan Yevropa qirollari va Rim papasi yordam ko'zini Sharqqa, Amir Temurga qaratdilar. Uning shaxsiga va hukmronligiga qiziqish ortib bordi. Qirollar va Rim papasi Amir Temur bilan yozishmalar olib bora boshladilar. Sohibqiron huzuriga elchilar va sayohatchilar yuborilib, uning e'tiborini jalb qilishga harakat kuchaydi. Fransiya, Ispaniya, Genuya va Vizantiya singari davlatlarining hukmdorlari Amir Temur bilan siyosiy va iqtisodiy (savdo) munosabatlar o'rnatishga intilib, uning huzuriga muntazam ravishda o'z elchilarini yuborib turdilar. Xususan ispan qirolliklaridan biri, Kastiliya va Leon qirolligi hukmdori Genrix III de Trastamara Temur davlati, qolaversa, Amir Temur shaxsi bilan jiddiy qiziqib qolgan edi. Bir tomondan Usmonlilarning butun Yevropaga tahdidi soya solayotgan, ikkinchi tomondan Temuriylar va Usmoniylar ziddiyatlari kuchayayotgan davrda Amir Temur davlati va Yevropa qirolliklari yaqinlashishi, ittifoq bo'lishi tabiiy-tarixiy hol edi, albatta. Sulton Boyazidga qarshi ittifoq tuzish, qolaversa, iqtisodiy-savdo munosabatlarini rivojlantirish maqsadida 1402-yilda Amir Temur Xoja Muhammad qozini Kastiliyaga yuboradi. Ushbu elchilik aloqalarida faqatgina savdo iqtisodiy munosabatlar emas, balki strategik, diplomatik, o'sha davr muhitiga xos bo'lgan buyuk davlatlar o'rtasidagi munosabatlar mavjud edi. Anqara jangida Amir Temurning g'alabasi bilan tabriklash, qolaversa, Temur davlati bilan har tomonlama munosabatlarni chuqurlashtirish maqsadida Genrix III 1403-yil may oyida Rui Gonzalez de Klavixoni (vaf. 1412) Xoja Muhammad qozining elchiligiga javob tariqasida yuboradi. Klavixoning elchilik-sayohati 1406- yilgacha davom etadi. Unga

Alfonso Paes de Santa Mariya va Gomes de Salazar hamroh bo'ladilar. O'n besh oy deganda Samarqandga yetib kelgan Klavixo boshchiligidagi elchilar 1404-yilning sentyabr-noyabr oylarida Samarqandda bo'ladilar. 1404-yil noyabr oyida Amir Temurning Xitoyga yurishi oldidan barcha elchilar qatori Samarqanddan kuzatilgan Kastiliya elchilari 1406-yil mart oyida o'z yurtlariga qaytib boradilar. Klavixoning sayohati 3 yil davom etadi (1403- 1406). Uning safar taassurotlari "Buyuk Temur tarixi", "Temur qarorgohi" hamda "Samarqandga sayohat kundaligi" asarlarida bayon etilgan. Klavixo kundaliklari ikki qismdan iborat bo'lib, birinchisida elchilarning Samarqandgacha boshidan o'tkazgan voqealari, turli hududlar tabiati, xalqlari turmushiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ikkinchi qismda muallif Kesh va Samarqandda Temur saroyidagi uchrashuvlarni tasvirlaydi. De Klavixo mamlakat, saroy, xalq va uning turmushi haqida ajoyib va takrorlanmas ma'lumotlar beradi. Qoyil qolarli tarafi shundaki, u sayohati davomida Temur saroyidagi, nafaqat saroydagi balki o'lkamizdagi kichik bir voqea-hodisalarni o'z qiziqishlari bilan mohirona bayon etgan. Shundan bilsa bo'ladiki, Temur va temuriylar imperiyasiga bo'lgan qiziqish G'arb davlatlari uchun muhim masala hisoblangan. 1404-yil sentyabrda Amir Temur bilan uchrashishga muyassar bo'lgan Klavixo o'z kundaliklarida bu voqeani juda aniq tasvirlagan. Ushbu uchrashuv Bog'i Dilkushoda bo'lib o'tadi. O'sha kuni boshqa davlatlarning elchilari qatori ispan elchilari ham Temur tomonidan tantanali qabul qilinadi. Ispan qiroli maktubi va sovg'alarini Amir Temurga topshirgan Klavixo o'z navbatida Temur maktubi va sovg'alarini Temurning sevimli nevarasi, 10 yoshli Muhammad Tarag'ay Mirzo Ulug'bek qo'lidan qabul qiladi. Elchilarga yuqori darajada shohona hurmat ko'rsatiladi. Klavixo bir qancha tadbir, ziyofat, to'ylarda ham ishtirok etadi. Jumladan, 15-sentabr kuni Amir Temur to'rt nevarasini uylantirgan dabdabali to'yda ham ishtirok etadi. Temuriy malikalar, saroy a'yonlari ham elchilar sharafiga ziyofatlar tashkil qiladilar. Ushbu tadbirlarning barchasi elchilarda katta taassurot qoldiradi. Ayniqsa, Amir Temurning katta malikasi Bibixonim (Saroymulkxonim) (1341-1408) tomonidan tashkil etilgan ziyofat Klavixoga manzur bo'ladi. Agar ushbu tarixiy ma'lumotlarni umumiy tahlil qiladigan bo'lsak, sayyoh hali hech qayerda ko'rmagan va hali eshitmagan bunday jarayonlarni har qanday Yevropaning buyuk davlatlarida uchramasligi aniq deb o'ylayman... Sababi, aynan Sharq an'alariga xos tavozi, hurmat-ehtirom, dabdaba va aynan saroydagi muhit Klavixoni o'ziga ohangrabodek tortgani o'z isbotini topgan. Klavixo o'z kundaliklarida Temur saltanatini mufassal va jonli tasvirlaydi. Jumladan, Amir Temur saroyida ayollarning haq-huquqi haqida Klavixo bayon etishicha, 1404-yilning 23-sentabrida podsho Bog'i Dilkusho katta bazm berib, elchilarni ham unga taklif qiladi. To'yga ko'p mehmonlar kelishadi... Rosa o'yin kulgi, xursandchilik bo'ladi. Podshoning xotinlari, avvalgi to'ylardagi singari yasan tusan kiyinishib bazmda hozir bo'ladilar, erkaklar bilan birga o'yin-kulgi qiladilar. Shu orada fikrimni izohi shuki, Temur va Temuriylar saroyida ayollarning hurmati haqiqatdan ham benihoya baland bo'lgan. Buni o'z navbatida Sharq madaniyatining o'ziga xos ko'rinishi, yuksak darajada axloq me'yorlariga to'la mos kelishi, qaytarilmas, yuksak ehtiromdan dalolat deb o'ylayman. "Kundalik"da

shunga o'xshash qiziqarli ma'lumotlar juda ko'p. Klavixo ma'lumotlarni shu darajada mohirona izohlaganki, boshqa sayyohlarning yoki uni asarlarini o'qigan tarixchi olimlarining qiziqishiga sabab bo'lgan. Shuning uchun ham necha asrlar o'tsa hamki, Buyuk imperiya tarixiga bo'lgan munosabat ortib bormoqda... Bugungi kunda Rui Gonsalez de Klavixo kundaliklarining asl nusxasi Madriddagi Milliy kutubxonada saqlanadi. Birinchi marta kundalik Sevilyada noshir Argote de Molina tomonidan «Buyuk Temurlang hayoti, uning imperiyasi yerlari bilan» nomi bilan 1582-yilda nashr qilingan. Klavixo kundaliklari ilk marta. Sreznevskiy tomonidan 1881-yilda Peterburgda rus tiliga tarjima qilinib, chop etilgan. O'zbek tiliga taniqli adabiyotshunos olim, professor Ochil Tog'ayev tomonidan tarjima qilingan. 2010-yilda taniqli yozuvchi Muhammad Ali tomonidan Klavixo kundaligi qaytadan nashr etildi. Klavixo estaliklarida o'rta asrlardagi Yevropa va Osiyodagi hayot manzaralari, turli xalqlarning o'ziga xos urf-odatlar, an'analari, rivoyatlari, tartib-qoidalar, o'sha davr geografiyasi, iqlimi, dengizlar, orollar, qumlik sahrolar, poyonsiz dashtlar, tog'lar, ko'llar, obod va xaroba shaharlar to'g'risida g'oyatda rang-barang keng qamrovli, o'ziga xos, noyob ma'lumotlar berilgan. Xuddi shunday ma'lumot boyliklariga ko'ra, ushbu kitob bizga zamondosh bo'lgan turli yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotchilar uchun bebaho manba bo'la oladi. Undan tarixchilar ham, siyosatchilar ham, iqtisodchilaru huquqshunoslar ham, tabiatshunoslaru geograflar ham, yozuvchilaru etnograflar ham o'zlari uchun o'rta asrlarga oid qomusiy ma'lumot va kuzatishlarni topa oladilar. Ushbu tarixiy hamda qimmatli ma'lumotlar yillar, asrlar oshgani sari sayqallanib, kelajak avlod uchun tarix ko'zgusi bo'lib xizmat qilishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Самарқандга – Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар); Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон, 2010.
2. Клавихо Р. Г. Де, Дневник путешествия в Самарқанд ко двору Тимура (1403-1406), М., 1990.
3. Бўрибой Аҳмедов. Клавихо ва унинг «кундалиги Т., 1999.
4. Poyon Ravshanov. "Amir Temur Sulolasi" T., 2014

«DAVLAT», «DAVLATCHILIK» VA «DAVLAT TUZUMI» TUSHUNCHALARI HAMDA ULARNING MARKAZIY OSIYO XALQLARI DAVLATCHILIGIDA AKS ETISHI

Axmadox Dovudxon Xabibulloyevich

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

+998915226226

dovudxon.axmadox.xon@gmail.com

Tariximizning eng yorqin sahifalaridan biri – bu davlatning paydo bo'lishidir. Kishilik jamiyati tarixining muhim masalalaridan biri bo'lgan davlatning vujudga kelishi masalasi, garchi bu borada yuritilgan bahs-munozaralarning boshlanishi ancha qadim davrlarga borib taqalsa-da, keyingi davrlarda ushbu masala bo'yicha tortishuvlarning ko'lami tobora ortib bormoqda.

«Davlat» degan tashkilot va u bilan bog'liq «davlat tuzumi» va «davlatchilik» tushunchalari tahliliga to'xtalishdan avval davlatlarning paydo bo'lishiga to'xtalib o'tish o'rinli. Ta'kidlab o'tish zarurki, bu masalada olimlar tomonidan bir necha o'nlab nazariya va talqinlar o'rtaga tashlangan bo'lib, ular orasida nisbatan keng tarafdor topganlarini ushbu o'rinda keltirib o'tishni lozim topdik. Avvalo, shuni aytib o'tish kerakki, XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr birinchi yarmida ustivor bo'lgan fikr – *davlat* bu eziluvchi sinfni eksplutasiya qiluvchi sinflar boshqaruvchi apparati sifatida quldorlik jamiyati sharoitida kelib chiqqan mazmundagi fikrlar keyingi yillarda ancha-muncha e'tirozlarga sabab bo'ldi. Shuning birga davlatning paydo bo'lishiga doir bir-biridan farqli talqinlar bildirilishda davom etdi. Kelingan xulosaga ko'ra, davlat dunyoning hamma joyida bir xil shart-sharoit ostida vujudga kelmagan va uning shakllanishi jarayoni dunyoning turli hududlarida tabiiy-geografik muhitga bog'liq holda turlicha kechgan deyish asoslidir.

Davlatning kelib chiqishi borasida quyida keltirilgan fikrlar ancha kengroq o'z tarafdorlarini topgan. R. Karneyro fikricha, hayotiy resurslarning cheklanganligi sharoitida aholi zichligining o'sishi demografik bosimlarning ortishiga va jamoalar orasida urushlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Bir tomondan biror jamoani boshqa bir jamoa bosib olishi natijasida ijtimoiy tabaqalanishning o'sishi, boshqa tomondan esa bo'ysundirilgan aholidan o'lpon (yoki soliq) yig'adigan boshqaruvchi sinfning ehtiyojlari paydo bo'ladi va shu tariqa ilk davlatlar vujudga keladi¹.

¹ Карнейро Р.Л. Теория происхождения государства // Раннее государство, его альтернативы и аналоги. – Волгоград, 2006. – С. 55-71.

Zamonaviy fanda *davlat* haqida qabul qilingan umumiy xulosaga ko'ra, davlatning ilk alomatlari jamoat hokimiyatining ta'sis etilishi va aholining hududiy belgilariga qarab taqsimlanishga o'tishi bilan tavsiflanadi².

Ayrim tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, hozirgi ma'nodagi «davlat» atamasi faqat XV asrdan boshlab ma'lum. Ilk o'rta asrlardagi mavjud davlatlarni esa atigi hukmdor va ko'ngilli qo'shin (drujina) tomonidan gavdalantiriluvchi «davlat hokimiyati» deb atash mumkin³.

Ilk tashkil topgan davlatlar uchun muqaddaslashtirilgan hukmdor shaxsi davlatni jipslashtiruvchi va birlashtiruvchi siymo bo'lib xizmat qilgan. Hukmdor ilohlar va fuqaro orasida «vositachi» hisoblanib, o'zining *xarizma*⁴ xususiyati bilan jamiyat barqarorligi va ravnaq topishini ta'minlagan hamda tortiq etish vositasi bilan ijtimoiy munosabatlarni yagona tarmoqqa birlashtirgan⁵.

Fanda ma'lumki, yer yuzidagi dastlabki davlatlar, asosan, miloddan avvalgi 3 mingyillik – 2 mingyillik o'rtalarida «ulug' daryolar» havzalaridagi sug'orishga moslashgan ziroatkor hududlarda vujudga kelgan. Jumladan, bu davrda Nil daryosi havzasida, Dajla va Frot daryolari (Mesopotomiya)da Shumer, Akkad, Bobil, Yanzsi va Xuanxe daryolari oralig'ida Xitoy kabi davlat uyushmalari paydo bo'lib, ular dastlabki davlatlar hisoblanadi⁶. Ikkilamchi davlat uyushmalari esa shakllangan birlamchi davlatlar bilan qo'shnichilik ta'siri ostida kelib chiqqan⁷.

Qadimgi ilk davlatlarga xos xususiyatlardan bir shuki, ularning aksariyati shahar-davlatlar bosqichini bosib o'tgan. Xususan, qadimgi Misr, Mesopotamiya va Yunonistonda dastlab shahar-davlatlar – «*nom*»lar vujudga kelib⁸, keyinchalik ularning birlashtirilishi asosida tom ma'nodagi davlatlar tashkil topgan.

Tadqiq etilayotgan mavzuga bevosita aloqador Markaziy Osiyoda davlatning paydo bo'lishi masalasini biroz quyida tahlil qilishni lozim topgan holda, buni yanada aniqroq tushunishimizga xizmat qiladigan «davlat tuzumi», «davlat boshqaruvi» va «davlatchilik» tushunchalariga to'xtalib o'tsak.

Davlat tuzumi – bu konstitusion huquq normalari bilan o'rnatilgan hamda mustahkamlangan ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy-huquqiy munosabatlar tizimi bo'lib,

² Ушницкий В. Тюркская государственность на крайнем севере // Second international congress on Turkic civilization. – Bishkek, October 4-6, 2004. – Bishkek, 2005. – С. 138-139.

³ Горский А.А. Дружинное государство // Родина, 2002. – №2. – С. 40; Ушницкий В. Тюркская государственность... – С. 138.

⁴ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Тошкент: ЎМЭ, 2005. – № 9. – Б. 395.

⁵ Крадин Н.Н. Кочевые империи: генезис, расцвет, упадок // Восток. – М., 2001. – № 3. – С. 21-32.

⁶ Авдеев В.И. Қадимги Шарқ тарихи. – Тошкент: 1950. – Б. 17-23.

⁷ Крадин Н.Н. Археологические признаки цивилизации // Раннее государство, его альтернативы и аналоги. – Волгоград, 2006. – С. 143-144.

⁸ Сагдуллаев А. ва б. . Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. – Тошкент: 2000. – Б. 7; Ширинов Т. Қадимги Бақтрия подшолиги. Катта Хоразм // Ўзбекистон давлатчилиги тарихи очерклари. – Тошкент: 2001. – Б. 13

jamiyatshunos va tarixchi olimlar davlat tuzumi tushunchasiga, asosan, quyidagilarni kiritadilar: 1) davlat qurilishi masalalari; 2) boshqaruvning siyosiy shakli; 3) boshqaruvning markaziy va mahalliy organlarining tuzilishi va vakolati; 4) harbiy tuzum; 5) davlatning mahkamachilik tizimi⁹.

Davlatchilik iborasini biror sulolaga nisbatan (*masalan*, «Somoniylar sulolasi davlatchiligi», «Xorazmshohlar sulolasi davlatchiligi», «Shayboniylar sulolasi davlatchiligi» va h. k. shaklida) emas, muayyan bir etnos yoki ijtimoiy guruhga nisbatan ishlatish ma’qul. Bu tushuncha, asosan, davlatning huquqiy asoslari, boshqaruv tizimi, chegaralar va ma’muriy bo’linishi, qo’shin, ichki va tashqi munosabatlari, tovar-pul munosabatlari, soliq tizimi, xalqaro maqomi, mulkchilik, ma’naviy va g’oyaviy asoslari kabi jihatlarini qamrab oladi.

Bu kabi tushunchalar markaziy osiyolik qadimgi etnoslarda qay shaklda talqin qilinganiga to’xtalishdan avval mintaqada ilk davlatchilik aynan qachon, qay sharoitda vujudga kelganligi masalasi bilan qisqacha tanishib chiqish kerak.

Yer yuzining aksariyat hududlarida bo’lganidek, Markaziy Osiyoda¹⁰ ham ilk davlatlar o’troq aholi yashaydigan vohalarda – dastlab, Murg’ob, Amudaryo va Zarafshon kabi daryolar havzalarida, keyinroq esa Sirdaryo havzasida vujudga kelgan¹¹. Qator tadqiqotchilarning ta’kidlashlaricha, mintaqaning janubi-g’arbiy hududlarida, xususan, O’zbekiston hududida ilk davlatchilik tizimlari davriy va shakliy jihatdan quyidagicha bosqichlarda shakllangan: 1) Bronza davri. Miloddan avvalgi II ming yillikning o’rtalari va ikkinchi yarmi. Unchalik katta bo’lmagan dehqonchilik vohalari asosida (misol uchun, qadimgi Sherobod (Surxon) vohasi) ilk davlatchilikka o’tish davri; 2) Bronza davridan temir asriga o’tish davri. Mil. av. IX-VIII asrlar. Mayda davlat tashkilotlarning rivojlanishi va yirik harbiy-siyosiy uyushmalarining vujudga kelishi; 3) Ilk temir davri. Mil. av. VII-VI asrlar. Qadimgi Parfiya, Katta Xorazm va Qadimgi Baqtriya misolida yirik davlat uyushmalarining paydo bo’lishi¹². Qariyb shu davrlarda yoki ulardan sal keyin mintaqada Sug’d (Samarqand, Naxshab, Kesh (ba’zi hollarda Buxoro ham Sug’dning tarkibiy qismi

⁹ Очерки по истории государственности Узбекистана / Под ред. Д.А. Алимовой, Э.В. Ртвеладзе. – Ташкент: 2001. – С. 6; Исламов З. Общество. Государство. Право. – Ташкент: 2001. – С. 121-181, 248-289.

¹⁰ Сафоев С.С. Марказий Осиёдаги геосиёсат. – Тошкент: 2005. – Б. 10-13; Бобоёров Ф. Илк ўрта асрларда Туркистон атамаси / Ўзбек халқининг келиб чиқиши: илмий-методик ёндашувлар, этногенетик ва этник тарих мавзусидаги республика илмий-назарий семинар материаллари. – Тошкент, 2004.

¹¹ Ширинов Т. Қадимги Бақтрия подшолиги. Катта Хоразм // Ўзбекистон давлатчилиги тарихи очерклари. – Тошкент: 2001. – Б. 8-9.

¹² Сағдуллаев А. ва б. . Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. – Тошкент: 2000. – Б. 31; Ширинов Т. Қадимги Бақтрия подшолиги. Катта Хоразм // Ўзбекистон давлатчилиги тарихи очерклари. – Тошкент: 2001. – Б. 8-9.

sifatida tilga olinadi)), Fargʻona kabi voha davlatlarining shakllanishi ham buning misolidir¹³.

Mazkur davlat uyushmalari negizida ham, asosan, qadimgi Yaqin Sharqdagiga oʻxshab dastlab shahar-davlat tipi ustuvorlik qilgan boʻlsa-da, keyinchalik ushbu vohalardagi muayyan bir shahar-davlatning ustunligida bir necha shaharni oʻz ichiga olgan nisbatan yirik davlat uyushmalari vujudga kelgan. Biroq Markaziy Osiyo janubi-gʻarbiy vohalariga xos davlatchilikning bu shakli oradan ming yilcha vaqt oʻtgan paytda ham, yaʼni ilk oʻrta asrlarda ham oʻnlab kichik voha hukmdorliklari misolida oʻzini namoyon qiladi. Bunga misol sifatida Sugʻd vohasidagi Samarqand, Kushoniya (Kattaqoʻrgʻon), Panch (Panjikent), Kesh (Shahrisabz), Naxshab (Qarshi) kabi kichik hukmdorliklarni koʻrsatish mumkin.

Markaziy Osiyo xalqlari davlatchiligining yana bir shakli – bu asosan, mintaqaning shimoli-sharqiy hududlarida chorvador qabilalar tomonidan barpo etilgan koʻchmanchi asosli davlatlardir. Bu tipdagi davlatlar yuqorida koʻrsatib oʻtilgan oʻtroq shahar-davlatlar yoki voha davlatlaridan shaklan va mohiyatan farq qilib, u muayyan bir qabila tomonidan dastlab koʻplab chorvador qabilalar boʻysundirilgan holda barpo etiladi. Keyinchalik bunday davlatlar hududiy jihatdan kengayib, siyosiy mavqeyi oshadi va oʻtroq voha hukmdorliklarini oʻz vassallariga aylantirgan imperiyalarga aylanishadi. Mintaqada bu tipdagi davlatlarning paydo boʻlish davri ham deyarli ilk temir davri, yaʼni miloddan avvalgi bir mingyillikning ikkinchi yarmiga toʻgʻri kelib, Skif/Sak? (mil. av. VI–II asrlar)¹⁴, Xun (mil. av. III – milodiy II asrlar), Qangʻ (mil. av. III – milodiy III asrlar)¹⁵ davlat uyushmalari buning misolidir. Bular qatoriga miloddan avvalgi soʻnggi asrlarda mavjud boʻlgan Usun va Yuyechji kabi siyosiy uyushmalarni ham kiritish mumkin.

Davlat va uning shakllanishi bilan bogʻliq tushunchalar Markaziy Osiyoning shimoli-sharqiy hududlarda yashagan qadimgi etnoslarda, shu jumladan, qadimgi turklar (aniqrogʻi, prototurklar)da qay darajada ifodalangani ham muhimdir. Shu oʻrinda taʼkidlab oʻtish zarur, mintaqaning bu qism aholisining qadimgi davr davlatchiligiga oid maʼlumotlar asosan xitoy manbalarida saqlanib qolgan boʻlib, davlatchilik bilan jambarchas bogʻliq atamalar aksariyat hollarda xitoy tiliga oʻgirilgan yoki ushbu til qoidalari asosida berilgani bois, atamalarning mahalliy shaklini tiklash ancha qiyinchilik tugʻdiradi.

¹³ Матбобоев Б. Қадимги Фарғона давлати (Даванъ) // Ўзбекистон давлатчилиги тарихи очерклари. – Тошкент: 2001. – Б. 29.

¹⁴ Акишев К. А., Акишев А. К. К интерпретации символики иссыкского погребального обряда // Религии народов Южной Сибири и Центральной Азии. Часть I. Поздняя древность: хрестоматия / Сост. П.К. Дашковский. – Барнаул, 2008. – С. 45-50.

¹⁵ Шониёзов К. Ш. Қарлуқ давлати ва Қарлуқлар. – Тошкент: Шарқ, 1999. – Б. 27, 152-153.

Shunday qilib davlatning paydo bo'lishi, uning shakllanishi va u bilan bog'liq tushunchalarga qisqacha to'xtalib o'tish shundan darak beradiki, yer yuzida ilk davlatlar dastlab *shahar-davlat*, *voha davlati*, *qabilalar ittifoqi* shakllarida miloddan avvalgi 3 ming yillikda paydo bo'la boshlagan. Ilk davlatlar Dajla va Frot, Nil, Ganga, Xuanxe va Yanszi kabi yirik daryolar havzalarida paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik bu jarayon Murg'ob, Amudaryo va Sirdaryo kabi daryolar havzalarida davom etgan. Shu tariqa, Markaziy Osiyoda ilk davlatchilik kurtaklari daryolar havzasida shahar-davlat, voha davlati ko'rinishida miloddan avvalgi mingyillikning boshlarida vujudga kela boshlagan bo'lsa, mintaqaning dasht hududlarida paydo bo'lgan *qabila ittifoqi* ko'rinishidagi siyosiy uyushmalar deyarli shu davrlarda o'zini namoyon qila boshlaganligi ko'zga yaqqol tashlanadi. Markaziy Osiyoda ham davlat va uning boshqaruvi bilan bog'liq tushunchalar dunyoning boshqa hududlaridagi qadimiy davlatlarida bo'lganidek ilohiylik kasb etgan. Shu bilan birgalikda, mintaqada davlat ham boshqaruvchi toifani, ham unga bo'ysunuvchi fuqarolarni ifodalagan bo'lib, ular orasidagi muvozanatni saqlab turuvchi tashkilot sifatida talqin etilgan. Xususan, Markaziy Osiyoning ko'chmanchi chorvador xalqlarida hokimiyat davlatga asos solgan qabila vakillarining umumiy mulki deb tushunilgan.

ARAB XALIFALIGI TOMONIDAN SO'G'DNING FATH ETILISHI

Umrzoqova Farangiz Yaxshimurod qizi
Ahmedova Zarnigor Farhodovna
O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti

*Mashhur shoirimiz Erkin Vohidov bir she'rida "Ta'rifiing bitmoqqa, xalqim, mingta Firdavsiy kerak", deganlaridek, Samarqandning shon-u shuhratini, uning qadimiy tarixi va betakror madaniyatini tarannum etish uchun odam, albatta, yo zo'r shoir yoki zo'r olim bo'lishi kerak. Haqiqatdan ham yer yuzining sayqali bo'lmish Samarqand tuprog'ining har bir zarrasida ulug' bir hikmat bor.*¹

Shavkat Mirziyoyev

Kalit so'zlar: So'g'd, Tarxun, sulh, Buxoro, Poykand, G'urak, qo'zg'alon, Divashtich, soliq, turk qo'shini, harbiy hiyla, sotqinlik, shahriston, qozi

Arablarning birinchi hujumi 654-yil So'g'ddagi Maymurg' qal'asiga arablarning birinchi hujumi bo'ladi. 676 yili Xuroson voliyasi Said ibn Usmon boshlik qo'shin Buxoro vohasiga yurish qildi. Buxoro hukmdori Sug'd, Kesh va Nasafdan yordamga kelgan 120 ming kishilik qo'shin bilan himoyaga kirishdi, lekin sug'dliklar jang qilishni istamay ortga qaytib ketishdi. Buxoro malikasi esa Said ibn Usmon bilan sulh tuzishga majbur bo'ldi. U Buxoro zodagonlaridan 80 kishini Saidga topshirdi va juda katta miqdorda o'lpon to'ladi (300000 dirham). Said ibn Usmon Buxoroni bo'ysundirgach So'g'd viloyati markazi Samarqandga yurish qildi. Samarqandni himoya qilayotgan turk qo'shini bir oyga yaqin xujumni qaytardi. Samarqandliklar raqibni yengib bo'lmasligini anglab Said ibn Usmon bilan sulh tuzishdi. Said Samarkanddan 30 ming asir olib Xurosonga jo'natdi, so'ng Termizga yurish qilib u yerni osonlikcha egalladi. 676-yili Xurosonning yangi noibi Sayid ibn Usmon Buxoro va Samarqandga yurishida Muhammad (a.s.) payg'ambarning jiyani Qusam ibn Abbos ibn Abdul-Mutallib ham ishtirok etadi. Samarqand yaqinidagi janglardan birida halok bo'lib, so'ng keyinchalik Shohi Zinda (tirik shoh) nomini olgan qabristonga qo'yiladi. Said ibn Usmon Movarounnaxr yurishini tugatib, Buxoroga qaytdi, buxoroliklarning 80 nafar garovdagi yurtdoshlarini Amudaryodan o'tgach qaytarib berishini aytdi. Said Movarounnahr xududida ularni ozod qilsa kutilmaganda xujumga uchrashidan xavfsiragandi. Keyin Marvga borguncha garovdagilarni ozod qilishni paysalga soldi, Marvda esa Nishopurdan qaytarib yuborishga va'da berdi.

¹ Shavkat Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" Toshkent "O'zbekiston" 2017-yil 176-177-bet

Nishopurga etgach Kufada ozod qilishini aytdi. Lekin u yerda xam ozod qilmadi va ularni Madinaga jo`natdi. Said Madinada ularni qul qilib ishlata boshlaydi. Yazid ibn Muoviya davrida garovga olingan buxoroliklar hech qachon ozod bo`lmasliklariga ishonch hosil qilishdi va Saidga qarshi suiqasd uyushtirishdi. Ular o`zaro til biriktirib Said saroyiga bostirib kirishdi va Saidni tutib o`ldirishdi, shundan so`ng uzlarini halok etishdi. 704 yili Qutayba ibn Abu Muslim Boniliy Xuroson voliysi etib tayinlandi. Xajjoj ibn Yusuf 705-yili unga Amudaryodan o`ng tomondagi barcha xududlarni bo`ysundirishbuyrug`ini berdi. Qutayba Balx keyin esa Chag`oniyonni jangsiz egalladi. 707 yili Kutayba Buxoro vohasiga yurish boshladi, uning dastlabki ishi Poykand shahrini qamal qilish bo`ldi. 50 kun davom etgan qamaldan so`ng arablar Poykandni oldi. Poykandga katta o`lpon to`latilib, sulx tuzishga majbur etildi. Qutayba qabiladoshi Varko ibn Nasr Bokiliyni Poykandga amir qilib qoldirdi. Biroq arab qo`shini Poykanddan bor-yug`i 30 chaqirim uzoqlashganda, shahar aholisi isyon ko`tardi. Isyonda Varko ibn Nasr va boshqa arab askarlari o`ldirildi. Qutayba Buxoro shahriga boshlagan yurishini to`xtatib, Poykandga qaytadan yurish boshladi. Bu safar xech kimni ayab o`tirmadi, barcha erkaklarni qirib tashladi, ayollar va bolalarni esa asirga oldi. Poykandni bir yoqli qilgach Vardonze ustiga qo`shin tortdi, biroq ko`tilmaganda Sug`d hukmdori Tarxun, Buxoro xukmdori Xunuk va Shofirkon xukmdori Vardon bilan yordamga kelgan 40 ming kishilik turklarning birlashgan qo`shini uning ro`parasidan chiqdi. Torob va Romitan oralig`idagi jangda Qutayba g`alabaga erisholmasligini anglab ittifoqchilar orasini buzishga kirishdi. Eng katta ta'sirga ega bo`lgan lekin siyosatga tushunmaydigan Sug`d hukmdori Tarxunga² Xayyon Nabatiy nomli kishini jo`natib, unga «Senga yordam berish uchun kelgan turklar, aslida, seni ag`darib, o`zlari Sug`dni olmoqchi, biz bu yerda faqat yilning issiq paytlarida turamiz, turklar biz Marvga qaytib ketganimizdan so`ng, seni taxtdan ag`darishadi» degan gapni etkazishni topshirdi. Sug`d xokimi Tarxun Qutayba bilan kelishib, unga ikki million dirxam to`lashga rozi bo`ldi. Boshqa ittifoqchilar Tarxunning qilmishidan xabar topib yurtlariga qaytib ketishdi. Qutayba to`rt oy davom etgan juda qiyin vaziyatdan ana shunday qutuldi. Lekin bu qilingan ish Samarqandga qimmatga tushadi. O`sha yilning o`zida Kesh va Naxshab arab qo`shini tomonidan egallandi. 709 yili Qutayba Iroqdan qo`shimcha kuch olib Buxoroni to`liq zabt etish uchun yurish boshladi. Oldinlari uch marta qarshilik kursatgan Buxoro bu safar jangsiz taslim buldi. 710-yili Qutayba qo`shini Nasaf va Keshni olib, Xorazmdagi isyondan foydalanib uni ham egallab oldi. 712-yili Qutayba boshliq arablar hamda uning qo`shiniga qo`shib olingan Xorazm va Buxoro qo`shinlari Samarqandni olish uchun yurish boshladi. Bu vaqtda Samarqand ixshidi Tarxun

² Tarxun- turkcha "tarxon" degan unvondan kelib chiqqan

taxtdan ag`darilib, uning o`rniga ukasi G`urak (709-738) hukmronlik qilayotgandi. Bu, shubhasiz sug`diylarning arablarga qarshi kurashi tarixida muhim voqea bo`ldi. Chunki u zamonasining vatanparvar siyosatdon arbobi bo`lib, hukmronlik davrida imkoni boricha, arablarga qarshi g`ayrat bilan kurash olib bordi. Tarxun esa xibsda o`zini – o`zi xibsda halok etadi. Kattaqo`rg`on va Karmana oralig`idagi Arbinjon nomli joyda Qutayba qo`shini va G`urak boshlik sug`dliklar o`rtasida jang bo`ldi. G`urak jangda g`olib kelolmasligini anglab Samarkandga chekindi. Arablar tomonida Buxoro va Xorazm hokimlari qo`shinlarining qatnashishi, sug`diylarning yakkalanib qolishiga, yordam ololmasligiga sabab bo`ldi. Undan tashqari Samarqand zodagonlari ichida birlik ham yo`qoldi. Tarxunning o`limidan so`ng uning tarafdorlari ko`proq arablarga yon bosa boshladi. Panjikent hokimi Divashtich shu guruhga rahbarlik qila boshladi. Qutayba esa “Tarxunning o`limi uchun qasd olaman” deb e`lon qildi. Sug`dliklar Choch podshosi, Farg`ona ixshidi va Turk xoqonidan yordam so`rashdi. Barcha hukmdorlar Sug`dga yordam berishga qaror qildi. Ittifoqchilar qo`shinga lashkar boshi etib Turk xoqoning kichik o`g`li Inal xaqon tayinlanadi. Qutayba darhol ukasi boshchiligida saralangan qo`shin tuzib madad kuchlarining yo`lini to`sisib, ularga qo`qqisdan zarba berdi va ularni tor-mor keltirdi. Qutayba yordamchi kuchlarni bir yoqli qilgach Samarqandga yoppasiga hujum boshladi. Shahar 300 manjaniq (tosh otadigan moslama)larda o`qqa tutuldi. Jangda xorazm va buxorolik jangchilar jonbozlik ko`rsatdi. Samarkand bir oy davomida qamal qilindi, shahar mudofachilari qahramona harakat qilishdi. Kamondan o`q uzib, tashqariga chiqib, shiddatli janglar qilib dushmanga katta talofat yetkazdilar. Shunday bo`lsada G`urak taslim bo`lishga majbur bo`ladi. G`urak va Kutayba o`rtasida sulx tuzildi, unga ko`ra G`urak 3000 ta qo`y, 50 ming misqol oltin, 2 million dirham pul va har yili 200 ming dirxam o`lpon to`lash majburiyatini oldi. Shuningdek, butxonalarni buzib tashlash, ichki shaharni bo`shatib, unda minbari bilan masjid bino qilish, shaharda askar saqlamaslik kabi shartlarni bajarishi lozim edi. Buning evaziga G`urak Samarkand, Kesh va Naxshab xokimi etib tayinlandi. Shunday qilib, u arablarga mute noib bo`lib qoladi. Garchi Samarqand bosib olinsada, ammo Sug`dning katta qismi arablarga bo`ysunmaydi. Sug`dliklar esa o`zlarini mag`lub his etmaydilar. Shuning uchun ulardan hayiqqan Qutayba Samarqandda ukasi Abdurahmon ibn Muslim boshliq yaxshi saralangan qo`shin qoldirib o`zi yurishda davom etadi. Qutaybaning keyingi yurushlari Shosh, Farg`ona, Kashg`arni egallashi bilan yakunlanadi. Yangi hukmdorga qarshi chiqqanlikda ayblangan Qutayba ibn Abu Muslim 715-yil avgustda o`ldirildi. Qutayba o`ldirilgach, arablarning sharqqa yurishi to`xtadi. Endi ular egallangan shahar va qishloqlarda tinch hayot qurishga va urushlar tufayli tanazzulga uchragan iqtisodni tiklashga e`tibor qaratishdi.

Umaviy hukmdor Umar ibn Abdulaziz (717 - 720) davrida O`rta Osiyodagi axvol qisqa muddatga barqarorlashdi. U islom diniga o`tgan kishilardan jizya olishni qat'iy taqiqlab qo`ydi. Xuroson voliylari jizya olinmasa, iqtisodiy inqiroz kelib chiqadi deya buyruqni bajarishni xoxlashmasdi. Movarounnaxrda esa ko`pchilik o`zini musulmon hisoblagani uchun jizya to`lashni to`xtatdi. Umar ibn Abdulazizning islohatlaridan ruhlangan Samarqand ahli zodagonlari esa unga elchilar yuborib shaharning shahriston qismini qaytarib berishini so`radilar. Umar II Samarqand arablar tomonidan tayinlangan hokimi Sulaymon ibn Abusariga maktub yozib, qozi bu ishlarni hal qilib berishini so`raydi. Samarqandliklar shikoyati ko`rib chiqilib, bu ish shahar ahlining foydasiga hal qilinadi. Qozi shahardan arab garnizoni olib chiqib ketilishi kerak deb hukm chiqaradi. Bu esa urush kelib chiqishini bildiradi. Ortiqcha qon to`kilishini xoxlamagan Samarqand ahli o`z davolaridan voz kechishiga sabab bo`ladi. Oradan ko`p o`tmay Umar ibn Abdulaziz zaxarlab o`ldirildi, uning o`limidan so`ng chiqargan farmonlari ham kuchdan qoldi. Islom hukmlariga zid ravishda yangi musulmonlardan jizya olish qaytadan yo`lga qo`yildi.

Belozuriy va Narshaxiyning bergan ma'lumotlariga qaraganda arab lashkarboshilari ko'chirib keltirilgan arablarga mahalliy xalqlarning uy-joylarini zo'rlik yo'li bilan tortib olib berganlar. Jumladan, Qutayba Samarqand va Buxoroni egallagach, shaharlardagi uylarning yarmini arablarga bo'shatib berilishini talab qilgan. Faqat quraysh qabilasining o'zidan Samarqandga besh ming aholi ko'chib kelgan. Buxoro, Samarqand, Marv va boshqa shaharlarning aholisi o'z yashash joylaridan masjid qurish bahonasida ham ko'chirilgan. 720-722-yillarda birinchilar qatorida arablarga qarshi Sug'diyonada qo'zg'olon ko'tarilgan. Bu qo'zg'olonga Samarqand hokimi G'urak va Panjikent hukmdori Divashtich boshchilik qilganlar. Har safar bo'lganidek sug'dliklarning ozodlik va erk uchun kurashlarini turklar qo'llab-quvatlaganlar. Yettisuvdan Tur-kash xoqon shahzoda Kursul boshchiligida katta qo'shinni yordam berish uchun Samarqandga yuborgan. Sug'dliklarning birlashgan kuchlari arablarga qarshi muvaffaqiyatli janglar qilib, bir necha zarbalar berganlar. Bu paytda Xurosonda Said ibn Abdulaziz noib edi. U yumshoq tabiatli va ayni zamonda kiyim-kechakka o'ch bo'lganligidan «Xuzayna» (uy bekasi) laqabini olgan edi. Xurosonga yangi tayinlangan Said ibn Amr Al-Haroshiy (721) sug'dliklarga qarshi keskin choralar ko'rgan. U Iroqda ko'tarilgan xalq qo'zg'olonini bostirishda o'zining shafqatsizligi bilan nom qozongan edi. Haroshiy ko'rgan keskin choralardan jabr ko'rib norozi bo'lgan Sug'd aholisi mamlakatni tark etib, Farg'onaga ko'chishga qaror qilgan. Sug'd aholisidan taxminan 10 ming kishi yo'lga o'tlanib, Xo'jand shahriga yetib kelganlarida Farg'ona podshosi ularni shaharda joylashtira olmay Isfara hududlarida joylashishini taklif etgan. Bu birinchi guruh edi. Ikkinchi guruh Panjikent hokimi Divashtich boshchiligida Zarafshon bo'ylab tog'lar oshib Obgar (Obargar)

qal'asi oldidan o'tib ilgarilab borgan. Birinchi guruh hali Isfaraga yetib bormasdan Al-Haroshiy yuborgan arab qo'shinlari Xo'jandga yetib borganlar va sug'diylarni qamal qilganlar. Farg'ona hokimi sug'diylarga yordam bernagan. Qamalda qolgan sug'diylarni arablar batamom qirib tashlaganlar. Ba'zi ma'lumotlarda uch ming, yana boshqalarida esa yetti ming odam ana shu qirg'inda halok bo'lganligi ta'kidlanadi. Arablar juda katta o'ljalarni qo'lga olganlar. Said Al-Haroshiy Divashtich boshchiligida Obargar yaqinida turgan panjikentliklarni tugatishga kirishadi. Shu maqsadda u Sulaymon ibn Abussari boshchiligida katta qo'shin jo'natadi. Bu qo'shin tarkibida O'rta Osiyo hududlaridagi bir necha hokimlar, jumladan, Xorazm vohasi kuchlari ham bor edi. Umumiy qo'shinga rahbarlik qilish Musayyob ibn Bashir Ar-Riyohiyga yuklatiladi. Qo'zg'olon ko'targan Divashtich boshchiligidagi kuchlar Obargar qal'asidan chiqib dushmanini qarshi oladi. Bu jangda arablarning qo'li baland kelib, qo'zg'olonchilar Obargar qal'asiga chekinadilar. Qal'a arablar tomonidan qurshovga olinadi. Kuchlar nisbatining teng emasligini hisobga olgan Divashtich Sulaymonga qal'ani topshirishga rozi bo'ladi va o'zini Musayyob bilan birga Haroshiy oldiga yuborishni so'raydi. Haroshiy Divashtichni izzat-ikrom bilan kutib oladi, samimiy qabul qiladi, so'ngra Arbinjonga (ba'zi manbalarda Rabinjon - Kattaqo'rg'onga yaqin joyda) olib borib qatl etadi. Divashtich tanasi zardushtiylarning xilxonasi - novus devoriga qoqib qo'yiladi. Haroshiy sug'diylar qo'zg'olonini bostirgach, Zarafshon va Qashqadaryo vodiylarida «tartib» o'rnatadi. 725-729-yillar davomida arab xalifaligining soliq siyosatiga qarshi Samarqand, Buxoro va Xuttaliyonda qo'zg'olonlar bo'lib o'tdi. Bu davrda Ashros ibn Abdulla As-Sulomiy noib bo'lib, u ikki tomonlama siyosat olib borib, mahalliy aholining g'azabiga duchor bo'lgandi. U dastlab musulmon dinini qabul qilgan fuqarolardan hech qanday soliq olinmaydi, deb Xuroson va Movarounnahr aholisining ishonchiga sazovor bo'lgan edi. Ashros arablar kuchi islomda, islomni qabul qilgan mahalliy xalq aralarga hech qanday qarshilik qilmaydi, deb o'ylagandi. So'g'diylar uning va'dasiga ishonib tezda islom diniga kirgan va musulmon bo'lgandilar.

Masalani qiziq tomoni shundaki, ilgari xalq tomonida turib arablarga qarshi kurashgan Samarqand hokimi G'urak endi Ashros siyosatiga qarshi chiqadi. Taboriy ma'lumotlariga qaraganda u Ashrosga xat yozadi. Bu xatda musulmonlikka o'tganlarga nisbatan tutilgan siyosat xirojning yo'qolib ketishiga sabab bo'ldi, xiroj oladigan odam qolmadi, deb uni ogohlantirgan emish. Shundan so'ng Ashros G'urakning haq ekanligiga g'oyatda ishonch hosil qilibdi va ilgarigi «kuch islomda», degan fikr o'rniga, «arablar hukmronligining kuchi xirojda», degan shiorni ilgari suribdi. Ana shu asnoda Ashros islomni qabul qilgan va qilmaganlardan ham bir xilda, avvalgidek soliq yig'averishni buyuribdi. Bu tezda sug'd aholisining keskin noroziligiga sabab bo'lib, katta qo'zg'olonlarning boshlanishiga olib kelgan.

Samarqandda boshlangan bu qo'zg'olonda yetti ming kishi qatnashgan. Qo'zg'olon kengayib Buxoroga tarqalgan. Samarqand va Buxorodagi qo'zg'olon qatnashchilari o'zlarining musulmonlikdan chiqib eski dinlariga qaytganliklarini ochiq-oydin e'lon qilganlar. Turklar qo'zg'olonchilarni qo'llab-quvvatlab, ularga yordam berganlar. Qo'zg'olon hamma yerni qamrab olgan. Ayniqsa, 728-yil arablar uchun juda og'ir bo'lganligi qayd etiladi. Qo'zg'olonchilar ularni juda ko'plab hududlardan haydab chiqarganlar. Faqat G'urakning ikkiyuzlamalik va sotqinlik siyosati tufayli Dobussiya va Samarqand arablar qo'lida qolgan. G'urak bu ozodlik kurashida katta rol o'ynashi mumkin edi. Ammo u bu yo'lni tanlamadi. Faqat 729-yilda juda katta urinishlardan so'ng arablar yana Buxoroni qaytarib olishga muvaffaq bo'ldilar. Turklarning qo'zg'olonchilarga ko'rsatgan yordamidan ta'sirlangan G'urak kechikib bo'lsada, arablar bilan aloqani uzdi va sug'dliklar qo'zg'oloniga qo'shildi. Bu uning ilgari obro'sining tiklanishiga sabab bo'ldi. Taboriy, ayniqsa, Kesh atrofida arablarga qarshi Shosh, Farg'ona qo'shinlari va turk lashkarlarining qahramonlarcha jang qilganligini alohida ko'rsatadi. Bu olib borilgan janglar Samarqand, Buxoro va boshqa joylarni istisno qilganda Movarounnahr xalqining yana besh yil mobaynida arablar hukmronligiga bo'ysunmagan jasoratidan bir namunadir. 736-737-yillarda Tohariston va Sug'dda arablarga qarshi yana qo'zg'olon ko'tarildi. Natijada arablar juda og'ir ahvolga tushib qoladilar. Xususan Nasr ibn Sayyor (738-748) davrida ko'rilgan tadbirlar tufayli arab istilochilari o'lkada o'z mavqelarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ldilar. U qo'zg'olonchilarni bostirish uchun Samarqand, Shosh, Farob va Farg'onaga bir necha bor qo'shinlar tortib bordi. Nasr ibn Sayyorning noiblik davri O'rta Osiyo yerlarining arablar tomonidan istilo qilinishi tarixida yangi va so'nggi davrdir.

Movarounnaxrda shu jumladan So'g'dga isyonlar va qo'zg'olonlar Umaviylar davlati qulaguncha tinmadi. 747 - 750 yillarda bulib utgan Abu Muslim Xurosoniy boshchiligidagi qo'zg'olonda Movarounnahrlik askarlar ham faol qatnashdi.

Shunday qilib sahroyi arablar dunyoning eng qadimiy va madaniyat o'lkalaridan biri bo'lmish Movarounnahmi o'z mustamlakalariga aylantiradilar. Movarounnahr hududida yashagan ajdodlarimiz ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotda sahroyi arablarga qaraganda anchagina oldinda edilar. Nima sababdan ularni arab istilochilari nisbatan tez va oson bosib ololdilar? Buning sabablari birinchidan, o'lka xalqlari o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy birlikning bo'lmaganligi va tarqoqlikning mavjudligidir. Arablar Movarounnahr yerlariga bostirib kelgan paytda o'lkada bir- biriga dushman bo'lgan 15 dan ortiq kichik-kichik feodal davlatchalar bor edi. Bu holdan arabar ustalik bilan foydalandilar. Ikkinchidan, arablar ko'chmanchi turk qabilalari bilan mahalliy o'troq xalqlar o'rtasida mavjud bo'lgan qarama-qarshiliklardan ham foydalandilar. Uchinchidan, arablar Movarounnahrqa qadar juda

ko'plab boshqa mamlakatlar va aholi hududlarini bosib olgan edilar. Ular bu mamlakatlarning aholi kuchlari, moddiy boylik irkoniyatlaridan ona tuprog'imiz hududlarini bosib olish chog'ida foydalandilar. To'rtinchidan, arablar Movarounnahr hududlariga bostirib kelganlarida bu yerda ko'p dinlilik hukm surardi. Bu hol arablariga qarshi o'lkamiz hududi xalqlarining birlashuviga to'sqinlik qildi va arab bosqinchilarining g'alabasini yengillashtirdi.

Qutaybaning Samarqandni egallashida sodir bo'lgan bir qancha voqealarni e'tiboringizga havola etamiz.

Qutayba Samarqandni egallaganidan keyin shahar ma'murlaridan biri sarkarda bu shaharga shar'iy talablarga zid tarzda kirganini da'vo qilib, qoziga arz qiladi. Qutaybani ham da'vogarning yonida turg'izib qo'yadilar. Islomiy harbiy ahkomlariga ko'ra Qutayba shahar ahliga yo islomni qabul qilish, yo jizya (g'ayridinlardan undiriladigan soliq) to'lash, yo urushni taklif qilishi lozim edi. Qutayba esa shahar ahlini ogohlantirmasdan, qo'qqisidan hujum qilgan va g'alaba qozongan edi. Qozi da'vogarning arzi puxta o'rganib chiqib, Qutayba ibn Muslim shaharni chindan ham makr-hiyla bilan egallagan deya hukm chiqaradi va sarkardaning bu harakatini qattiq qoralaydi. Qozining hukmiga ko'ra Qutayba boshliq musulmonlar shaharni tark etadilar. Taomilga binoan shahar ahliga yuqoridagi shartlar taklif etiladi. G'olib sarkardaning mag'lub yurt vakili oldida mahkamada yengilishi tarixda kuzatilmagan edi. Shu hodisaning o'zidan islomning naqadar haq va adolatli din ekani haqida xulosa chiqargan shahar ahli yoppasiga islomni qabul qilgan ekan.

Qutayba ibn Muslimning yurtimizda islom dini yoyilishiga qo'shgan xizmati uning har qanday xatolarini yuvib ketadi» deguvchilar ham topilar. Avvalo islomning ona vatanimiz hududida yoyilishiga sabab faqat Qutaybaning qilichi emas, dinimizning haqligi va buyukligi, xalqimizning azaliy fikratiga uyg'unligi bo'lsa ajab emas. Qolaversa, islom vatanimizga Qutaybadan ancha avvalroq kirib kelgandi. Bobur Mirzo birgina Samarqand ahlining hazrati Usmon (r.a.)³ zamonlaridayoq musulmon bo'lishganini yozgan.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" Toshkent., "O'zbekiston" 2017.
2. Rustam Shamsiddinov, Shodi Karimov "Vatan tarixi" Toshkent., "Sharq" 2019.
3. Narshaxiy, Buxoro tarixi, T., 1966;
4. Beruniy, Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar, t. 1, T., 1968; Istoriya at-Tabari, T., 1987.
5. O'zbekiston tarixi Toshkent "Yangi asr avlodi" 2003

³ Usmon (r.a.) – (634-644) yillar oralig'ida xalifalik qilgan. Uning hukmronligi davrida Quroni Karim yagona kitob holiga keltiriladi.

BANKLARDA PUL AYLANMALARINI TIZIMLI YO'LGA QO'YISH MUAMMOLARI

Annotatsiya: Mazkur tezisda banklarda pul aylanmalarini samarali tashkil etishning dolzarb muammolari va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Pul aylanmalari bank tizimining asosiy iqtisodiy funksiyalaridan biri bo'lib, uning barqarorligi va samaradorligi umumiy iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq, amaliyotda banklar oldida bir qator muammolar mavjud: likvidlikni ta'minlashdagi qiyinchiliklar, raqamli to'lov tizimlarining integratsiyasi, kiberxavfsizlik tahdidlari va xalqaro moliyaviy operatsiyalarni muvofiqlashtirish kabi masalalar.

Tezisda ushbu muammolarni tahlil qilish bilan birga, pul aylanmalari tizimini yaxshilashga qaratilgan strategik takliflar berilgan. Jumladan, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi, blokcheyn asosida shaffof moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish, banklar o'rtasidagi xalqaro hamkorlikni kengaytirish va moliyaviy monitoringni kuchaytirish kabi yo'nalishlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Pul aylanmalari, bank tizimi, likvidlik, raqamli to'lov tizimlari, kiberxavfsizlik, blokcheyn, xalqaro moliyaviy operatsiyalar, moliyaviy monitoring, raqamli transformatsiya, shaffoflik, iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy oqimlar, banklar o'rtasidagi hamkorlik, pul oqimlarini boshqarish.

Kirish

Bank tizimi iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, uning samarali ishlashiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, pul aylanmalari banklarning asosiy faoliyatlaridan biri hisoblanadi va ular iqtisodiy jarayonlarning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Banklar o'rtasidagi pul oqimlarini samarali boshqarish, nafaqat milliy iqtisodiyotning o'sishini qo'llab-quvvatlaydi, balki xalqaro moliya tizimining mustahkamligini ham ta'minlaydi.

Shu bilan birga, banklarda pul aylanmalarini tizimli yo'lga qo'yish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Bu muammolar ichida likvidlikni ta'minlashdagi qiyinchiliklar, raqamli to'lov tizimlarining integratsiyasi, xavfsizlik tahdidlari va xalqaro moliyaviy operatsiyalarning muvofiqlashtirilishi kabi masalalar alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar, shu jumladan blokcheyn va sun'iy intellekt kabi innovatsiyalarni qo'llash banklarning pul aylanmalarini optimallashtirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Asosiy qism

Banklarda pul aylanmalari iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'minlashda, ayniqsa, kreditlash, depozitlar va to'lovlar tizimida asosiy o'rin tutadi. Pul

aylanmalari nafaqat moliyaviy oqimlar, balki banklarning likvidligi, resurslarning samarali taqsimlanishi va iqtisodiy integratsiya jarayonlarida ham muhim o'rin egallaydi. Banklarning pul aylanmalarini to'g'ri boshqarishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishga imkon beradi.

Banklarda pul aylanmalarini samarali boshqarish jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

- **Likvidlikni ta'minlash:** Banklar o'rtasida likvidlikni ta'minlashda doimiy ravishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar, ayniqsa, qisqa muddatli operatsiyalarni moliyalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Likvidlik muammolari banklarning moliyaviy barqarorligiga tahdid solishi mumkin.
- **Raqamli to'lov tizimlarining integratsiyasi:** Yangi raqamli to'lov tizimlarini joriy etish va ularni bank tizimlariga integratsiya qilish ko'plab texnik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bunda texnologik moslik, xavfsizlikni ta'minlash va mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonlarini soddalashtirish kabi masalalar muhim rol o'ynaydi.
- **Kiberxavfsizlik va himoya:** Raqamli moliyaviy xizmatlarning o'sishi bilan banklar kiberxavflar va hujumlarga qarshi samarali choralar ko'rishni ta'minlashi lozim. Xavfsizlikni oshirish uchun banklar yangi texnologiyalarni, masalan, blokcheynni va sun'iy intellektni qo'llash orqali himoya choralari ko'rishlari kerak.
- **Xalqaro moliyaviy operatsiyalarni muvofiqlashtirish:** Xalqaro savdo va investitsiyalarni moliyalashtirishda pul aylanmalarini samarali boshqarish uchun valyuta risklari, bojxona tartib-qoidolari va xalqaro moliya tizimidagi o'zgarishlarga moslashish zarur.

Pul aylanmalarini samarali tizimlashtirish uchun quyidagi strategiyalarni amalga oshirish mumkin:

- **Raqamli transformatsiya va innovatsiyalar:** Raqamli to'lov tizimlari, mobil banking, va blokcheyn texnologiyalarini qo'llash orqali pul aylanmalarini yanada tezroq va samaraliroq boshqarish imkoniyatlari yaratiladi. Raqamli transformatsiya banklar uchun mijozlarga xizmat ko'rsatishni soddalashtirish, xarajatlarni kamaytirish va operatsiyalarni avtomatlashtirishni ta'minlaydi.
- **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** Banklar o'rtasida xalqaro moliyaviy operatsiyalarni muvofiqlashtirish uchun yanada kuchli hamkorlik aloqalarini o'rnatish zarur. Xalqaro pul o'tkazmalari tizimlari va valyuta kurslarining optimallashtirish banklarning iqtisodiy integratsiyasiga yordam beradi.
- **Kiberxavfsizlikni oshirish:** Banklar o'z tizimlarini himoya qilish uchun zamonaviy xavfsizlik choralari, jumladan, biometriya va ikki faktorli autentifikatsiya kabi texnologiyalarni qo'llashlari kerak. Shu bilan birga,

mijozlarga xizmat ko'rsatishda xavfsizlikni ta'minlash, ular uchun ishonchli platformalarni yaratish zarur.

- **Moliyaviy monitoringni kuchaytirish:** Banklar o'z tizimlarida operatsiyalarni kuzatish va nazorat qilishni kuchaytirishi, firibgarliklarni aniqlash va oldini olishga yo'naltirilgan tizimlarni joriy etishi lozim.

Banklarda pul aylanmalarini tizimli yo'lga qo'yishda kelajakda bir qator tendensiyalar kuzatilmoqda:

- **Sun'iy intellekt va big data:** Banklar mijozlarga xizmat ko'rsatishda sun'iy intellektni va katta ma'lumotlarni (big data) qo'llash orqali shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taqdim etishi mumkin.
- **Yashil moliyavlash:** Atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalarga moliyaviy yordam ko'rsatish va yashil obligatsiyalarni chiqarish orqali banklar ekologik barqarorlikni ta'minlashda faol rol o'ynashadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, banklarda pul aylanmalarini tizimli yo'lga qo'yish bank tizimining samarali ishlashi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Pul aylanmalarini samarali boshqarish nafaqat banklar o'rtasidagi iqtisodiy resurslarning oqilona taqsimlanishini ta'minlaydi, balki xalqaro moliya tizimidagi integratsiyani mustahkamlashga, shuningdek, banklarning likvidligini oshirishga imkon beradi. Biroq, banklarda pul aylanmalarini boshqarishda turli xil muammolar yuzaga kelmoqda, jumladan, likvidlikni ta'minlashdagi qiyinchiliklar, raqamli to'lov tizimlarining integratsiyasi, xavfsizlik tahdidlari va xalqaro moliyaviy operatsiyalarni muvofiqlashtirishdagi masalalar.

Shunday qilib, banklarda pul aylanmalarini tizimli yo'lga qo'yish, ilg'or texnologiyalarni qo'llash va xalqaro moliyaviy aloqalarni rivojlantirish orqali nafaqat banklar faoliyatining samaradorligini oshirish, balki butun iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Qayumov, A. *Moliyaviy menejment va bank tizimi*. Toshkent: Sharq-2021-yil, 44-47-betlar
2. Smith, A., & Johnson, B. (2020). "Digital Transformation in Banking: Challenges and Opportunities." *Journal of Financial Studies*, 35(4), 45–56.
3. Rahimova, N. (2022). "O'zbekiston banklarining raqamli rivojlanishida fintechning roli." *Moliyaviy tadqiqotlar jurnali*, 33–42.
4. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi qonuni. № ZRU-582. 2019-yil 11-noyabr
5. Bank.uz – O'zbekiston bank tizimi haqida ma'lumotlar portali.

BANKLARNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VA TENDENSIYALARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank sohasining zamonaviy rivojlanish jarayonlari va kelajakdagi tendensiyalari tahlil qilinadi. Mualliflar moliyaviy texnologiyalarning rivojlanishi, raqamli xizmatlarning kengayishi va xalqaro bozor integratsiyasining ahamiyati haqida batafsil to'xtalib o'tadilar. Shuningdek, maqolada banklarning innovatsion xizmatlarni joriy etishdagi roli, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish usullari va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalari ko'rib chiqiladi.

Mazkur maqola bank sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, moliyaviy tahlilchilar va iqtisodiy tadqiqotchilar uchun dolzarb bo'lib, ularning amaliy faoliyatida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: Bank tizimi, rivojlanish istiqbollari, raqamli transformatsiya, fintech, yashil moliyavlash, moliyaviy inklyuziya, blokcheyn texnologiyasi, sun'iy intellekt, xavfsizlik strategiyalari, global integratsiya, innovatsion xizmatlar, kiberxavfsizlik, barqaror iqtisodiyot.

Аннотация: В данной статье анализируются современные процессы развития и будущие тенденции банковского сектора. Авторы подчеркивают важность развития финансовых технологий, расширения цифровых услуг и интеграции международных рынков. Также в статье рассмотрена роль банков во внедрении инновационных услуг, методах повышения качества обслуживания клиентов и обеспечении финансовой стабильности.

Данная статья актуальна для специалистов, финансовых аналитиков и исследователей-экономистов, работающих в банковской сфере, и может быть использована в их практической работе.

Ключевые слова: банковская система, перспективы развития, цифровая трансформация, финтех, зеленое финансирование, финансовая доступность, технология блокчейн, искусственный интеллект, стратегии безопасности, глобальная интеграция, инновационные услуги, кибербезопасность, устойчивая экономика.

Abstract: This article analyzes the current development processes and future trends in the banking sector. The authors discuss in detail the importance of the development of financial technologies, the expansion of digital services, and international market integration. The article also examines the role of banks in introducing innovative services, methods for improving the quality of customer service, and issues of ensuring financial stability.

This article is relevant for specialists, financial analysts, and economic researchers working in the banking sector and can be used in their practical activities.

Keywords: Banking system, development prospects, digital transformation, fintech, green financing, financial inclusion, blockchain technology, artificial intelligence, security strategies, global integration, innovative services, cybersecurity, sustainable economy.

Kirish.

Bugungi kunda bank tizimi iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy rivojlanishning asosiy ustunlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda banklar nafaqat moliyaviy operatsiyalarni amalga oshiruvchi institut sifatida, balki innovatsiyalarni tatbiq etuvchi va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi mexanizm sifatida ham katta ahamiyat kasb etmoqda.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya, moliyaviy texnologiyalar (fintech) va global moliya bozorlarining integratsiyasi bank tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, mijozlarning talab va ehtiyojlari ham o'zgarib, banklarni xizmatlarni modernizatsiya qilishga undamoqda. Ushbu jarayonlarda texnologik rivojlanish, raqamli xizmatlar ko'lamini kengayishi, shuningdek, yashil moliyalash kabi yo'nalishlarning ahamiyati ortib bormoqda. [1]

Mazkur maqolada bank sohasining rivojlanish istiqbollari va tendensiyalari chuqur tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida banklar uchun yangi imkoniyatlar va ularning iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashdagi vazifalari, shuningdek, mavjud xavf-xatarlar va ularni yengish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Bu boradagi tahlillar bank tizimining barqarorligini oshirish, innovatsion xizmatlarni joriy etish va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlashga qaratilgan. [2]

Asosiy qism.

Bugungi kunda banklar global iqtisodiyotda asosiy moliyaviy vositachi sifatida faoliyat yuritib, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o'z xizmat doirasini kengaytirmoqda. Raqamli transformatsiya ushbu jarayonning asosiy omillaridan biri bo'lib, raqamli bank xizmatlari va mobil ilovalar orqali mijozlarga qulay va tezkor xizmatlar ko'rsatish imkoniyatini ta'minlamoqda. Shu bilan birga, fintech kompaniyalari banklar uchun raqobat maydonini kengaytirib, ularni xizmat sifatini oshirishga undamoqda. [3]

Bundan tashqari, banklarning blokcheyn texnologiyalari va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishi moliyaviy operatsiyalarning shaffofligi va xavfsizligini oshiradi. Misol uchun, blokcheyn asosida tuzilgan tizimlar tranzaktsiyalarni kuzatish va moliyaviy firibgarlikning oldini olish imkonini beradi, sun'iy intellekt esa kredit risklarini aniq baholash va individual xizmatlarni taklif qilishda qo'llanilmoqda. [4]

Bank tizimida yangi tendensiyalar rivojlanmoqda, jumladan:

1. **Yashil moliyalash (Green Finance):** Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida ekologik loyihalarga yo'naltirilgan moliyaviy xizmatlarning joriy etilishi. Banklar ushbu yo'nalishda "yashil obligatsiyalar"ni taklif qilmoqda.
2. **Moliyaviy inklyuziya:** Raqamli platformalar orqali aholini, ayniqsa qishloq joylaridagi aholining moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish.
3. **Open Banking:** Banklar va boshqa moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar o'rtasida ma'lumot almashinuvini ta'minlash orqali innovatsion mahsulotlar yaratish. [5]

1-jadval. Bank rivojlanishining asosiy yo'nalishlari va ularning xususiyatlari

Yo'nalish	Xususiyatlari	Misollar
Raqamli transformatsiya	Mobil ilovalar, onlayn banking, raqamli to'lovlar tizimini rivojlantirish	PayPal, Revolut
Yashil moliyaviy xizmatlar	Ekologik loyihalarni moliyalashtirish, yashil obligatsiyalarni chiqarish	"Green Bonds" moliyaviy dasturlari
Fintech hamkorligi	Bank va fintech kompaniyalari o'rtasidagi hamkorlik, innovatsion xizmatlarni joriy etish	Open Banking tizimlari
Moliyaviy xavfsizlik	Blokcheyn va sun'iy intellekt yordamida xavfsizlikni oshirish	Kredit risklarini avtomatlashtirish
Moliyaviy inklyuziya	Kam ta'minlangan aholiga moliyaviy xizmatlarni taqdim etish	Microfinance xizmatlari

Banklarning rivojlanishi bilan birga bir qator xavf-xatarlar ham yuzaga kelmoqda:

- Kiberxavfsizlik masalalari: Raqamli xizmatlarning kengayishi bilan birga kiberxavflar ortib bormoqda. Banklar o'z tizimlarini himoya qilish uchun zamonaviy xavfsizlik choralari ko'rishlari lozim.
- Global moliyaviy xatarlar: Geosiyosiy vaziyatlar va iqtisodiy inqirozlar global moliya bozorlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat banklarning moliyaviy barqarorligini saqlash uchun kuchli strategik yondashuvni talab qiladi. [6]

2- jadval. Rivojlanish tendensiyalari bo'yicha banklarning kelajak rejalari

Tendensiyalar	Bank strategiyalari	Kutilayotgan natijalar
Raqamli xizmatlarni kengaytirish	Mijozlar uchun qulay platformalar yaratish	Mijoz bazasining kengayishi
Yashil moliyalash	Ekologik loyihalarni moliyalashtirish	Barqaror rivojlanishga hissa qo'shish
Xalqaro integratsiya	Xalqaro hamkorlikni mustahkamlash	Global moliyaviy tizim bilan uyg'unlik
Innovatsion xizmatlar	Fintech kompaniyalari bilan hamkorlik, blokcheynni joriy etish	Xizmat ko'rsatish sifati va ishonchliligi

Banklarning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

- **Innovatsiyalarni joriy etish:** Moliyaviy texnologiyalar va raqamli xizmatlarning kengaytirilishi orqali mijozlar ehtiyojlarini qondirish.

- **Xalqaro integratsiya:** Global moliyaviy tizim bilan uyg'unlashish va xalqaro standartlarni tatbiq etish.

- **Xodimlarning malakasini oshirish:** Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega xodimlarni tayyorlash orqali bankning raqobatbardoshligini ta'minlash. [7]

Ushbu tendensiyalarni hisobga olgan holda, banklar o'z faoliyatini raqamli texnologiyalar va barqaror rivojlanish tamoyillari asosida takomillashtirishlari zarur. Bu nafaqat banklarning iqtisodiy ahamiyatini oshiradi, balki butun jamiyatga moliyaviy barqarorlik keltiradi. [8]

Xulosa

Xulosa qilib aytganda bank tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va moliyaviy resurslarni samarali boshqarishda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy sharoitda banklar nafaqat an'anaviy moliyaviy operatsiyalarni bajaruvchi institutlar, balki innovatsion texnologiyalarni tatbiq etuvchi va global iqtisodiy jarayonlarga moslashuvchi tashkilotlar sifatida faoliyat ko'rsatmoqda.

Maqolada ko'rsatilganidek, raqamli transformatsiya, yashil moliyaviy xizmatlar, fintech kompaniyalar bilan hamkorlik, va moliyaviy inklyuziya kabi yo'nalishlar banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamli xavfsizlik masalalari va global moliyaviy xatarlar banklarning barqaror rivojlanishiga tahdid solayotgan omillar hisoblanadi.

Banklarning kelajakdagi muvaffaqiyati zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, mijozlarga xizmat sifatini oshirish, va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash strategiyalarini to'g'ri shakllantirishga bog'liq. Ularning innovatsion xizmatlar orqali raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashdagi roli tobora ortib boradi.

Shunday qilib, banklar o'z faoliyatida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, yangi xizmatlarni joriy etish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash orqali zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashishlari lozim. Bu jarayon nafaqat banklar rivoji, balki butun iqtisodiy tizimning barqarorligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni. № ZRU-580. 2019-yil 5 noyabr
2. "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha 2025-yilgacha bo'lgan strategiya" (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami). 34-35-betlar
3. Karimov, I., & Yo'ldoshev, R. (2021). *Bank ishi asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti. 2020-yil
4. Qayumov, A. (2020). *Moliyaviy menejment va bank tizimi*. Toshkent: Sharq-2021-yil, 44-47-betlar
5. Smith, A., & Johnson, B. (2020). "Digital Transformation in Banking: Challenges and Opportunities." *Journal of Financial Studies*, 35(4), 45–56.
6. Rahimova, N. (2022). "O'zbekiston banklarining raqamli rivojlanishida fintechning roli." *Moliyaviy tadqiqotlar jurnali*, 33–42.
7. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi qonuni. № ZRU-582. 2019-yil 11-noyabr
8. Bank.uz – O'zbekiston bank tizimi haqida ma'lumotlar portali.

INVESTMENTS AND RELATED INVESTMENT DECISIONS

ИНВЕСТИЦИИ И СВЯЗАННЫЕ С НИМИ

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ

Kurbonov Sanjar Sobir Uglithesanjar@icloud.com**Abstract**

This article covers the essence of investments, their role in economic development and the process of making investment decisions associated with them. It examines in detail factors such as investment types, risks and expected rate of return. The article also analyzes methods for evaluating investment projects

Key words: Investments, investment decisions, investment risk, capital investments, economic analysis, investment strategy, project assessment, financial resources, profitability level, risk management

В данной статье освещается сущность инвестиций, их роль в экономическом развитии и процесс принятия связанных с ними инвестиционных решений. В нем подробно рассматриваются такие факторы, как типы инвестиций, риски и ожидаемая норма прибыли. Также в статье анализируются методы оценки инвестиционных проектов

Ключевые слова: Инвестиции, инвестиционные решения, инвестиционный риск, капитальные вложения, экономический анализ, инвестиционная стратегия, оценка проекта, финансовые ресурсы, норма прибыли, управление рисками

Currently, attention is being paid to investments as the basis for the economic and social development of any country, because world experience shows that the country that attracts the most investment into its economy and creates a favorable investment environment achieves rapid economic growth.

Investment as an economic category has a very broad meaning. The concept of investment (derived from the Latin word "investio", meaning "to clothe") is interpreted in almost any dictionary as the investment of capital into sectors of the economy, both domestically and abroad.¹

The unique role of investments in determining the specific direction of the development of the economy of Uzbekistan creates the need to study the issue of

¹ Makhmudov N.M., Avazov N.R. "Ways of effective use of investments in the development of the economy of Uzbekistan": Popular scientific treatise. – T.: TSIU, 2019. – 4 p.

increasing the role of investment in sustainable development on a scientific basis. Identifying the problems associated with increasing the role of investment in the sustainable development of the country's economy and developing scientific proposals aimed at solving them, thereby studying the opinions of scientists in a comprehensive study of the economic and social content and essence of investment is one of the important directions of studying this topic. Since there are different opinions among economists about the economic content and essence of investments, bringing them into a single system is of great scientific interest among economists.

The fact that the concept of investment, one of the main economic concepts of a market economy, has become widespread and rapidly entering our lives today, demonstrates its essence, importance, and necessity. The increasing number of new enterprises with foreign investment and their establishment is the result of the great attention our government pays to this area and the facilities it creates for them. Therefore, economic incentives and the creation of necessary conditions for enterprises attracting foreign investment to our country are one of the most important issues.

Investments are the driving force behind the socio-economic development of any country, with their help the development of the economy based on innovations and high technologies is supported, import substitution and export-oriented production policies are successfully implemented, modern infrastructure is developed, new jobs are created, the problem of unemployment is prevented, and most importantly, a modern economic system based on free competition and entrepreneurial relations is developed. Another important importance of investments is that they determine the development prospects of any country in the near and long term.

In the context of economic modernization, investment flows are considered a stable financial source for the implementation of the country's long-term strategic plans. Recently, in the economic literature and by practitioners, economic terms such as investment, investment flow, investment climate, etc., have been given overlapping definitions. However, given that paying close attention to the above points requires a large research effort, it is more important for us to focus on the term investment.

D.G.Gozibekov in his scientific works managed to interpret the essence of investment as a financial category. He defined it as "the essence of investment is to obtain funds from clear and reliable sources, mobilize them reasonably, maintain the value of capital, taking into account the level of risks, and obtain the desired result."²

The content and essence of investments is defined by Prof. N.H. Haydarov as follows: "Investment is the spending of assets by individuals and legal entities

² G'ozibekov D .G'. Issues of financing investments. T.: "Finance" publishing house. 2022. 26 pages.

operating on an entrepreneurial basis, regardless of the form of ownership, or the state, on any business object within the framework of the law in order to obtain economic and social benefits.”³ These definitions of the essence of investments provide a positive solution to the constant modernization of investments based on market requirements, increasing their competitiveness, ensuring a positive balance of the country's foreign trade balance, and other similar economic issues. However, the insufficient presence of investors in the economy, as well as their ineffective placement, creates a number of problems. This, first of all, leads to the emergence of crisis situations, a negative impact on economic growth and other aspects.

Economists of the Russian Federation have come up with a definition that serves to ensure a positive result, namely, L. Igoshina defined "investments as any means by which money can be stored, increased, or placed with the aim of providing a positive amount of income."⁴

From the theories of the above scholars, we can see that attracting foreign investment is an important direction of economic development policy. In most countries of the world, national investment promotion agencies have been established with the authority to attract foreign direct investment. It outlines the main implementation issues and serves as a practical guide for agencies across the region to attract direct investment and further improve its effectiveness.

The purpose of an investment attraction strategy is to develop a strategic plan for attracting business investment, based on a set of specific goals that can be achieved through the implementation of well-thought-out tactics.

It is known that in an area where an investment climate needs to be created, foreign investors conduct an in-depth analysis of the statistics and living conditions and standards of the area. This analysis serves as a key factor in identifying potential foreign investors and directing their funds.

Strategic enterprises, including important export-oriented enterprises in the natural resources and utilities sectors, are prime candidates for direct investment, but these sectors are significantly limited as FDI targets in Uzbekistan. For all of Central and Eastern Europe, FDI resulting from privatization accounted for almost 49 percent of total FDI inflows in recent years. Uzbekistan's economy, particularly its export sectors, is oriented towards commodity production.

As can be seen from Figure 1, investment in Uzbekistan also decreased slightly due to the complications of the pandemic in 2021. This indicator was 38.4 percent in 2020, but has now approached 33.3 percent. It should also be noted that since the

³ Haydarov N.H. Issues of improving financial and tax relations in the investment activities of enterprises in the context of economic liberalization. Dissertation written for the degree of Doctor of Philosophy. T.: 2023. 29 p.

⁴ Igoshina L.L. Investitsii. Uch. pos. – M.: «Economist», 2015. – S. 27.

GDP of the Republic of Uzbekistan has also increased year by year, this decline has not had such a strong impact on our country.

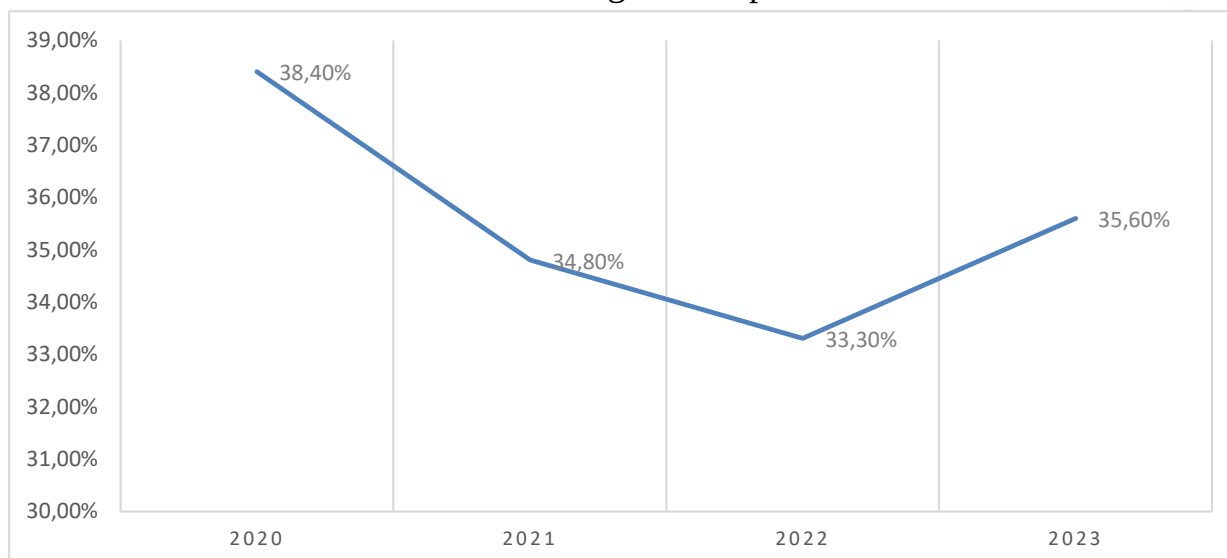

Figure 1. Share of investments attracted to economic sectors in GDP⁵

There are about 8,000 registered foreign-invested enterprises in Uzbekistan, of which about 5,600 are reported to be operating. These include joint ventures with major international companies (KIA, BAT Industries, Newmont, and Coca Cola). However, overall, Uzbekistan currently attracts very small FDI flows in absolute terms relative to its population and compared to the rest of Central Asia.⁶

Table 1

The volume of foreign direct investment attracted to the economy of Uzbekistan⁷

FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN UZBEKISTAN

YEARS	Cash flow (USD)
2023	\$2.2 billion
2022	\$2.4 billion
2021	\$2.5 billion
2020	\$2.32 billion

As we can see in Table 1, the volume of investments in the Republic of Uzbekistan is steadily increasing. However, due to the pandemic that occurred in 2020, the volume of investments slowed down again.

In 2023, 2.2 billion was allocated from total financing sources for the development of economic and social sectors in the Republic of Uzbekistan, which is 16% less than in the same period last year.

⁵ <https://stat.uz>

⁶ <https://gazeta.uz>

⁷ <https://uz-kursiv-media.turbopages.org>

Table 2

Foreign investments and loans in January-June 2023, trillion soums⁸

BOSHQA XORIJIY INVESTITSIYA VA KREDITLAR	TO‘G‘RIDAN- TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSIYALAR	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KAFOLATI OSTIDA XORIJIY KREDITLAR
28.3	23.8	6.9

As can be seen from Table 2, in January-June 2023, 59.0 trillion soums (5.2 billion US dollars in dollar equivalent) or 99.4% of foreign investments and loans in fixed capital were absorbed compared to the same period last year. The share of foreign investments and loans in the total amount of absorbed investments in fixed capital was 42.4%.

52.1 trillion soums were absorbed in the current period due to foreign direct investments and loans, while 6.9 trillion soums of foreign loans were absorbed under the guarantee of the Republic of Uzbekistan.

The share of foreign direct investments and loans and foreign loans under the guarantee of the Republic of Uzbekistan in the total volume of foreign investments and loans was 88.3% and 11.7%, respectively.

In the structure of foreign direct investment and loans, foreign direct investment amounted to 23.8 trillion soums or 45.7% of the total, other investment and unsecured foreign loans amounted to 28.3 trillion soums or 54.3% of the total.

Foreign direct investment is financial and non-financial investments of a foreign investor with a share of at least 10% in the authorized capital.

Also, despite the great work being done in our economy, some problems and shortcomings that negatively affect the investment climate and hinder the creation of a favorable business environment in our economy still remain. We would not be mistaken if we include the following in such problems and shortcomings:

- Ineffective use of investments in some regions;
- Insufficient attention is paid to the location of investments by region;
- High state share in all sectors;
- Immature lending system and high loan interest rates;
- High tax rates;

⁸ <https://cbu.uz>

- Inefficient use of received investment resources at the regional and corporate levels of management;
- Low quality of investment management at all levels of management;
- High investment risks due to the lack of determination of property rights, the possibility of non-return of invested funds due to the low financial condition of both investors and investment enterprises;
- Unexpectedly high level of changes in the state's financial and tax policy and changes in it over a very short period of time;
- Underdevelopment of corporate investment transactions (concessions, public-private partnerships);
- Creating illegal inconveniences to investors through additional obligations;
- High level of monopoly and various obstacles to the entry of new entrepreneurs into the markets;
- Unreasonable interference of supervisory authorities in the economic activities of investors;
- Imposing obligations on investors to purchase materials, equipment, their components and other goods that are not of interest in terms of their price and quality;
- Increasing debt burdens in newly established enterprises;
- An unclear system of tax and customs duties, as well as the provision of state guarantees;
- High inflation rate;
- Lack of competent and motivated personnel with sufficient knowledge and skills in sectors and areas of the economy.

The above-mentioned problems and shortcomings are currently considered to be factors that negatively affect the investment climate in our country. By preventing such problems and eliminating shortcomings, we will further improve the investment climate in our country, create a favorable business environment, and most importantly, increase the volume of foreign direct investment entering our country and attract more investors to our country.

In conclusion, from year to year, a lot of reforms and practical work is being carried out in our country for the comprehensive development of the economy. As a result of these reforms and practical work, macroeconomic growth rates in our country are increasing and macroeconomic stability is being ensured. Currently, an active investment policy is being implemented, which is an important condition for economic development. We can see the result of this in the steady growth of the volume of investments coming into our country.

In accordance with the Strategy of Actions in Five Priority Areas of Development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021, large-scale reforms are

being implemented in our country to further strengthen macroeconomic stability and maintain high economic growth rates, increasing its competitiveness. Special attention is paid to actively attracting foreign investment to the country's economy and regions through modernization and rapid development of industry, continuing institutional and structural reforms to reduce the state's participation in the economy, further strengthening the protection of private property rights, comprehensive and balanced socio-economic development of regions, cities and districts, and improving investment. The main goal pursued is, first of all, to develop the economy of our country and ensure economic stability. World experience shows that a country that has pursued an active investment policy and attracted a large number of foreign investments has achieved sustainable growth of its economy.

It is known from world experience that pursuing an investment policy is the most rational and effective way to develop the economy. A country that has pursued an active investment policy has achieved sustainable growth of its economy.

Along with investment, new technologies, advanced experiences, highly qualified specialists enter various sectors and industries, and entrepreneurship develops rapidly. It is obvious that through investment, new enterprises are established in the economy, production expands, various innovative ideas enter the economy, the economy is re-equipped, the welfare of the population in the country increases, jobs are created, and through this, the unemployment rate in the country sharply decreases, the level of urbanization in the country increases, the infrastructure in the regions of the country is developed, enterprises are modernized and diversified in all respects to world standards. Through its impact on the above-mentioned sectors, investment leads to an increase in the income of the population and an increase in the standard of living of the population.

We know that great attention is being paid to investment policy in our country. As a result, the investment attractiveness of our country is increasing year by year, and the volume of investment inflows is increasing significantly. As proof of this, we can cite the changes taking place in each sector.

Based on the above, increasing the volume of investment creates the need to continue reforms aimed at improving the investment climate and creating a favorable business environment in our country, and by consistently continuing these works, achieving high macroeconomic growth rates in our country in a timely manner and achieving the goals of rapid economic development is the most important task facing our country today. Because the development of any sector of the country directly depends on the economy.

List of used literature

1. Law of the Republic of Uzbekistan "On Guarantees and Protection of the Rights of Foreign Investors".
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 29, 2019 "On measures to further improve the mechanisms for attracting foreign direct investment to the economy of the republic" No. PQ-4300, April 29, 2019
3. G'azibekov D .G'. Investment financing issues. T.: "Finance" publishing house. 2022. 26 pages.
4. Haydarov N.H. Issues of improving financial and tax relations in the investment activities of enterprises in the context of economic liberalization. Dissertation written for the degree of Doctor of Philosophy. T.: 2023. 29 p.
5. Makhmudov N.M., Avazov N.R. "Ways of effective use of investments in the development of the economy of Uzbekistan": Popular scientific treatise. – T.: TSIU, 2019. - 4 p.
6. Igoshina L.L. Investment. Three. pos. - M.: "Economist", 2015. - P. 23.
7. <https://lex.uz/doks/4664142>
8. <https://davaktiv.uz/oz/menu/pravovaja-zaschita-i-lgoty-investorov>
9. imv.uz
10. <https://stat.uz>

О СУЩЕСТВОВАНИИ СОБСТВЕННЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВНЕ СУЩЕСТВЕННОГО СПЕКТРА ДВУХКАНАЛЬНОЙ МОЛЕКУЛЯРНОЙ МОДЕЛИ

Латипов Шердор Мирзоевич

Очилова Саодат Акмал кизи

Самаркандский государственный университет ,

Самарканд, Узбекистан

E-mail sherdorlatipov@mail.ru

Аннотация: Рассматривается случай, когда построен двухчастичный оператор Шредингера $H_\mu(k)$ ассоциируется с гамильтонианом системы двух частиц взаимодействующих как с помощью притяжения так и с помощью отталкивания.

Ключевые слова: Оператор, гильбертова пространства, собственное значение, оператор рождения, существенного спектр, тор

Пусть $\mathcal{H} = \mathcal{H}_0 \oplus \mathcal{H}_1$ двухканальное гильбертова пространство, состоящее из одномерного гильбертова пространства $\mathcal{H} = C^1$ и "ядерного" гильбертова пространства $\mathcal{H} = L^{2,e}(\mathbb{T}^d)$ чётных квадратично-интегрируемых функций на d -метров($d=1,2$) торе ($\mathbb{T}^d$).

Пусть $E(k)$, $k=(k_1, \dots, k_d) \in \mathbb{T}^d$ - скалярный оператор, действующий в гильбертовом пространстве $\mathcal{H}_0$ по формуле

$$E(k)f_0 = \varepsilon(k) f_0, \quad f_0 \in \mathcal{H}_0,$$

Где $\varepsilon(k) = \sum_{i=1}^d (1 - \cos k_i)$.

Оператор $H_\mu(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$, действует в гильбертовом пространстве $\mathcal{H}_1$ по формуле $H_\mu(k) = \varepsilon_k(q)f_1(q) + \mu \int_{\mathbb{T}^d} f_1(s) d\eta$,

где $\varepsilon_k(q) = \varepsilon\left(\frac{k}{2} - q\right) + \varepsilon\left(\frac{k}{2} + q\right)$, $d\eta = d\eta(q)$ мера Хаара, т.е. $d\eta = \frac{dq}{(2\pi)^d}$

оператор $H_{\gamma\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$, $\gamma, \mu \in \mathbb{R}$ действует в гильбертовом пространстве $\mathcal{H}$ по формуле

$$H_{\gamma\mu}(k) \begin{pmatrix} f_0 \\ f_1(q) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} E(k)f_0 + C_\gamma^* f_0 \\ C_\gamma^* f_0 + H_\mu(k)f_1(q) \end{pmatrix},$$

Где $C_{\gamma}^* f_1 = \gamma(f_1, 1) \mathcal{H}_1$ (соотв. $C_{\gamma}^* f_0 = \gamma(f_0, 1) \mathcal{H}_0$) оператор рождения (соотв. уничтожения).

В[1] был рассмотрен аналогичный, не зависящий от параметра $k \in \mathbb{T}^d$, молекулярно-резонансный модель и изучены его собственные значения и резонансы.

В[2] рассмотрен оператор $H_{\gamma\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$ ассоциированный с гамильтонианом системы из не более чем двух частиц на d -мерной решетке $\mathbb{Z}^d$, которые взаимодействуют как с помощью парного контактного притягивающего потенциала $\mu < 0$. Доказано, существование единственного собственного значения ниже существенного спектр или же его отсутствия в зависимости от параметров $\gamma \in \mathbb{R}$, $\mu \leq 0$ и $k \in \mathbb{T}^d$.

Всюду в физике устойчивые сложные объекты обычно образуются с помощью притягательных сил, которые позволяют составным частям уменьшить энергию, связывая их вместе. Отталкивающие силы отделяют частицы в свободном пространстве.

Однако в [3] описано экспериментальное наблюдение, состоящее в том, что в упорядоченных средах, как в периодическом потенциала, так и в отсутствии рассеяния, устойчивые сложные объекты могут существовать даже в случае отталкивающих взаимодействий.

Исследуется число и местонахождение собственных значений рассматриваемого модели $H_{\gamma\mu}(k)$, лежащих вне существенного спектра, в зависимости как от значения квазиимпульса, так и от операторов рождения и уничтожения ($\gamma \in \mathbb{R}$), и от притягивающего или отталкивающего потенциала.

Для существенного спектра оператора $H_{\gamma\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$ верно, равенство $\sigma_{ess}(H_{\gamma\mu}(k)) = [\varepsilon_{min}(k), \varepsilon_{max}(k)]$, где

$$\varepsilon_{min}(k) = \min_{q \in \mathbb{T}^d} \varepsilon_k(q) = 2 \sum_{i=1}^d \left(1 - \cos \frac{k^{(i)}}{2}\right),$$

$$\varepsilon_{max}(k) = \max_{q \in \mathbb{T}^d} \varepsilon_k(q) = 2 \sum_{i=1}^d \left(1 + \cos \frac{k^{(i)}}{2}\right).$$

Введем следующие множества.

$$M_{\gamma\mu, min}^{\leq} = \left\{ k \in \mathbb{T}^d : \frac{\gamma^2}{\mu} \leq \varepsilon(k) - \varepsilon_{min}(k) \right\},$$

$$M_{\gamma\mu, \min}^> = \left\{ k \in \mathbb{T}^d : \frac{\gamma^2}{\mu} > \varepsilon(k) - \varepsilon_{\min}(k) \right\},$$

$$M_{\gamma\mu, \max}^{\leq} = \left\{ k \in \mathbb{T}^d : \frac{\gamma^2}{\mu} \leq \varepsilon(k) - \varepsilon_{\max}(k) \right\},$$

$$M_{\gamma\mu, \max}^> = \left\{ k \in \mathbb{T}^d : \frac{\gamma^2}{\mu} > \varepsilon(k) - \varepsilon_{\max}(k) \right\}.$$

Теорема 1. Предположим, что $d = 1, 2$ и $\gamma \in \mathbb{R}$, $\mu \leq 0$.

а) Пусть $\gamma^2 + \mu^2 > 0$ и $k \in \mathbb{T}^d$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет единственное собственное значение $E_{L,\gamma\mu}(k)$ лежащее в $(-\infty, \varepsilon_{\min}(k))$.

б) Пусть $\gamma \neq 0$, и $k \in M_{\gamma\mu, \max}^>$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет единственное собственное значение $E_{R,\gamma\mu}(k)$ лежащее в $(\varepsilon_{\max}(k), +\infty)$.

в) Пусть $\gamma \in \mathbb{R}$, $\mu < 0$ и $k \in M_{\gamma\mu, \max}^{\leq}$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ не имеет единственного собственного значения $E_{R,\gamma\mu}(k)$ лежащее в $(\varepsilon_{\max}(k), +\infty)$.

Теорема 2. Предположим, что $d = 1, 2$.

а) Пусть $\gamma \in \mathbb{R}$, $\mu > 0$ и $k \in \mathbb{T}^d$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет единственное собственное значение $E_{R,\gamma\mu}(k)$ лежащее в $(\varepsilon_{\max}(k), +\infty)$.

б) Пусть $\gamma \neq 0$, $\mu > 0$ и $k \in M_{\gamma\mu, \min}^>$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет единственное собственное значение $E_{L,\gamma\mu}(k)$ лежащее в $(-\infty, \varepsilon_{\min}(k))$.

в) Пусть $\gamma \in \mathbb{R}$, $\mu > 0$ и $k \in M_{\gamma\mu, \min}^{\leq}$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ не имеет собственного значения лежащее в $(-\infty, \varepsilon_{\min}(k))$.

Литература

1. С.Н.Лакаев, Ш.М.Латипов. О существовании и аналитичности Собственных значений двухканальной молекулярно-резонансной модели, ТМФ 169(2011) №3 стр. 1657-1666.
2. С.Н.Лакаев, Ш.М.Латипов. Числа связанных состояний двухканальной молекулярной-резонансной модели, УзМЖ 2011, № 3 стр 98-113.
3. Winker K, Thalhammer G, Lang F, Grimm R, Heskner Denschlog J, Daley K.J, Kantian A, Bucher H.P, Zoller P.: Repulsively bound atom pairs in an optical lattice. Vol.441 14 June 2006. 10.1038 Nature 04918.

О СУЩЕСТВОВАНИИ СОБСТВЕННЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВНЕ СУЩЕСТВЕННОГО СПЕКТРА ОДНО ОБОБЩЕННОГО МОДЕЛЯ ФИРИДРИХСА

Ш.М. Латипов, Д.А. Латипова, С.А. Очилова

E-mail sherdorlatipov@mail.ru

Аннотация: В настоящей работе рассматривается случай, в котором значения функции $\varepsilon(\cdot)$ лежат ниже существенного спектра оператора $H_{\gamma\mu}(k)$, т.е. $\varepsilon(k) < \varepsilon_{\min}(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$. Исследуется число собственных значений рассматриваемого оператора, лежащих вне существенном спектре.

Ключевые слова: Оператор, гильбертова пространства, собственное значение, оператор рождения, существенного спектра, двухмерном тор, функция

Пусть $H = H_0 + H_1$ двухканальное гильбертово пространство, состоящее из одномерного гильбертова пространства $H_0 = \mathbb{C}^1$ и "ядерного" гильбертова пространства $H_1 = L^{2,e}(\mathbb{T}^2)$ чётных квадратично-интегрируемых функций на двухмерном торе $\mathbb{T}^2$.

Пусть $E(k)$, $k = (k_1, k_2) \in \mathbb{T}^2$ - скалярный оператор, действующий в гильбертовом пространстве H_0 по формуле

$$E(k)f_0 = \varepsilon(k)f_0, \quad f_0 \in H_0$$

$$\text{где } \varepsilon(k) = -4 \sum_{i=1}^2 (1 + \cos \frac{k_i}{2})$$

Оператор $H_{\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$, действует в гильбертовом пространстве H_1 по формуле

$$H_{\mu}(k) = \varepsilon_k(q)f_1(q) + \mu \int_{\mathbb{T}^2} f_1(s) d\eta,$$

$$\text{где } \varepsilon_k(q) = 2 \sum_{i=1}^2 (1 - \cos \frac{k_i}{2} \cos q_i), d\eta = d\eta(q) \text{ мера Хаара, т.е.}$$

$$d\eta = \frac{dq}{(2\pi)^2}.$$

Оператор $H_{\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$, $\gamma, \mu \in \mathbb{R}$ действует в гильбертовом пространстве H по формуле

$$H_{\gamma\mu}(k) \begin{pmatrix} f_0 \\ f_1(q) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} E(k)f_0 + C_{\gamma}^* f_1 \\ C_{\gamma} f_0 + (H_{\mu}(k)f_1)(q) \end{pmatrix},$$

где $C_{\gamma}^* f_1 = \gamma(f_1, 1)_{H_1}$ (соотв. $C_{\gamma} f_0 = \gamma(f_0, 1)_{H_0}$) оператор рождения (соотв. уничтожения).

Для существенного спектра оператора $H_{\gamma\mu}(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$ верно равенство

$$\sigma_{ess}(H_{\gamma\mu}(k)) = [\varepsilon_{min}(k), \varepsilon_{max}(k)],$$

где

$$\varepsilon_{min}(k) = \min_{q \in \mathbb{T}^d} \varepsilon_k(q) = 2 \sum_{i=1}^2 (1 - \cos \frac{k^{(i)}}{2}),$$

$$\varepsilon_{max}(k) = \max_{q \in \mathbb{T}^d} \varepsilon_k(q) = 2 \sum_{i=1}^2 (1 + \cos \frac{k_i}{2}),$$

В работах [1,2], в которых рассмотрены аналогичные модели, установлено, что областью значений функции $\varepsilon(\cdot)$ является отрезок $[\varepsilon_{min}(k), \varepsilon_{max}(k)]$, т.е. содержится в существенном спектре. Исследовано, число собственных значений лежащих ниже существенного спектра рассматриваемого оператора, в зависимости от параметров.

Отметим, что местонахождение собственных значений оператора $H_{\gamma\mu}(k)$, лежащих вне существенного спектра, зависит от параметров γ, μ, k .

Теорема. а) Пусть $\gamma \neq 0, \mu \geq 0$ и $k \in \mathbb{T}^2$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет два собственных значения $E_{\gamma\mu}^{(1)}(k)$ и $E_{\gamma\mu}^{(2)}(k)$ вне существенного спектра. При этом эти собственные значения удовлетворяют следующим условиям:

$$E_{\gamma\mu}^{(1)}(k) < \varepsilon(k) < \varepsilon_{min}(k) \leq \varepsilon_{max}(k) < E_{\gamma\mu}^{(2)}(k).$$

а) Пусть $\gamma = 0, \mu > 0$ и $k \in \mathbb{T}^2$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ имеет два собственных значения $E_{\gamma\mu}^{(1)}(k) = \varepsilon(k)$ и $E_{\gamma\mu}^{(2)}(k)$ вне существенного спектра. При этом эти собственные значения удовлетворяют следующим условиям:

$$E_{\gamma\mu}^{(1)}(k) = \varepsilon(k) < \varepsilon_{min}(k) \leq \varepsilon_{max}(k) < E_{\gamma\mu}^{(2)}(k).$$

б) Пусть $\gamma \neq 0, \mu \geq 0$ и $k \in \mathbb{T}^2$. Тогда оператор $H_{\gamma\mu}(k)$ не имеет собственного значения на интервале $[\varepsilon(k), \varepsilon_{min}(k)]$.

Литература

1. С.Н. Лакаев, Ш.М. Латипов. О существование и аналитичности собственных значений двухканальной молекулярно-резонансной модели, ТМФ 169(2011) №3 стр. 1657-1666.
2. С.Н. Лакаев, Ш.М. Латипов. Числа связанных состояний двухканальной молекулярно-резонансной модели, УзМЖ 2011, № 3 стр. 98-113.
3. Рид М, Саймон Б. Методы современной математической физики. Т.IV: Анализ операторов. М. Мир, 1982.

KRUPOZ ZOTILJAM

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi
NAMOZOVA UMIDA ABDURAFIQ QIZI

Annotatsiya: Ushbu maqola krupoz zotiljam kasalligi kelib chiqish sabablari, klinikasi davolash, bu kasallikda zamonaviy davolash usullarini qo'llash, zamonaviy texnikalardan foydalanishga mo'ljallangan.

Резюме: Данная статья призвана описать причины болезни Крупоз-зотиям, ее клиническое лечение, применение современных методов лечения при этом заболевании, а также применение современных методик.

Abstract: This article is intended to discuss the causes of croup, clinical manifestations, treatment, application of modern treatment methods in this disease, and the use of modern techniques.

Krupoz zotiljam - o'pkaning butun bo'lagi yoki uning 1-2 segmenti zararlanishi, qikl bilan kechishi va jarayonga o'pkani o'rab turgan plevra varaqlarining tor tilishi (plevropnevmonit), hamda o'pka alveolalari va mayda bronxlar sathini qoplovchi fibrinli eksudat rivojla nishi bilan kuzatiladigan kasallik.

Infekcion omillar: pnevmokoklar, streptokoklar, stafilokoklar, Fridlender diplobasillasi, Pfeyfer tayoqchalari, viruslar va h.k. Moyil sharoitlar: organizmni kasallikka qarshi kurashish qobiliyati susayishi, uzoq vaqt sovqotish, bosh miya va ko'krak qafasi shikastlanishi, alkogol va tamaki che kishni suiste'mol qilishlik, organizmni infektsiyaga se zuvchanligining oshishi. Patogenezi. Kasallik qo'zg'atuvchi omillar o'pka to'qima siga bronx, qon va limfa yo'llaridan kiradi. Aksariyat mik roorganizmlar bronx orqali o'pka ildizi sohasidan o'pkaga kiradi va limfa tomirlariga o'tib oldin oraliq to'qima larda, so'ngra alveolalararo to'siqlarda yallig'lanish ja rayonini sodir qiladi. Bu erdan infektsiya alveolalar bo'shlig'iga tushadi va fibrinli eksudatni vujudga keltiradi. Natijada o'pka zichlashadi (qattiqlashadi), havosiz lanadi va uning «jigarlanishi» sodir bo'ladi. Bu davrda ko'p miqdorda virulentli mikroblar shikast langan o'pkada yig'iladi, balgam bilan tashqariga chiqadi, qonga o'tadi, shu bilan bir vaqtda antitanalar vujudga keladi. Antitanalar titri ma'lum darajaga etganda, mik roblar nobud bo'laboshlaydi, balg'am va qonda yo'qola-bosh laydi. O'pka to'qimasidan proteolitik fermentlarning ajralib chiqishi va fibrinli eksudatning so'rilishi ku chayadi. Patologik anotomiyasi. Rosmana krupoz zotiljamda o'pka to'qimasida 4 bosqich o'zgarishlar aniqlanadi. Quyilish bosqichi - o'pka to'qimasida qizarishlik (gi peremiya), yallig'lanish shishi

kuzatilib, alveolalar tar kibida eritroqitlar, leykoqitlar, mikroblar va fib rin tolalari bo`lgan suyuq serozli ekssudat yig`iladi. Bu bosqich 12 soatdan 3 kechakunduzgacha davom etadi. Qizil jigarlanish bosqichi - ekssudat tarkibidagi fib rinlar zichlanishi, ko`p miadorda eritroqitlar, kamrok; - leykoqitlar to`planishi bilan ifodalanadi. O`pka hajmi kattalashadi, jigarga o`xshash qattiqlashadi. Davomiy ligi 1-3 kun. Kulrang jigarlanish bosqichi - ekssudat tarkibida eritroqitlar yo`qolishi o`rniga ko`p miqdorda leykoqit lar va fibrin tolalari to`planadi, bu holat o`pka to`qi masiga kul rangini beradi. O`pkaning yallig`langan qismi qattiqlashgan, kattalashgan. Davomiyligi 2-4 kun. So`rilish bosqichi - proteolitik fermentlar ta`siri da fibrin ipchalarining erishi va so`rilishi, leykoqit lar parchalanishi kuzatiladi, natijada ekssudat so`rila boshlaydi. Mazkur bosqich boshqalarga nisbatan ancha uzoq davom etishi mumkin va uning davomati yalliglanish jarayonining hajmiga, kuchiga bog`liq. O`pka zararlanishi bilan bir vaqtda plevra varaqalari sathida fibrinsimon quyquil yig`ilishi bilan kuzatila digan plevra o`zgarishi vujudga keladi. Klinik ko`rinishi. Krupoz zotiljam to`satdan o`tkir boshlanadi. SHikoyati. Xastalik qaltirash va tana haroratining ko`ta rilishi (39-40° gacha), hansirish bilan kuzatiladi. Nafas olganda, aksirganda, yo`talganda zararlangan ko`krak qafa sida og`riq kuchayadi. Yo`tal avvaliga quruq, keyin yopishqoq, kiyin ajraluvchi balg`am ko`chishi bilan kuzatiladi, so`ngra u zangsimon tusga kiradi. Balg`am ko`chishi 4-6 kun davom etadi. O`pka to`qimasining zararlanish darajasiga bog`liq xolda intoksikaqiya belgilari (darmonsizlik, umumiy lo xaslik, ko`p terlash, kuchli bosh og`rig`i, ishtaha yo`qoli shi, ko`ngil aynishi, qusish, uyquning buzilishi, alaxsi rash) vujudga keladi. Ko`zdan kechirganda - bemor ahvoli orir, yuz terisi, lunji sohasida (simpatik nerv shikastlanishi tufayli) qizargan, burun va lab burmalariga uchuq toshgan. Bemor orriqni kamaytirish uchun ko`pincha shikastlangan tomonda yotadi. Nafas olishda burun qanotlari qatnashadi, ko`krak qafasi harakati o`pkaning zararlangan tomonida orqada qoladi. Bu holat patologik jarayonga plevraning jalb etilishi bilan izohlanadi. Bemorning nafas olishi tez lashadi, yuzaki, chunki chuqur nafas olinganda og`riq ku chayadi. Kasallik klinik 3 bosqichda kechadi. Xastalikning boshlang`ich davri - patanatomiya quyi lish davriga to`g`ri keladi.. Paypaslaganda ovoz titrashining kuchayishi aniqlanadi.

Perkussiyada - bo`g`iqroq timpaniq tovush eshitiladi. Auskultaqiya - o`pka to`qimasi elastikligi va alveola devorlari taranglashishining pasayishi, hamda alveola lar ichida yallig`lanish ekssudati to`planishi tufayli ve zikulyar nafas susaygan. Nafas olish cho`qqisida boshlang`ich krepitasiya (sgeritacio ipdux). Sodir bo`ladi. Plevra varaqalarining ishqalanish shovqini eshitiladi. Kasallikning shakllangan (avj olgan) davri patalogo anatolik qizil va kulrang

bosqichiga mos keladi. Paypaslaganda oʻpkaning zararlangan sohasida tovush titrashi kuchayadi.

Perkussiyada boʻgʻiq tovush ifodalangan (yaqqollashgan). Auskultasiyada - oʻpka toʻqimasi zichlashganligini koʻrsa tuvchi bronx nafasi eshitiladi.

Tuzalish davri - patalogoanatoklik soʻrilish bosqichi ekssudat suyuqlasha boshlashi

bilan alveolalarga havo kirishi natijasida: Paypaslaganda tovush titrashi meʼeriga keladi.

Perkussiyada - boʻgʻiq tovush pasayib, bilinar-bilinmas timpaniq ohangda yaliglanish butunlay soʻrilib ketganda oʻpka tovushi eshitiladi. Auskultasiyada -bronx nafas susayadi, keyinchalik vezikulyar nafasga oʻtadi. oxirgi daral krepitaziya (sgeritacio gedux) paydo boʻladi, keyinchalik yoʻqoladi. ekssudat soʻrilishi natijasida mayda pufakchali jarangli nam xirillashlar eshitiladi. YUrak va qon tomiri tizimidagi oʻzgarishlar mikroblar tok sinlari taʼsirida vujudga keladi, yurak mushaklarida di strofik (degenerativ) oʻzgarishlar va vazomotor markazi ning shikastlanishi natijasida oʻtkir qon tomir etishmov chiligi rivojlanadi: tomir urishi tezlashadi, arteriya qon bosimi pasayadi. Markaziy nerv tizimida turli xil oʻzgarishlar koʻp uch raydi: bosh ogʻrigi, uyqusizlik, injiqlik, gohida alaxsi rash va turli xil gallyuqinaqiylalar bezovta qilishi mumkin.

Perifirik konda leykoqitlar tayoqsimon va boʻgʻimyadroli neyetrofillar xisobiga koʻpayadi, leykoqitar formulasi ni chapga siljishi mieloqit va yosh neyetrofillar paydo boʻlguncha davom etadi, eozinofillar miydori keskin kama yadi yoki yoʻqoladi, ECHT - ortadi. Rentgenda - oʻpkaning yalligʻlangan boʻlagida yoki ay rim qismida oʻzgarishlar turli tuman va kasallik bosqchiga bogʻliq boʻlib, oʻpka tasvirining kuchayganligi

va oʻpka ildi zi soyasining kengayganligi aniqlanadi. Balgʻam tarkibida eritroqit va leykoqitlardan tashqari diplokokk, pnevmokokklar va fibrin tolalari borligi aniqlanadi. Balgamni ekib antibiotiklarga nisbatan mik roflora sezgisini aniqlash kerak. Kechishi - zamonaviy davolash usullari natijasida krupoz zotiljamning klassik turlari hozirgi kunda kam uchraydi. Aksariyat yuqori tana harorati 1-3 kun turadi va toʻsatdan «kritik» yoki «litik» pasayadi. Kasallikni oʻzi engil oʻtadi. Lekin qon oʻzgarishlar asta-sekinlik bilan barqarorlashadi.

Asoratlari:Xastalikning choʻziluvchan kechishi va surunkali bronx oʻpka kasalliklaririvojlanishi. CHoʻziluvchan kechishining asosiy sababi speqifik va nospeqifik himoyaning buzili shi, yaʼni makroorganizm reaktivligini oʻzgarishidir. Bu tushuncha T va V immunokompetentli T va V xujayralar faaoliyatining pasayishini, immunoglobulinlar sintezinin susayishini, komplement tizimining zaiflashishini, fagoqitoz kamayishini oʻz ichigaoladi. Bularning hammasi

makroorganizm ning infektsiyaga qarshi himoyasini kamaytiradi va yallig'lanish o'chog'ini «cho'zilib» xal bo'lishiga sharoit tug'diradi. O'pka absessi va gangrenasi aksariyat zotiljam kasalligida sensibilizatsiyalashgan yoki turli xil kasalliklar (qandli diabet, podagra, zaxm, sil) ta'sirida zaiflashgan organizmda vujudga keladi. Bunday holatlarda o'pkadagi yallig'lanish jarayoni shiddatli giperergik yallig'lanish ko'rinishida o'ta o'tkir kechadi, nati jada o'pka to'qimasida chirish jarayoni sodir bo'ladi. O'pka ning yiringli kasalliklari ko'pincha krupoz zotiljam ning avj olgan yoki oxirlashgan davrida rivojlanadi. Kasallikning klinik manzarasida bemorning umumiy ahvoli qaytadan og'irlashadi, tana harorati qayta ko'tariladi va qaltirash bilan kuzatiladi, ko'p miqqorda qo'lansa hidli balg'am ajralaboshlaydi. Auskultatsiyada oldin kuzatilma gan jarangdor namxirillashlar eshitiladi. O'pka absessi tashxisini aniqlashda rentgen va balgamtekshirishlari muhim ahamiyatga ega. Parapnevmonik va metopnevmonikli ekssudativ plevrit. Krupoz zotiljamda quruq plevrit hamroh kasallik asoratga kirmaydi. Ammo serozli-fibrinozli yoki yiringliplevrit krupoz zotiljaming og'ir asoratlardan hisoblanadi va kasallikning oxirida kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>

ULTIRATOVUSH TEKSHIRUVI QANDAY JARAYON?

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

YUSUPOVA IDRISAXON BAXTIYOROVNA

MIROVA MARXABO BAXRIDDINOVNA

Annotatsiya: Ushbu maqola ultiratovush tekshiruvi qanday jarayon, bu jarayonda bemorlardan nimalar talab etilishi, bu tekshiruv orqali bemorlar ichki holatini jarrohlik amalyotlarisiz osonlik bilan tekshirish ko'rsatilgan. bu tekshiruv bir muncha oson, samarali va rivojlangan mamlakatlar tomonidan tadbiq etilgan hisoblanadi.

Abstract: This article explains what an ultrasound examination is, what is required of patients in this process, and how this examination can easily examine the internal condition of patients without surgical procedures. This examination is considered to be relatively easy, effective, and has been implemented by developed countries.

Аннотация: В данной статье описан процесс ультразвукового исследования, что требуется от пациентов в этом процессе и как легко проверить внутреннее состояние пациентов без хирургического вмешательства. этот экзамен относительно прост, эффективен и проводится в развитых странах.

Ultiratovush tekshiruvi – bu zararsiz usul, u sog'liq uchun hech qanday xavf tug'dirmaydi. Shuning uchun unga mutlaqo qarshi dalillar yo'q. Nisbiy qarshi dalillar asosan protsedurani o'tkazish maqsadga muvofiq bo'lmagan holatlar bilan bog'liq:

- zudlik bilan tibbiy yordam ko'rsatishni talab qiladigan hayot uchun xavfli sharoitlar;
- UTT apparati sensori bilan aloqani buzadigan o'rganilayotgan hududda terining shikastlanishi yoki teri kasalligi;
- tanosil a'zolar tizimining infektsiyalari;
- ortiqcha vazn, shu sababli usulning diagnostik qiymati pasayadi, chunki yog 'to'qimalari ultratovush to'lqinlarining asosiy qismini o'zlashtiradi;
- quviq patologiyasini tashxislashda siydikni tutolmaslik, chunki to'g'ri bajarilish uchun quviq siydik bilan to'ldirilgan bo'lish kerak;
- rektal diagnostikada to'g'ri ichak kasalliklari.

Ultratovushning afzalliklari

• Yuqori axborot mazmuni (ichki organlar haqida batafsil ma'lumot olish va hatto tomirlardagi qonning harakatini baholash imkonini beradi).

• Xavfsizlik (radiatsiya ta'sirining yo'qligi muolajani ko'p marta takrorlash imkonini beradi, shuningdek, homilani o'rganish, shu jumladan homiladorlikning birinchi trimestrida).

• Noninvazivlik va og'riqsizlik (ultratovush terining butunligini buzmasdan amalga oshiriladi va noqulaylik tug'dirmaydi).

- Diagnostikaning nisbatan soddaligi va tezligi.
- Bir vaqtning o'zida bir nechta organlarni tekshirish.
- Muolajani bajarish jarayonida natija olish.
- Qo'llash mumkin bo'lmagan holatlarning yo'qligi.
- Qulay narx.

UTT tibbiyotning ko'plab sohalarida qo'llaniladi. Ushbu tadqiqot bemor hali shikoyat qilmasa ham, turli patologiyalarni aniqlash uchun standart skrining usullariga kiradi.

Yuqori aniqlikdagi diagnostika usuli sifatida ultratovush qorin bo'shlig'i organlari, qorin orqasidagi bo'shlig'i, ayol va erkak jinsiy tizimlari, sut bezlari, yurak, qon tomirlari, homila kasalliklarini aniqlash uchun ishlatiladi. Texnik soddaligi va bajarilish tezligi tufayli usul jarrohlik davolash uchun ko'rsatma bo'lgan favqulodda vaziyatlarni, xususan, o't pufagi, oshqozon osti bezi o'tkir yallig'lanishini va qon tomir trombozining tashxislash uchun ham talabga ega.

Ishlash printsiplari quloq tomonidan sezilmaydigan yuqori chastotali tovush (ultratovush) to'lqinlarining xususiyatlariga asoslanadi. Ular bemorning tanasiga kirib, tekshirilgan to'qimalardan va organ sirtlaridan aks etadi, ularning bir qismi ultratovush skaneriga qaytariladi.

Ultratovushning turli to'qimalar tomonidan so'rilishi boshqacha. Masalan, havo yoki gaz uni katta darajada o'zlashtiradi. Shuning uchun muolaja davomida skaner va bemorning tanasi o'rtasidagi havoni yo'qotish uchun gel qo'llaniladi. Shu munosabat bilan, gaz bilan to'ldirilgan ichak sirtmoqlari orqasida joylashgan a'zolar ko'rinmaydi. O'pka, oshqozon, ichaklarni ultratovush bilan tekshirish ham mumkin emas.

Muayyan vazifaga muvofiq turli o'lcham va shakldagi sensorlar qo'llaniladi. Ulardan ma'lumotlar qurilmaning kompyuter qismiga uzatiladi, u erda tasvirni monitorda ko'rsatish uchun qayta ishlanadi.

Ekkranda a'zolar va qon tomirlari oq-qora yoki rangli, ikki o'lchovli tekis yoki uch o'lchovli harakatsiz tasvirlarda ko'rinadi va video formati ham mumkin. Maqsadga va o'rganilayotgan sohaga qarab, shifokor ishonchli natijalarga erishish uchun qurilmaning tegishli funktsional rejimini va skanerning joylashishini tanlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>

MAYMUNCHECHAK BUGUNGI KUNDAGI MUHIM VERUSLI KASALLIK

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

MUXTAROVA NARGIZA TOXIROVNA

Annotatsiya: Ushbu maqola maymunchechak kasalligi kelib chiqish sabablari, klinikasi davolash, bu kasallikda zamonaviy davolash usullarini qo'llash, zamonaviy texnikalardan foydalanishga mo'ljallangan.

Аннотация: Данная статья призвана обсудить причины возникновения оспы обезьян, ее клиническое лечение, применение современных методов лечения при этом заболевании, а также применение современных методик.

Abstract: This article is intended to discuss the causes of monkeypox, its clinical manifestations, treatment, application of modern treatment methods in this disease, and the use of modern techniques.

Maymunchechak virusi - bu ortopoxvirus bo'lib, odamlarda maymunchechakni keltirib chiqaradi, virusli kasallik, chechakka o'xshash alomatlar, jumladan isitma va teri toshmasi. 1980 yilda butun dunyo bo'ylab chechakni yo'q qilish to'g'risida e'lon qilinganidan beri, maymunpox odamlarda eng jiddiy ortopoxvirus infektsiyasiga aylandi. Kasalliklar ko'pincha Afrikaning markaziy va g'arbiy qismidagi qishloq joylarida, ayniqsa odamlar kasal hayvonlar bilan aloqa qilishlari mumkin bo'lgan tropik o'rmonlar yaqinidagi hududlarda qayd etiladi. Maymunchechak kasali uyda yoki tibbiy muassasada davolanayotgan bemor bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilish yoki ko'rpa kabi ifloslangan materiallar orqali havo orqali yuqishi mumkin. Yuqorida aytib o'tilgan odamdan odamga yuqishning asosiy usullariga qaramay, maymunchechak epidemiyasi odatda jamiyatda keng tarqalmagan bir necha holatlarning kichik epidemiyalari bilan chegaralanadi. Shu sababli, kasallik tarqalishiga tezda javob berilsa, ularni osongina nazorat qilish mumkin. Odamlar yoki kasal hayvonlar harakati orqali virus yuqtirgan boshqa hududlarda maymunchechakning bir necha holatlari qayd etilgan. Ushbu kurs talabalari videolar va yuklab olinadigan taqdimotni o'z tezligida tomosha qilish orqali kasallik haqida umumiy ma'lumotga ega bo'ladilar. Kurs maymunchechakning oldini olish va nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan sog'liqni saqlash mutaxassislari, shuningdek, keng jamoatchilik uchun mo'ljallangan.

Maymunchechak bir qator ko'rinish va simptomlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ba'zi odamlar engil alomatlariga ega bo'lsa, boshqalari tibbiy muassasada parvarish qilishni talab qiladigan kasallikning yanada jiddiy shaklini rivojlanishi mumkin. Maymunchechakning eng keng tarqalgan belgilari 2-4 hafta davom etishi mumkin.

bo'lgan toshmadir. Döküntünün paydo bo'lishi bilan bir vaqtda yoki bir muncha vaqt o'tgach, isitma, bosh og'rig'i, mushak og'rig'i, bel og'rig'i, umumiy zaiflik va shishgan limfa tugunlari paydo bo'lishi mumkin. Toshma yuzga, kaftlarga, oyoq tagiga, ko'zlarga, og'iz bo'shlig'iga, halqum bo'shlig'iga, qorin bo'shlig'iga, jinsiy a'zolar vayoki anusga tarqalishi mumkin bo'lgan vezikulyar toshmalar yoki yarali yaralar shaklida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, toshma og'iz, halqum, to'g'ri ichak, qin, anus va ko'zning shilliq pardalariga ta'sir qilishi mumkin. Inson tanasidagi teri lezyonlari soni bitta jarohatdan bir necha minggacha farq qiladi. Ba'zi bemorlarda to'g'ri ichakning yallig'lanishi (proktit) rivojlanadi, bu kuchli og'riqlarga olib kelishi mumkin, shuningdek, siyish qiyinlishuvi bilan kechadigan jinsiy a'zolarning yallig'lanishli lezyonlari.

Maymunchechak kasalligi kamroq og'ir bo'lsa-da, an'anaviy chechakka o'xshash simptomlarni keltirib chiqaradi. Kasallik isitma, bosh og'rig'i, mialgiya (mushak og'rig'i) va kuchli charchoq bilan boshlanadi. Birinchi alomatlar paydo bo'lganidan bir necha kun o'tgach, bemorda birinchi bo'lib yuzida va keyin butun tanaga tarqaladigan toshma paydo bo'ladi. Toshma bir necha bosqichlardan (dog'lar, papulalar, pufakchalar va pustulalar) o'tadi, keyinchalik ular po'st bo'laydi.

Limfadenopatiya yoki limfa tugunlarining kattalashuvi maymunchechakni suvchechak yoki chechak kabi boshqa kasalliklardan ajratib turadigan o'ziga xos belgidir. Kasallik bilan og'rish odatda ikki haftadan to'rt haftagacha davom etadi.

Virusning ikkita asosiy kloni mavjud. Bular G'arbiy Afrika va Markaziy Afrika (Kongo) klonlaridir. G'arbiy Afrika shtammi kamroq virulent va o'lim darajasi taxminan 1-3 foizni tashkil etadi.

Mazkur virus kasal hayvonlar bilan muloqot qilish orqali yuqadi. Masalan, tishlash yoki ularning qoni, tana suyuqliklari yoki teri toshmasi bilan kontaktda bo'lish shunday xavf tug'diradi. Odamdan odamga ham yuqishi mumkin.

Virus jinsiy aloqa, teriga teginish, yo'talish va aksirish orqali ham o'tadi. Bemor odamning badaniga, u kontaktda bo'lgan va ishlatgan to'shak yoki kiyim kabi narsalariga teginish orqali, shuningdek, kasal hayvonning noto'g'ri tayyorlangan go'shtini iste'mol qilish natijasida ham virusni yuqtirish mumkin.

Turli mamlakatlarning maymunchechak bilan kurashishga tayyorligi ularning sog'liqni saqlash tizimlarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Samarali epidemiologik nazorat tizimi va vaksinalarga ega rivojlangan mamlakatlarda kasallikka qarshi kurashishga tayyorlik darajasi yuqori. AQSh, Buyuk Britaniya va Kanada kabi davlatlar allaqachon infeksiyalangan odamlarni aniqlash va izolyatsiya qilish choralarini ishlab chiqqan va amalga oshirishni boshlagan. Shuningdek, aholini himoya qilish uchun vaksinalardan keng foydalanilmoqda.

Kam rivojlangan mamlakatlarda, ayniqsa Afrikada vaziyat ancha murakkab. Cheklangan resurslar, zaif sog'liqni saqlash infratuzilmasi va vaksinalarning etishmasligi maymunchechakka qarshi kurashni qiyinlashtiradi. JSST va UNICEF kabi xalqaro tashkilotlar ushbu mamlakatlarni tibbiy asbob-uskunalar, vaksinalar bilan ta'minlash va mahalliy tibbiyot xodimlarini o'qitish orqali qo'llab-quvvatlamqda.

Jumladan, Yevropa Komissiyasi Afrikadagi Kasalliklarning oldini olish va nazorat qilish markazi uchun 215 ming dozadan ortiq maymunchechak vaksinasini xarid qilish va xayriya qilishni rejalashtirayotgani bildirilgan

Rossiyada esa "Rospotrebnadzor" tashkiloti avvalroq mamlakatda maymunchechakning tarqalish xavfi yo'qligini, chegarada boshqa davlatlardan kelganlar ustidan qattiq nazorat o'rnatilganini ma'lum qilgan edi. Sayohatchilarga niqob taqish va tana gigiyenasiga amal qilish tavsiya etiladi.

Departament vakillarining aytishicha, Rossiyada "Rospotrebnadzor" tomonidan ishlab chiqilgan yuqori texnologiyali zamonaviy test tizimlari yetarli miqdorda mavjud. Ular maymunchechak virusini eng qisqa vaqt ichida aniqlash imkonini beradi va uni laboratoriyadan tashqari sharoitlarda qo'llash mumkin", — deyiladi departamentda.

Rossiya Federatsiyasi, shuningdek, «OrtopoksVak» vaksinasi ishlab chiqilgan bo'lib, u barqaror immunitetni shakllantiradi va yuqori xavfsizlik dwmak. Xitoyda esa rasmiylar allaqachon bir qator cheklovlar joriy etgan. Qozog'istonda esa PSR testlari sotib olingan

O'zbekistondagi vaziyat ham hozircha xavotir tug'dirmaydi. Sanepidqo'mita boshqarma boshlig'i Rustamjon Ikramov ma'lum qilishicha, O'zbekistonda kasallikka chalinganlikda gumon qilinadigan holatlarda laboratoriya tashxislarini o'tkazish uchun bojxonalardagi va virusologiya ilmiy tekshirish institutidagi virusologiya mutaxassislari qayta tayyorgarlikdan o'tkazilgan. Shuningdek, maymun chechagi kasalligini aniqlash uchun zarur bo'ladigan diagnostika va test sistemalarini olib kelish yuzasidan ishlar yo'lga qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://platina.uz/>
2. Ruzimurotova Y. S., Axrorova G. M. Socio-hygienic Study of the Health, Lifestyle and Working Conditions of Health Workers //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 165-170.

RENTGEN APPARATINING SALBIY TA'SIRLARI VA APPARAT QULAYLIKLARI.

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

**XAMRAQULOVA AZIZA JURAQULOVNA
ABDULLAYEVA SHOHSANAM NASRULLOYEVNA**

Annotatsiya: Ushbu maqola rentgen tekshiruvi qanday jarayon, bu jarayonda bemorlardan nimalar talab etilishi, bu tekshiruv orqali bemorlar ichki holatini jarrohlik amalyotlarisiz osonlik bilan tekshirish ko'rsatilgan. bu tekshiruv bir muncha oson, samarali va rivojlangan mamlakatlar tomonidan tadbiiq etilgan hisoblanadi.

Abstract: This article explains what an X-ray examination is, what is required of patients in this process, and how this examination can easily examine the internal condition of patients without surgical procedures. This examination is considered to be relatively easy, effective, and has been implemented by developed countries.

Аннотация: В данной статье описан процесс рентгенологического исследования, что требуется от пациентов в этом процессе и как легко проверить внутреннее состояние больных без хирургического вмешательства. этот экзамен относительно прост, эффективен и проводится в развитых странах.

Rentgen apparatlari rentgen trubkasi ichidagi elektronlar va anodning o'zaro ta'siri orqali nurlanish hosil qiladi. Katoddan elektronlar anodga urilganda, ularning keskin sekinlashishi rentgen fotonlarini hosil qiladi. Keyin bu fotonlar tasvirlarni yaratish uchun bemorga yo'naltiriladi.

Rentgen nurlari xavfsizmi?

Rentgen nurlari to'g'ri ishlatilganda odatda xavfsizdir. Oddiy rentgen nurlari paytida radiatsiya ta'sirining miqdori minimaldir va ular taqdim etadigan diagnostika afzalliklari uchun maqbul hisoblanadi. Biroq, keraksiz ta'sir qilishdan qochish kerak va tananing boshqa qismlariga nurlanishni kamaytirish uchun himoya choralari ko'riladi.

Homiladorlik paytida rentgenogramma qilish mumkinmi?

Rivojlanayotgan homila uchun potentsial xavf tufayli, iloji bo'lsa, homiladorlik paytida rentgen nurlaridan qochish kerak. Agar rentgen tekshiruvi zarur bo'lsa, xavfsizlikni ta'minlash uchun himoya qilish va ta'sir qilishni minimallashtirish kabi choralar ko'riladi.

Rentgen nurlari zarar keltiradimi?

Yo'q, rentgen nurlari og'riqsizdir. Jarayon jismoniy aloqa yoki noqulaylikni o'z ichiga olmaydi. Asosiy jihat radiatsiyaga qisqa ta'sir qilishdir, bu odatda juda minimaldir.

Rentgen tekshiruvi qancha vaqtni oladi?

Rentgen tekshiruvining davomiyligi odatda juda qisqa, ko'pincha bir necha daqiqa davom etadi. Kerakli vaqt rentgen nurlari turiga va tasvirlangan tananing muayyan qismiga qarab farq qilishi mumkin.

Ofisingizga yangi rentgen apparati kerakmi? Biz yordam bera olamiz!

Agar sizning tibbiy idorangiz yangi rentgen uskunasi yangilashni yoki sotib olishni rejalashtirayotgan bo'lsa, sizning ehtiyojlaringizga javob beradigan va yuqori sifatli tasvirni ta'minlaydigan to'g'ri modelni tanlash juda muhimdir. Zamonaviy rentgen apparatlari raqamli tasvirlash va kengaytirilgan xavfsizlik protokollari kabi ilg'or xususiyatlarni taklif etadi, bu sizning amaliyotingiz va bemorlaringizga sezilarli foyda keltiradi.

Mecanmedical-da biz sizning amaliyotingiz talablariga moslashtirilgan zamonaviy rentgen apparatlari va yechimlarni taqdim etishga ixtisoslashganmiz. Bizning mutaxassislar jamoasi sizga eng yangi texnologiyalarni tanlash va o'rnatishda yordam beradi, ofisingiz ishonchli va samarali tasvirlash tizimlari bilan jihozlangan. X-ray uskunalar ehtiyojlaringizga qanday yordam berishimiz haqida ko'proq bilish uchun bugun biz bilan bog'laning.

Rentgen apparatlari zamonaviy tibbiy diagnostikaning asosi bo'lib, shifokorlarga tanani ko'rish va bemorni parvarish qilish bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ushbu mashinalar qanday ishlashini, tasvirlarni yaratishini va tibbiy amaliyotga foyda keltirishini tushunib, biz ularning sog'liqni saqlashdagi hal qiluvchi rolini qadrlashimiz mumkin. Uskunangizni yangilamoqchi bo'lgan tibbiyot mutaxassisi bo'lasizmi yoki jarayonga qiziqqan bemor bo'lasizmi, bu ma'lumot to'g'ri qaror qabul qilishga va rentgen texnologiyasining tibbiyotdagi ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Rentgen apparatlari joylashtirilgan xonani va tekshiruv xonasini himoya qilish uchun oqilona choralar ko'rish kerak. Asboblarning normal qo'llanilishini ta'minlash sharti bilan inson xavfsizligi ta'minlanishi kerak. Maxsus operatsiyada rentgen nurlanishining dozasi cheklangan bo'lishi kerak va odamlarga zarar etkazmaslik uchun tekshiruvning yakuniy maqsadiga erishish asosida rentgenologik dozani iloji boricha kamaytirish kerak. tanani rentgen nurlari bilan maksimal darajada [1]. Biroq, muhofaza qilish davrida ortiqcha himoya qilinmasligi uchun himoya ishlarini oqilona nazorat qilishga e'tibor qaratish lozim, natijada resurslar isrof bo'ladi.

Rentgen nurlari biologik organizmga nurlanganda biologik hujayralar inhibe qilinadi, nobud bo'ladi yoki hatto nekrozga uchraydi, natijada organizmda turli darajadagi fiziologik, patologik va biokimyoviy o'zgarishlar yuzaga keladi, bu rentgen nurlarining biologik ta'siri deb ataladi. Turli xil biologik hujayralar rentgen nurlariga har xil sezgirlikka ega. Maple rentgen nurlari inson tanasining ayrim kasalliklarini, masalan, shishlarni davolashi mumkin. Boshqa tomondan, u oddiy tanaga ham zararli, shuning uchun inson tanasini himoya qilish kerak. Rentgen nurlarining biologik ta'siri oxir-oqibat rentgen nurlarining ionlanishidan kelib chiqadi. Yuqorida qayd etilgan rentgen nurlarining ta'siri tufayli u sanoat, qishloq xo'jaligi, ilmiy tadqiqot va sanoat nuqsonlarini aniqlash, kristall tahlil va boshqalar kabi boshqa sohalarda keng qo'llanildi.

Rentgen nurlari nurlanishga ega bo'lganligi sababli, ular shifoxonada maxsus xodimlar tomonidan boshqariladi. Bemorlarga intervension operatsiyalarni o'tkazish uchun rentgen nurlari qo'llaniladigan ba'zi operatsiya xonalarida shifokorlar uzoq vaqt radiatsiya ta'siridan kelib chiqadigan zararni oldini olish uchun qo'rg'oshin palto kiyishadi, ammo bemorlarda himoya yo'qdek. Odatda rentgen tekshiruvi shifokor ko'rsatmasi asosida o'tkazilib, bolaning yoshi, tana vazniga ko'ra rentgen nuri darajasi belgilanadi. Stasionar sharoitda mutaxassislarning o'zaro kelishuvi hamda kasallikning og'ir va o'rta og'ir darajasiga ko'ra rentgen tekshiruvda ketma-ketlik yuzaga kelishi mumkin. Bu jarayon aksariyat hollarda kasallikka erta va aniq tashxis qo'yish uchun o'tkazilib, shifokor ko'rsatmasi bilan bajariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>

BACHADONDA ERROZIYANING TURLI HOLATLARI

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

UMAROVA RA'NOGUL OLIM QIZI

Annotatsiya: Ushbu maqola bachadonda erroziya kasalligi kelib chiqish sabablari, klinikasi davolash, bu kasallikda zamonaviy davolash usullarini qo'llash, zamonaviy texnikalardan foydalanishga mo'ljallangan.

Abstract: This article is intended to discuss the causes of uterine erosion, its clinical manifestations, treatment, application of modern treatment methods in this disease, and the use of modern techniques.

Аннотация: Данная статья призвана описать причины возникновения эрозивной болезни матки, ее клиническое лечение, применение современных методов лечения при этом заболевании, а также применение современных методик.

Bachadon bo'yni eroziyasi - bachadon bo'yni vaginal qismining shilliq qavatidagi xavfli o'zgarish. Bu eng keng tarqalgan ginekologik kasalliklardan biri bo'lib, statistik ma'lumotlarga ko'ra, har olti ayoldan birida uchraydi. Bachadon bo'yni eroziyasi - bachadon bo'yni vaginal qismining shilliq qavatidagi yarali o'zgarishlar. Bu eng keng tarqalgan ginekologik kasalliklardan biri bo'lib, statistik ma'lumotlarga ko'ra, har olti ayoldan birida uchraydi. Bachadon bo'yni haqida tushuncha Bachadon bo'yni bachadonning qin ichiga chiqadigan eng quyi qismidir. Uning ichida servikal kanal joylashgan. Uning yuqori qismi bachadonga kiradi, pastki qismi standart ginekologik tekshiruv vaqtida ko'rinadi (tug'magan ayollarda dumaloq teshik, tug'ilgan ayollarda esa ko'ndalang). Bu eroziyaga olib keladigan bachadon bo'yni vaginal qismini o'rab turgan tekis ko'p qatlamli epiteliyning shikastlanishi. Kasallik bir necha yil davom etishi mumkin. Bu bachadon bo'yni yallig'lanishining sababidir. Yallig'lanishning kamayishi natijasida (shifokor tomonidan ko'rsatilgan dorilar yordamida yoki mustaqil ravishda) silindrsimon epiteliya yana tekis epiteliya bilan almashtiriladi. Bu eroziyani davolashning ikkinchi bosqichi bo'lib, unda bachadon bo'yni epiteliyasi tiklanadi. Yaqinda yallig'lanish joyida kichik kistlar qolishi mumkin. Ko'pgina hollarda eroziya hech qanday tarzda o'zini namoyon qilmaydi. Ayol yoqimsiz his-tuyg'ularni boshdan kechirmaydi, oddiy turmush tarzini olib boradi va faqat ginekolog tomonidan muntazam tekshiruv vaqtida u bachadon bo'yni yallig'lanish kasalligini davolash kerakligini aniqlaydi.

Ba'zida kasallik o'zini namoyon qiladi: vaginal traktdan ko'p miqdorda shilliq yoki yiringli suyuqlikning chiqishi; jinsiy aloqa paytida og'riq; qon tusli suyuqlik chiqishi (haqiqiy eroziyaga xos).

Ammo har holda, kolposkopiya ham amalga oshiriladi (bachadon bo'yni va qinni kattalashtirish ostida tekshirish) va onkologik kasalliklarni istisno qilish uchun eroziya yuzasidan smear olinadi va tahlil qilinadi. Bachadon bo'yni tasvirni 25-32 marta oshiradigan optik qurilma bilan tekshirish butunlay og'riqsizdir. Ushbu manipulyatsiya shifokorga aniq tashxis qo'yish va to'g'ri davolanishni buyurish imkonini beradi. Bundan tashqari, gepatit, flora testlari va boshqa kasalliklar uchun tahlillar o'tkaziladi. Bachadon bo'yni psevdoroziyasi - bu diametri 5 mm bo'lgan dumaloq qizil maydonga tegishli bo'lib, unda yiring paydo bo'lishi mumkin, ayniqsa kasallik uzoq vaqt davom etsa, aksariyat hollarda shunday bo'ladi. bo'ladi Pseudoeroziya qonda yuqori darajadagi ayol gormonlari bo'lgan qizlarga xosdir va bachadon bo'yni kanalining chegarasidan tashqariga chiqishi mumkin. Pseudoeroziya xavfi shundaki, u sifatsiz shaklga aylanishi mumkin. Bachadon bo'yni eroziyasini davolash majburiydir, chunki bu kasallikni e'tiborsiz qoldirish yomon yoki sifatli o'smalarning rivojlanishiga, shuningdek kasallikning og'ir shakllariga olib keladi. O'z vaqtida kompleks davolash nafaqat ayollarning sog'lig'iga hech qanday zarar etkazmaydi, balki umuman olganda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Albatta, davolanish individual bo'lishi kerak. Kasallikning operativ bo'lmagan davosi ham samarali bo'lishi mumkin, bu erda kasallikning og'irligi, hajmi, tuzilishi va birgalikda mavjud bo'lgan kasalliklar mavjudligiga qarab ma'lum bir usul tanlanadi. Eroziyani davolashning bir qismi sifatida bemorlarga yallig'lanishga qarshi va gormonal, shuningdek antibakterial va antiviral preparatlar, shu jumladan mahalliy preparatlar buyuriladi. Qo'shimcha davolash sifatida odatda immunitetni kuchaytiruvchi va umumiy mustahkamlovchi vositalar buyuriladi. Agar patologiya erta bosqichda aniqlansa, uni jarrohlik usullaridan foydalanmasdan to'liq davolash mumkin. Ginekolog har bir bemor uchun to'liq individual davolanishni belgilaydi. Ba'zida davolanish dori vositalari yordamida eroziya sababini bartaraf etishdan iborat bo'lishi mumkin. Bunday holda, yallig'lanishga qarshi va gormonal preparatlar buyuriladi. Agar kerak bo'lsa, antibakterial va antiviral preparatlar, shuningdek, immunomodulyar dorilar tananing immunitetini va turli virusli kasalliklarga chidamliligini oshirish uchun ishlatilishi mumkin, chunki bachadon bo'yni eroziyasi mavjud bo'lganda, genital infeksiyalarni yuqtirish ehtimoli sezilarli darajada oshadi. Servikal eroziyaning klinik holatlari jarrohlik aralashuvni talab qiladi. Zamonaviy ginekologiya eroziyani davolashning bir necha usullarini taklif qiladi: Jarrohlik aralashuvi faqat favqulodda holatlarda, shilliq qavatning shikastlanish maydoni juda katta bo'lganda va test natijalari onkologik jarayonning rivojlanish ehtimoli yuqori

bo'lganida tavsiya etiladi. Bachadon bo'yni eroziyasi bilan og'rigan bemorlar bachadon bo'yni saratoni rivojlanishini istisno qilish uchun har yili (yiliga kamida 1-2 marta) ginekologik tekshiruvdan o'tishlari kerak. Muhim bo'lmagan holatlarda ginekologlar bepust bemorlarga eroziyani davolashni tavsiya etmaydi. Chunki har qanday holatda ham ayolning reproduktiv tizimiga jarrohlik aralashuvlar o'z izini qoldiradi va sog'lom homiladorlik va tug'ish uchun bachadon bo'yni shilliq qavatining elastikligi va tabiiy muhiti zarur. Qo'shimchada gormonal darajadagi o'zgarishlar tufayli eroziya yo'qolishi mumkin. Biroq, bunday hollarda ginekologning kuzatuv juda zarur. Shunisi e'tiborga loyiqki, har yili o'tkaziladigan tibbiy ko'riklar va ayollar salomatligiga zamonaviy ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish tufayli so'nggi yigirma yil ichida reproduktiv yoshdagi ayollarda bachadon bo'yni saratoni ko'rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin bo'ldi.

1. <https://bilim.tma.uz/articles/318>
2. <https://ghealth121.com/treatments/brain-hemorrhage/?lang=uz>
3. Ruzimurotova Y. S., Axrorova G. M. Socio-hygienic Study of the Health, Lifestyle and Working Conditions of Health Workers //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 165-170.

KORXONALARDA ASOSIY VOSITALAR

G'ofuriddinov Yodgorxon

SamISI 3-bosqich talabasi

gofuriddinov@gmail.com +998933588251

Po'latov Xudoyberdi O'ktamovich

Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va

audit kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola asosiy vositalar, ularning ta'rifi, turlari, ahamiyati va buxgalteriya hisobidagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beradi. Asosiy vositalar iqtisodiy faoliyatda muhim rol o'ynaydi, chunki ular ishlab chiqarish jarayonida uzoq muddat davomida foydalaniladi. Maqolada asosiy vositalarning dastlabki baholanishi, hisobga olinishi va amortizatsiya jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, asosiy vositalarning korxonalaridagi moliyaviy hisobotlarda qanday aks etishi va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Asosiy vosita, amortizatsiya, qayta hisoblash, baholash, utilizatsiya

Kirish. Asosiy vositalar har qanday tashkilotning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Ular ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, tashkilotning moliyaviy barqarorligini va raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Asosiy vositalar, asosan, uzoq muddatli foydalanish uchun mo'ljallangan moddiy va nomoddiy aktivlardir. Ular tashkilotning ishlab chiqarish quvvatini oshirish, mahsulotlar sifatini yaxshilash va xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Asosiy vositalar tushunchasi iqtisodiyotda keng tarqalgan bo'lib, ular nafaqat ishlab chiqaruvchi korxonalar, balki xizmat ko'rsatish sohalarida ham muhimdir. Masalan, ishlab chiqaruvchi korxonalarda asosiy vositalar asosan uskunalar, binolar va transport vositalaridan iborat bo'lsa, xizmat ko'rsatish sohalarida patentlar, litsenziyalar va brendlar kabi nomoddiy asosiy vositalar ham muhim ahamiyatga ega. Buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan, asosiy vositalarni to'g'ri hisobga olish va baholash tashkilotning moliyaviy hisobotlarining aniqligini ta'minlaydi. Amortizatsiya, asosiy vositalarning qiymatini kamaytirish va ularni yangilash jarayonlari buxgalteriya hisobi va moliya boshqaruvi uchun muhim masalalardir. Asosiy vositalarning samarali boshqaruvi tashkilotning umumiy muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqot davomida, asosiy tushunchalar, prinsiplari va metodlari haqida mavjud ilmiy adabiyotlar, darsliklar va maqolalar o'rganildi. Bu jarayonda buxgalteriya hisobining asosiy tamoyillari, metodlari va usullari tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar

Asosiy vositalar — bu tashkilotning ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida foydalanadigan uzoq muddatli aktivlardir. Ular iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lib, tashkilotning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Asosiy vositalar, odatda, moddiy va nomoddiy ko'rinishda bo'lishi mumkin. Moddiy asosiy vositalarga binolar, uskunalar, transport vositalari va boshqa jismoniy aktivlar kiradi. Nomoddiy asosiy vositalar esa patentlar, brendlar, litsenziyalar kabi intellektual mulkni o'z ichiga oladi.

Asosiy vositalar tashkilotning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat ishlab chiqarish jarayonida, balki xizmat ko'rsatishda ham asosiy omil hisoblanadi. Quyida asosiy vositalarning ahamiyatini ko'rsatadigan bir qator asosiy jihatlar keltirilgan:

- Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish. Asosiy vositalar, masalan, zamonaviy uskunalar va texnologiyalar, ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtirish va optimallashtirishga yordam beradi. Bu esa mahsulotlarning sifatini oshirish, ishlab chiqarish jarayonini tezlashtirish va xarajatlarni kamaytirishga olib keladi. Natijada, tashkilotning raqobatbardoshligi oshadi.

- Uzoq muddatli investitsiyalar. Asosiy vositalar uzoq muddatli aktivlar bo'lib, tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Ular doimiy ravishda foydalaniladi va tashkilotning umumiy qiymatini oshiradi. Asosiy vositalarga sarmoya kiritish, odatda, moliyaviy natijalar va rentabellikni yaxshilashga olib keladi.

- Moliyaviy hisobotlar. Asosiy vositalarning to'g'ri hisobga olinishi va baholanishi tashkilotning moliyaviy hisobotlarining aniqligini ta'minlaydi. Bu hisobotlar investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhimdir, chunki ular tashkilotning moliyaviy holatini va kelajakdagi istiqbollari baholashda yordam beradi.

- Tashkilotning strategik rejalashtirilishi. Asosiy vositalar tashkilotning strategik rejalashtirish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Ular orqali tashkilot o'z ishlab chiqarish quvvatini, resurslarini va imkoniyatlarini baholaydi. Bunday baholash asosida tashkilot kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqadi.

- Innovatsiyalar va yangilanish. Zamonaviy asosiy vositalar innovatsiyalarni joriy etishga yordam beradi. Yangi texnologiyalar va uskunalar yordamida tashkilot o'z mahsulotlarini yangilab borishi va bozor talablariga javob bera olishi mumkin. Bu esa raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Asosiy vositalarning xususiyatlari

Uzluksizlik. Asosiy vositalar uzoq muddatli foydalanish uchun mo'ljallangan. Ular bir necha yil davomida tashkilotning faoliyatida xizmat qiladi va bu davr davomida o'z qiymatini yo'qotadi. Ularning uzluksizligi tashkilotning ishlab chiqarish jarayonini barqarorlashtirishga yordam beradi.

Uzoq muddatli foydalanish. Asosiy vositalar odatda kamida bir yil davomida foydalaniladi. Ular ishlab chiqarish jarayonida yoki xizmat ko'rsatishda doimiy ravishda ishlatiladi, shuning uchun ularning qiymati vaqt o'tishi bilan kamayadi. Bu jarayon amortizatsiya orqali amalga oshiriladi, bu esa asosiy vositalarning qiymatini hisobga olishda muhim ahamiyatga ega.

Moddiy ko'rinish. Asosiy vositalar ko'pincha moddiy aktivlar sifatida tasniflanadi. Bu, ularning jismoniy shakli borligini anglatadi, masalan, bino, uskunalar, transport vositalari va boshqalar. Moddiy asosiy vositalar ishlab chiqarish jarayonida bevosita qatnashadi va bu ularning iqtisodiy qiymatini oshiradi.

Asosiy vositalar, ularning tabiati va foydalanish maqsadlariga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Quyida asosiy vositalarning eng muhim turlari keltirilgan:

➤ Jismoniy asosiy vositalar. Jismoniy asosiy vositalar — bu moddiy ko'rinishga ega bo'lgan va uzoq muddat davomida foydalanishga mo'ljallangan aktivlardir. Ular quyidagi turlarga bo'linadi:

➤ Bino va inshootlar: Tashkilotning faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan barcha turdagi bino va inshootlar, masalan, ishlab chiqarish zavodlari, ofislar, omborlar va savdo nuqtalari.

➤ Uskunalar: Ishlab chiqarish jarayonida yoki xizmat ko'rsatishda foydalaniladigan texnologik uskunalar. Bu turga kompyuterlar, dasturiy ta'minot, ishlab chiqarish mashinalari va boshqa texnik vositalar kiradi.

➤ Transport vositalari: Tashkilotning mahsulotlarini yoki xizmatlarini yetkazib berish uchun ishlatiladigan avtomobillar, yuk mashinalari, avtobuslar va boshqa transport vositalari.

Noma'lum asosiy vositalar — bu moddiy ko'rinishga ega bo'lmagan, lekin tashkilotning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynaydigan aktivlardir. Ular quyidagi turlarga bo'linadi:

- Patentlar: Mualliflik huquqi bilan himoyalangan ixtirolar yoki texnologiyalar. Patentlar tashkilotga o'z ixtirolaridan foydalanish huquqini beradi va raqobatbardoshligini oshiradi.

- Litsenziyalar: Boshqa tashkilotlardan yoki shaxslardan olingan ruxsatnomalar. Masalan, dasturiy ta'minotdan foydalanish yoki brendni ishlatish uchun berilgan litsenziyalar.

- Brendlar: Tashkilotning mahsulotlari yoki xizmatlarini boshqa raqobatchilardan ajratib turadigan nomlar, logotiplar yoki belgilar. Brendlar tashkilotning imijini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Asosiy vositalar quyidagi tasnifga ko'ra ham ajratilishi mumkin:

- Ishlab chiqarish asosiy vositalari: To'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan aktivlar, masalan, ishlab chiqarish uskunolari va binolar.

- Xizmat ko'rsatish asosiy vositalari: Xizmat ko'rsatish jarayonida foydalaniladigan aktivlar, masalan, ofis uskunolari va transport vositalari.

- Moliyaviy asosiy vositalar: Tashkilotning moliyaviy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan aktivlar, masalan, investitsiya sifatida sotib olingan aktivlar.

Asosiy vositalarning qiymati va baholash

Asosiy vositalarning qiymati va baholash — bu korxona yoki tashkilotning moliyaviy hisobotlarida asosiy vositalarning (masalan, bino, uskunalar, transport vositalari va boshqalar) qiymatini aniqlash va baholash jarayonidir. Bu jarayon quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

Qiymatni aniqlash: Asosiy vositalarning qiymati ularning xarid narxi, transport xarajatlari, o'rnatish xarajatlari va boshqa bog'liq xarajatlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, aktivning amortizatsiya qilinishi ham hisobga olinadi.

Baholash usullari: Asosiy vositalarni baholash uchun bir nechta usullar mavjud, jumladan:

-Tarif usuli (Cost Approach): Vositaning asl xarid narxini yoki uni qayta tiklash xarajatlarini hisobga oladi.

-Bozor usuli (Market Approach): O'xshash vositalarning bozor narxlariga asoslanadi.

-Daromad usuli (Income Approach): Vositaning keltirishi mumkin bo'lgan daromadni hisobga oladi.

Asosiy vositalarning qiymatini va baholashini to'g'ri amalga oshirish korxonaning moliyaviy holatini aniq ko'rsatishga yordam beradi.

Amortizatsiya

Amortizatsiya — bu asosiy vositalarning qiymatini vaqt o'tishi bilan kamaytirish jarayoni. Ular uzoq muddatli aktivlar bo'lgani uchun, ularning qiymati har yili ma'lum bir foizda kamayadi. Amortizatsiya usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Teng foizli amortizatsiya: Har yili bir xil miqdorda amortizatsiya ajratiladi.

- Tegishli amortizatsiya: Uskunaning ishlatilishiga qarab, har yili turlicha miqdorda amortizatsiya ajratiladi.

- Yig'ilgan amortizatsiya: Uskunaning umumiysi bo'yicha belgilangan muddat ichida to'liq amortizatsiya ajratiladi.

- Kamalak usuli: Amortizatsiya miqdori har yili kamayadi, ya'ni dastlabki yillarda ko'proq, keyingi yillarda esa kamroq amortizatsiya ajratiladi.

- Ishlab chiqarish usuli: Amortizatsiya miqdori asosiy vositaning ishlab chiqarish quvvati yoki faoliyatiga asoslanib belgilanadi.

Amortizatsiya hisoboti tashkilotning moliyaviy hisobotlarida asosiy vositalarning haqiqiy qiymatini aks ettirishga yordam beradi.

Asosiy vositalarni hisobga olish

Korxonalarda asosiy vositalarni hisobga olish — bu ularning moliyaviy hisobotlarda to'g'ri va aniq ko'rsatilishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan jarayondir. Asosiy vositalar, odatda, uzoq muddatli aktivlar bo'lib, ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida foydalaniladi.

Asosiy vositalar buxgalteriya hisobida aktiv sifatida ko'rsatiladi. Ularning hisobga olinishi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Hisobga olish jarayoni: Har bir asosiy vosita uchun alohida hisob raqami ochiladi. Ular xarid qilingan sanasi, qiymati, amortizatsiya usuli va boshqa muhim ma'lumotlar bilan to'ldiriladi.

- Moliyaviy hisobotlar: Asosiy vositalar bilan bog'liq ma'lumotlar moliyaviy hisobotlarda (balans hisobi, foyda va zarar hisobi) aks ettiriladi. Bu hisobotlar investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhimdir.

- Dastlabki qiymat: Asosiy vositalarning dastlabki qiymati sotib olish narxi va ularga bog'liq xarajatlarni (transport, o'rnatish va boshqa xarajatlar) o'z ichiga oladi. Ushbu qiymat asosiy vosita sifatida hisobga olinadi.

Asosiy vositalarning sotilishi yoki utilizatsiya qilinishi.

Asosiy vositalar endi foydalanilmayotgan yoki yangilanishi kerak bo'lganda, ularning sotilishi yoki utilizatsiya qilinishi jarayoni amalga oshiriladi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Sotish: Agar asosiy vosita sotilsa, uning sotilishidan kelgan daromad buxgalteriya hisobotida aks ettiriladi. Sotish narxi asosiy vositaning dastlabki qiymati va to'langan amortizatsiya miqdori bilan solishtiriladi.

- Utilizatsiya: Foydalanilmaydigan asosiy vositalarni utilizatsiya qilishda, ularning qoldiq qiymati hisobga olinmaydi, lekin utilizatsiya jarayonida sarflangan xarajatlar va chiqimlar e'tiborga olinadi.

Xulosa

Asosiy vositalar har bir tashkilot uchun muhim element bo'lib, ularning samarali boshqarilishi va to'g'ri hisobga olinishi moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi va ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshiradi. Tashkilotlar asosiy vositalarga investitsiya kiritish orqali o'z faoliyatlarini yanada rivojlantirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Buxgalteriya hisobi:- G'ofurov, A. (2020). "Buxgalteriya hisobi: Nazariy asoslar va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi.
2. Moliyaviy hisobotlar:- Karimov, R. (2019). "Moliyaviy hisobotlar va ularning tahlili". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. Asosiy vositalar va ularning baholanishi: - Abdullaeva, N. (2021). "Asosiy vositalar: Hisobga olish va baholash usullari". Tashkent: O'zbekiston Davlat Iqtisodiyot Universiteti.
4. Onlayn resurslar- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti: www.mf.uz (<http://www.mf.uz/>) (2023).
5. Qonunlar va normativ hujjatlar:- O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonuni (2018).

NOMODDIY AKTIVLAR HISOBI

*Eshmamatov Sherozxon**SamISI 3-bosqich talabasi**Sherozeshmamatov688@gmail.com 932391612**Po'latov Xudoyberdi O'ktamovich**boshqa tarmoqlarda bugalteriya xisobi**va audit kanfedrasi katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola nomoddiy aktivlar hisobini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, ularning iqtisodiy qiymati, turlari va hisobga olish jarayonlari haqida batafsil ma'lumot beradi. Nomoddiy aktivlar jismoniy shaklga ega bo'lmagan, lekin kompaniyaning moliyaviy barqarorligi va muvaffaqiyatiga muhim ta'sir ko'rsatadigan aktivlardir.

Kalit so'zlar: nomoddiy aktiv, litsenziya, patent, brend, Goodwell

Kirish

Nomoddiy aktivlar – bu jismoniy shaklga ega bo'lmagan, lekin kompaniyaning iqtisodiy qiymatini yaratishga yordam beruvchi aktivlardir. Ular asosan uzoq muddatli mulk sifatida hisobga olinadi va kompaniyaning iqtisodiy faolligi uchun muhim rol o'ynaydi. Nomoddiy aktivlar o'z ichiga **brend** nomlari, **patentlar**, **dasturiy ta'minotlar**, **litsenziyalar**, foydali huquqlar, **goodwill** (kompaniyaning bozordagi qadrini bildiruvchi aktiv) kabi turli ko'rinishlarni olishi mumkin. Nomoddiy aktivlarning hisobini yuritish, ularning amortizatsiyasi va qiymatining kamayishini kuzatish kompaniyalar uchun juda muhimdir, chunki bu turdagi aktivlar odatda aniq bo'lmagan va vaqt o'tishi bilan o'z qiymatini yo'qotishi mumkin

Nomoddiy Aktivlar Tushunchasi

Nomoddiy aktivlar – bu moddiy bo'lmagan, lekin iqtisodiy foyda keltiradigan va uzoq muddat davomida foydalaniladigan aktivlardir. Bunga intellektual mulk, patentlar, brend nomlari, dasturiy ta'minotlar, litsenziyalar, franshizalar, va boshqa o'xshash aktivlar kiradi.

Asosiy qism**Nomoddiy Aktivlarning Turlari**

Nomoddiy aktivlar bir nechta turga bo'linadi, quyidagi kabi:

1. **Patentlar:** Bu muayyan davr uchun maxsus huquqlarni beruvchi hujjatlar bo'lib, ular yaratuvchi yoki tadbirkor tomonidan ishlab chiqilgan texnologiyalarni himoya qiladi.

2. **Brend va Tovar Belgilari:** Kompaniyaning mahsulotlari yoki xizmatlarini boshqa raqobatchilardan ajratib turuvchi belgilardir. Brend nomining yuksalishi ko'pincha kompaniyaning bozor qiymatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

3. **Dasturiy Ta'minot:** Kompaniya uchun ishlab chiqilgan maxsus dasturlar yoki tizimlar. Bu nomoddiy aktivlar rivojlanish va yangilanish jarayonida doimiy ravishda qiymatga ega bo'lishi mumkin.

4. **Litsenziyalar:** Muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsatnomalar yoki huquqlar. Bular muayyan muddatga beriladi va ular faoliyatni boshlash yoki davom ettirish uchun zarurdir.

5. **Goodwill:** Bu kompaniyaning boshqa mulk va aktivlarga nisbatan qo'shimcha qiymati bo'lib, odatda kompaniyaning o'ziga xos obro'si yoki bozor pozitsiyasini anglatadi.

Nomoddiy Aktivlar Hisobini Yuritish

Nomoddiy aktivlar bilan bog'liq hisoblar ancha murakkab bo'lib, ular moliyaviy hisobotda alohida ko'rsatilishi kerak. Nomoddiy aktivlar asosan ikki asosiy jarayon bilan bog'liq:

1.Tanlash va baholash: Nomoddiy aktivni hisobga olishda kompaniya uning haqiqiy qiymatini va amortizatsiya muddatini aniqlashi kerak. Aktivni olish narxi, uning bozor qiymati yoki boshqa baholash usullari asosida qiymat aniqlanadi.

2.Amortizatsiya: Nomoddiy aktivlar uzoq muddatli aktivlar bo'lib, ular amortizatsiya qilishni talab qiladi. Amortizatsiya – bu aktivning qiymatining vaqt o'tishi bilan kamayishini hisobga olish jarayonidir. Nomoddiy aktivlar, odatda, **umumiy foydalanish muddati** asosida amortizatsiya qilinadi.

Nomoddiy Aktivlarning Amortizatsiyasi

Nomoddiy aktivlarning amortizatsiyasi — bu aktivlarning qiymatini vaqt o'tishi bilan hisoblash jarayonidir. Ular amortizatsiya qilinmaydi, balki "deyteratsiya" (qadrining pasayishi) jarayoni mavjud. Amortizatsiya orqali nomoddiy aktivlarning qiymati tegishli muddatlarda kamaytiriladi. Amortizatsiyaning asosiy usullari quyidagilardir:

• **To'g'ridan-to'g'ri amortizatsiya:** Aktivning qiymati uning foydali xizmat muddatiga bo'lingan holda har yilni kamaytiriladi.

• **Soliq amortizatsiyasi:** Davlat tomonidan belgilangan soliq siyosatiga mos ravishda amortizatsiya hisoblanadi.

3.Kreditlash va revalvatsiya: Nomoddiy aktivlarning qiymatining kamayishini kuzatish va zarur bo'lganda, ularni qayta baholash kerak. Aktivning amortizatsiya muddati tugagach, uning qiymatini qayta ko'rib chiqish va tasdiqlash muhimdir.

Nomoddiy Aktivlarning Hisobiga Doir Standartlar

Nomoddiy aktivlar bilan bog'liq hisoblarni yuritishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va mahalliy moliyaviy hisob-kitob standartlari (masalan, O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug'iga asosan) mavjud. Bu standartlar quyidagi asosiy prinsiplarga amal qilishni talab qiladi:

1. **IFRS 38 "Nomoddiy Aktivlar"**: Bu standart nomoddiy aktivlarning tasnifi, qiymatiga doir qoidalarni belgilaydi va ularni hisobga olishda e'tibor berilishi kerak bo'lgan mezonlarni belgilab beradi.
2. **Amortizatsiya usullari**: Nomoddiy aktivlar uchun amortizatsiya hisobining turli usullari mavjud. Asosan, aktivning iqtisodiy foyda olish muddati asosida "to'g'ri chiziqli" yoki "tezlashgan" amortizatsiya usullari qo'llaniladi.

Xulosa

Nomoddiy aktivlar kompaniyaning uzoq muddatli muvaffaqiyatiga va moliyaviy barqarorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ularning to'g'ri hisobga olinishi, baholanishi va amortizatsiya qilinishi moliyaviy hisobotlarni to'g'ri aks ettirishga yordam beradi va kompaniyaning soliq majburiyatlarini boshqarish uchun muhimdir. Shuning uchun nomoddiy aktivlarning hisobini yuritish kompaniyalar uchun muhim va o'z vaqtida amalga oshirilishi kerak bo'lgan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

"Nomoddiy aktivlar: Tahlil va baholash metodlari" (V. M. Tolstykh) – Nomoddiy aktivlarning qiymatini baholash, tahlil qilish va ularning moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishi bo'yicha metodik qo'llanma.

"Nomoddiy aktivlarning qiymatini baholash" (S. I. Laptev) – Nomoddiy aktivlar bo'yicha aniq baholash usullarini va amaliyotdagi yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan qo'llanma.

BUXGALTERIYA HISOBI USULLARI VA METODOLOGIYASI

Talaba: Nimatov Risqitillo

*Zaripova Sayohat Zafarovna - Boshqa tarmoqlarda
buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi assistenti*

Annotatsiya: Maqolada buxgalteriya hisobi usullari va metodologiyasining asosiy jihatlari tahlil qilinadi. Buxgalteriya hisobi har bir tashkilot va korxona faoliyatida muhim o‘rin tutadi, chunki u moliyaviy ma’lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va hisobotlarni tayyorlashda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada buxgalteriya hisobining asosiy usullari, metodologiyasi, ularning amaliyotdagi qo‘llanilishi va xalqaro miqyosda qabul qilingan me’yorlar haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, maqolada buxgalteriya hisobi tizimining rivojlanishi, muammolar va ularni hal qilish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Buxgalteriya hisobi, metodologiya, usul, moliyaviy hisobot, tahlil, xalqaro me’yorlar, moliyaviy ma’lumotlar, moliyaviy boshqaruv.

Kirish

Buxgalteriya hisobi — bu tashkilotning moliyaviy holatini, daromad va xarajatlarni, aktivlar va passivlarni hisobga olish va tahlil qilish bilan shug‘ullanuvchi ilmiy va amaliy soha. U har bir tashkilot uchun zarur bo‘lgan vositalardan biridir, chunki buxgalteriya hisobi malakali qarorlar qabul qilishda asosiy ma’lumot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Buxgalteriya hisobi metodologiyasi esa, bu jarayonda qanday usullar va texnikalar qo‘llanilishini belgilaydi. Ushbu maqolada buxgalteriya hisobi usullari va metodologiyasi haqida batafsil ma’lumot beriladi, shuningdek, ularning amaliy ahamiyati va rivojlanish yo‘llari tahlil qilinadi.

Tahlil va Muhokama

Buxgalteriya hisobi usullari va metodologiyasini to‘liq tushunish, ularning o‘zaro aloqalari va amaliyotdagi qo‘llanilishi haqida batafsil tahlil qilish bu sohaning rivojlanishiga, tashkilotlar uchun yaxshilangan moliyaviy boshqaruv tizimlarini yaratishga yordam beradi. Har bir korxona yoki tashkilotning moliyaviy holati, shuningdek, kelajakdagi rivojlanish istiqbollari faqatgina aniq, to‘g‘ri va o‘z vaqtida to‘plangan buxgalteriya ma’lumotlariga asoslanadi. Ushbu tahlilni qilishda, buxgalteriya hisobi usullarining asosiy turlari, ularning metodologiyaga qanday ta’sir qilishi, tizimning rivojlanishi va mavjud muammolarni hal qilish yo‘llari haqida batafsil muhokama qilamiz.

1. Buxgalteriya hisobining asosiy usullari

Buxgalteriya hisobining asosiy usullari tashkilotning moliyaviy holatini to'g'ri baholash, qarorlar qabul qilish va ma'lumotlarni tahlil qilishda muhim o'rin tutadi. Har bir usul o'zining amaliy ahamiyatiga ega, va bu usullarni to'g'ri qo'llash tashkilotning moliyaviy boshqaruv tizimini samarali qiladi.

Hisoblash usuli — buxgalteriya hisobi jarayonida eng asosiy usullardan biridir. U daromadlar, xarajatlar, foyda va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlarni aniqlashda qo'llaniladi. Hisoblash usuli yordamida barcha moliyaviy operatsiyalarni batafsil hisoblash mumkin, bu esa tashkilotning moliyaviy holatini to'liq ko'rsatishga yordam beradi. Bu usulda, masalan, daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq, foyda va zarar hisoblanadi. Bunday hisoblashlar tashkilotning har qanday biznes operatsiyalarini tahlil qilishda, shu jumladan soliqlar, qarzlar va kapital oqimlarini boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

Hisob-kitoblarning birlashtirilgan usuli — bu usul turli xil moliyaviy operatsiyalarni umumlashtirish va yagona tahlil qilish imkonini beradi. Bu usulda, barcha moliyaviy ko'rsatkichlar birlashtirilgan holda, bir vaqtning o'zida umumiy moliyaviy holat tahlil qilinadi. Masalan, mahsulotlar sotilishi, xizmatlar ko'rsatilishi, xarajatlar va boshqa moliyaviy harajatlar birlashtiriladi va ularning hammasi yagona moliyaviy hisobotda aks etadi. Bu usul orqali tashkilotlar o'z faoliyatining to'liq moliyaviy holatini bir nechta ko'rsatkichlar orqali ko'rishlari mumkin.

Tashkiliy usul — bu usulda buxgalteriya hisobi tashkilot ichidagi barcha qarorlar va aloqalar asosida tartibga solinadi. Har bir biznes operatsiyasining o'ziga xos tashkilot ichidagi joyi va roli mavjud. Ushbu usulda, tashkilot ichidagi barcha moliyaviy jarayonlar o'zaro bog'langan holda boshqariladi. Buxgalteriya hisobining bu usuli moliyaviy boshqaruvni yanada samarali qilishga yordam beradi, chunki tashkilot ichidagi aloqalar va qarorlar to'g'ri tartibda amalga oshiriladi.

2. Buxgalteriya hisobi metodologiyasi

Buxgalteriya hisobi metodologiyasi buxgalteriya hisobini tashkil qilishda va moliyaviy jarayonlarni boshqarishda qo'llaniladigan tamoyillar va yo'riqnomalarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy metodologiyalar va xalqaro me'yorlar, ularning amaliyotdagi qo'llanilishi buxgalteriya hisobi tizimining samarali ishlashiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy metodologiya — bugungi kunda buxgalteriya hisobi sohasida yangilanishlar va texnologiyalarni qo'llashga katta e'tibor berilmoqda. Elektron hisob-kitoblar va avtomatlashtirilgan tizimlar buxgalteriya hisobi jarayonlarini yanada tezlashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi. Buxgalteriya tizimining elektron shakllariga o'tish jarayoni tashkilotlarga hisobotlarni yaratishning tezligini oshirish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishda aniqroq natijalar olish imkonini beradi.

Hozirgi kunda ko'plab tashkilotlar ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari yordamida barcha moliyaviy operatsiyalarni boshqaradi va bu tizimlar bir vaqtning o'zida ko'plab biznes jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi.

Moliyaviy boshqaruv metodologiyasi — bu metodologiya asosida tashkilotlarning moliyaviy holatini kuzatib borish, tahlil qilish va prognoz qilish uchun maxsus usullar ishlab chiqilgan. Bu metodologiya tashkilotlarning uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishini ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, bu metodologiya moliyaviy tahlil usullarini, jumladan, balans hisobi, foyda va zarar hisobi, naqd pul oqimlari tahlilini o'z ichiga oladi. Xalqaro Buxgalteriya Standartlari (IFRS) va boshqa milliy me'yorlar asosida ishlab chiqilgan metodologiyalar buxgalteriya hisobi jarayonlarini xalqaro darajada yagona standartga keltirishga yordam beradi.

3. Buxgalteriya hisobi tizimining rivojlanishi

Buxgalteriya hisobi tizimi vaqt o'tishi bilan sezilarli o'zgarishlarga uchragan. Avvalgi davrlarda qog'ozda amalga oshirilgan hisob-kitoblar hozirgi kunda elektron tizimlar orqali amalga oshirilmoqda. Bu o'zgarishlar buxgalteriya hisobi jarayonlarini tezlashtiradi, aniqligini oshiradi va xatolarning oldini olishga yordam beradi. Elektron tizimlar yordamida tashkilotlar o'z moliyaviy ma'lumotlarini yanada samarali tarzda boshqarishlari mumkin.

Bundan tashqari, buxgalteriya hisobi tizimi xalqaro miqyosda ham rivojlanmoqda. Xalqaro miqyosdagi yangiliklar va texnologiyalar buxgalteriya hisobi tizimining global miqyosda bir xil standartlarga asoslanishini ta'minlamoqda. Bunda, Xalqaro Buxgalteriya Standartlari (IFRS) va boshqa xalqaro me'yorlar tashkilotlarga o'z moliyaviy hisobotlarini xalqaro darajada taqdim etish imkoniyatini yaratadi. Bu o'z navbatida moliyaviy hisobotlarni taqqoslash, tahlil qilish va prognoz qilishda aniqroq natijalar olish imkoniyatini yaratadi.

4. Muammolar va ularni hal qilish yo'llari

Buxgalteriya hisobi tizimida ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin, masalan, noto'g'ri ma'lumotlar, tizimning ishonchsizligi yoki xalqaro me'yorlarga mos kelmaslik. Bu muammolarni hal qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, xalqaro standartlarni amal qilish va malakali buxgalterlar tayyorlash zarur. Xatoliklarni kamaytirish va tizimni yanada ishonchli qilish uchun, tashkilotlarga xavfsizlikni ta'minlovchi dasturiy ta'minotlarni joriy etish lozim.

Shuningdek, buxgalteriya hisobi tizimida malakali mutaxassislar yetishmasligi ham muammo bo'lishi mumkin. Shu sababli, buxgalteriya sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, ularni zamonaviy metodologiyalar va texnologiyalar bilan tanishtirish muhimdir.

Xulosa

Buxgalteriya hisobi usullari va metodologiyasi har bir tashkilotning muvaffaqiyatli ishlashi uchun muhimdir. Ular moliyaviy ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va natijalarni to'g'ri qarorlar qabul qilishda qo'llaniladigan asosiy vositalardir. Ushbu maqola orqali buxgalteriya hisobining asosiy usullari va metodologiyasini, ularning amaliyotdagi qo'llanilishini va rivojlanish yo'llarini ko'rib chiqdik. Kelajakda buxgalteriya hisobi sohasidagi innovatsiyalar va xalqaro miqyosdagi me'yorlarning ko'proq tatbiq etilishi kutilmoqda.

Adabiyotlar

1. Buxgalteriya hisobi metodologiyasi. Tashkent, 2020.
2. Xalqaro buxgalteriya standartlari (IFRS). Tashkent, 2021.
3. Buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil. M.M. Xudoqulov, 2019.
4. Moliyaviy boshqaruv: nazariy va amaliy masalalar. N.B. Qodirov, 2020.

MOLIYAVIY HISOBOTLARNI TUZISH VA TAQDIM ETISH

Djalolova Dilnoza - SamISI 3-bosqich talabasi

ulugbekrajabov@gmail.com +998940866837

Zaripova Sayohat Zafarovna -Boshqa tarmoqlarda

buxgalteriya hisobi va audit kafedrasida assistenti

Annotatsiya

Moliyaviy hisobotlar korxonaning moliyaviy holatini va uning iqtisodiy faoliyatini aks ettiradigan muhim hujjatlardir. Ular kompaniyaning daromadlari, xarajatlari, aktivlari va majburiyatlarini to'liq va aniq ko'rsatadi. Moliyaviy hisobotlarni to'g'ri va o'z vaqtida tuzish, tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, investorlar va kreditorgarchalarga ishonch hosil qilish, shuningdek, soliqlarni to'g'ri hisoblashda katta ahamiyatga ega. Maqolada moliyaviy hisobotlarni tuzish jarayoni, ularni tartiblash va tahlil qilishning asosiy usullari ko'rib chiqiladi. Hisobotlarning aniqligi, to'g'riligi va o'z vaqtida taqdim etilishi kompaniyaning uzoq muddatli muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. isobi va aud

Kalit so'z; Moliyaviy hisobotlar hisob kitob aktivlar daromatlar xarajatlar soliq hisoboti boshqaruv qarorlari tahlil investitsiyalari

Kirish

Moliyaviy hisobotlar — bu korxonaning moliyaviy faoliyatini aks ettiruvchi rasmiy hujjatlardir. Bu hujjatlar kompaniyaning ish faoliyatini tahlil qilishda, qarorlar qabul qilishda va moliyaviy natijalarni baholashda yordam beradi. Hisobotlar asosan quyidagi asosiy hujjatlardan iborat: balans hisobi, daromadlar va xarajatlar hisoboti (P&L hisobi), pul oqimlari hisobi va o'zgarishlar hisoboti. Moliyaviy hisobotlarni tuzish jarayoni — bu nafaqat hisobotlarni yaratish, balki ularni to'g'ri tartibda joylashtirish va tahlil qilishni ham o'z ichiga oladi.

Moliyaviy Hisobotlarning Turlari

1. **Balans Hisobi (Balance Sheet):** Korxonaning mavjud aktivlari, majburiyatlari va kapitalini ko'rsatadi. U moliyaviy holatni aniq va to'liq tasvirlashga yordam beradi.

2. **Daromadlar va Xarajatlar Hisoboti (Income Statement):** Kompaniyaning ma'lum bir davr mobaynida olingan daromadlar va ularni ishlab chiqarishda sarflangan xarajatlarni aks ettiradi. Bu hisobot daromadning qancha qismini foyda yoki zarar sifatida olish mumkinligini ko'rsatadi.

3. **Pul Oqimlari Hisoboti (Cash Flow Statement):** Kompaniyaning pul oqimlarini ko'rsatadi. Bu hisobot, ayniqsa, kompaniyaning likvidlik darajasini aniqlashda muhimdir.

4. **O'zgarishlar Hisoboti (Statement of Changes in Equity):** Kompaniyaning o'z kapitalidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu hisobotda aksiyalarni chiqarish, dividendlar to'lash yoki zararlarni qoplash kabi harakatlar ko'rinadi.

Moliyaviy Hisobotlarni Tuzish Jarayoni

Moliyaviy hisobotlarni tuzish uchun quyidagi bosqichlar amalga oshiriladi:

1. **Ma'lumotlarni yig'ish:** Hisobotlarni tuzishdan oldin, barcha moliyaviy ma'lumotlar (aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar) to'planishi kerak. Bu ma'lumotlar ko'pincha tashkilotning ichki buxgalteriya tizimi yoki elektron hisobot tizimlari orqali yig'iladi.

2. **Hisob-kitoblarni amalga oshirish:** Olingan ma'lumotlarga asoslanib, kerakli hisob-kitoblar amalga oshiriladi. Bu jarayonda barcha daromadlar va xarajatlar to'liq aks ettirilishi, aktivlar va majburiyatlar balanslanishi kerak.

3. **Hisobotlarni tuzish:** Hisob-kitoblar asosida balans hisobi, daromadlar va xarajatlar hisoboti va boshqa moliyaviy hujjatlar tuziladi. Har bir hisobot turi o'ziga xos tarkibga ega bo'lib, kompaniyaning turli moliyaviy holatini aks ettiradi.

4. **Tartibga solish va tahlil qilish:** Hisobotlar tuzilgach, ular tartibga solinishi va tahlil qilinishi kerak. Hisobotlarning aniq va to'liq bo'lishi kompaniya rahbarlari, investorlar va soliq organlari tomonidan baholanishi uchun muhimdir.

Moliyaviy Hisobotlarni Tartiblash

Moliyaviy hisobotlarni tartiblash — bu ularni aniq, oson tushunarli va tizimli tarzda joylashtirishni anglatadi. Hisobotlarni tartibga solish jarayonida quyidagi asosiy nuqtalar e'tiborga olinadi:

1. **Hisobotlarning Davriyligi:** Moliyaviy hisobotlar odatda yil yakunida tuziladi, lekin har chorakda (kvartal) ham tuzish mumkin. Hisobotlarning davriy bo'lishi ularning solishtirilishini osonlashtiradi.

2. **Hisobotlarni Vaqtida Taqdim Etish:** Hisobotlar belgilangan muddatlarda taqdim etilishi kerak. Moliyaviy hisobotlarni o'z vaqtida taqdim etish investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhimdir.

3. **Hisobotlar Tartibiga Amal Qilish:** Hisobotlarning tartibi bilan bog'liq turli me'yoriy hujjatlar va standartlarga rioya qilish zarur. Masalan, Xalqaro Moliyaviy Hisoboti Standartlari (IFRS) yoki Amerika Buxgalteriya Hisobi Standartlari (GAAP).

Moliyaviy Hisobotlarni Tahlil Qilish

Moliyaviy hisobotlar nafaqat tuzilishi, balki tahlil qilinishi ham zarur. Hisobotlarni tahlil qilish orqali quyidagi maqsadlar amalga oshiriladi:

1. **Kompaniyaning Moliyaviy Holatini Baholash:** Moliyaviy tahlil yordamida kompaniyaning rentabelligi, likvidligi va qarz yukini aniqlash mumkin.
2. **Boshqaruv Qarorlari Qabul Qilish:** Tahlil natijalari kompaniya rahbariyatiga moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.
3. **Investorlarga Ma'lumot Ta'minlash:** Moliyaviy tahlil investorlar uchun kompaniyaning investitsion jozibadorligini ko'rsatadi.

Xulosa

Moliyaviy hisobotlarni to'g'ri tuzish va tartibga solish, har qanday tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishining asosidir. Hisobotlar nafaqat kompaniyaning moliyaviy holatini baholash uchun, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda, investorlar va kreditorgarchalar uchun ishonch yaratishda ham muhimdir. Hisobotlarni aniq va o'z vaqtida taqdim etish — bu kompaniyaning o'sishi, barqarorligi va muvaffaqiyati uchun kalit hisoti.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentabr PQ-3946-sonli "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori

INVESTITSIYALAR HISOBI

Inayatov Ja'far - SamISI 3-bosqich talabasi
Jafar19980914@gmail.com 992068638

Po'latov Xudoyberdi O'ktamovich
Boshqa tarmoqlarda bugalteriya xisobi
va audit kanfedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada investitsiyalar hisobi, ularning turlari va hisoblash usullari tahlil qilingan. Investitsiyalar iqtisodiyotda muhim o'rin tutadi va turli tarmoqlarda moliyaviy resurslarni samarali yo'naltirishga yordam beradi. Maqolada moliyaviy, haqqoniy va inson kapitaliga oid investitsiyalarni ajratib ko'rsatilgan. Shuningdek, investitsiyalarni hisoblashning asosiy tamoyillari, shu jumladan risk va rentabellik, investitsion davr, va hukumat regulyatsiyasi kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: Investitsiyalar, investitsiya hisobi, risk va rentabellik, investitsion davr, hukumat regulyatsiyasi, investitsion rentabellik, diskontlangan pul oqimlari, payback davri, neto hozirgi qiymat inflatsiya, moliya bozorlari, investitsiyalarning xilma-xilligi, iqtisodiy samaradorlik, investitsiyalarni boshqarish.

Kirish

Investitsiyalar hisobi, iqtisodiyotdagi muhim tarmoqlardan biri bo'lib, moliyaviy resurslarning samarali va maqsadli yo'nalishlarga yo'naltirilishini ta'minlaydi. Bu soha, nafaqat tashkilotlar, balki davlat va jamiyat darajasida ham o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashishni osonlashtiradi. Ushbu maqolada investitsiyalarni hisoblash, tahlil qilish va boshqarish metodlari haqida so'z yuritamiz.

Investitsiya: Ta'rifi va Turlari

Investitsiya — bu moliyaviy resurslarni (kapital, vaqt, mehnat) foyda olish yoki boshqa iqtisodiy maqsadlarni amalga oshirish uchun ajratishdir. Investitsiyalar, asosan, quyidagi turlarga bo'linadi:

1. **Moliyaviy investitsiyalar** — qimmatli qog'ozlar, aksiyalar va obligatsiyalar kabi aktivlarga yo'naltirilgan mablag'lar.
2. **Haqqoniy investitsiyalar** — real sektorda, ya'ni ishlab chiqarish vositalariga (masalan, mashinalar, inshootlar) yo'naltirilgan mablag'lar.
3. **Inson kapitaliga investitsiyalar** — ta'lim va malaka oshirishga sarflangan mablag'lar.

Investitsiya Hisobi: Asosiy Tamoyillar

Investitsiya hisobini yuritishda quyidagi asosiy tamoyillarni hisobga olish zarur:

1. **Risk va rentabellik:** Investitsiya jarayonida har doim risk mavjud bo'ladi. Riskni boshqarish va rentabellikni hisobga olish investitsiya qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.
2. **Investitsion davr:** Har bir investitsiya o'zining muddatiga ega bo'lib, qisqa muddatli va uzoq muddatli investitsiyalarni ajratish kerak.
3. **Hukumat regulyatsiyasi:** Investitsiyalarni amalga oshirishda hukumat tomonidan belgilangan soliqlar, tartibga solishlar va subsidiya tizimlarini hisobga olish zarur.

Investitsiyalar Hisobini Boshqarish Usullari

Investitsiyalarni hisoblashda bir nechta usullar qo'llaniladi:

1. **Investitsion rentabellikni hisoblash (ROI):** Bu ko'rsatkich investitsiyaning samaradorligini o'lchaydi. Formula quyidagicha:

$$ROI = \frac{\text{Foyda}}{\text{Investitsiyalar}} \times 100$$

2. **Diskontlangan pul oqimlari (DCF):** DCF usuli investitsiyaning kelajakdagi pul oqimlarini hozirgi kunga diskontlash orqali uni baholashni o'z ichiga oladi. Bu metod investitsiyaning iqtisodiy qiymatini hisoblashda muhim ahamiyatga ega.

3. **Payback davri:** Bu usul investitsiyaning o'zini o'zi qoplash muddatini hisoblaydi. Agar payback davri qisqa bo'lsa, investitsiya tezroq foyda keltirishi mumkin.

4. **Neto hozirgi qiymat (NPV):** NPV, kelajakdagi barcha pul oqimlarining hozirgi qiymatini hisoblab, investitsiyaning umumiy foydasini aniqlashda ishlatiladi. NPV ijobiy bo'lsa, investitsiya foydalidir.

Investitsiyalar Hisobi: Amaliy Masalalar

Investitsiyalarni hisoblashda amaliy masalalar quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

1. **Inflatsiya ta'siri:** Investitsiyalarni hisoblashda inflatsiyaning ta'siri hisobga olinishi kerak, chunki u pullarning real qiymatini kamaytiradi.
2. **Moliya bozorlaridagi o'zgarishlar:** Aksiyalar va obligatsiyalar kabi moliyaviy investitsiyalar bozor narxlarining o'zgarishlariga bog'liq bo'ladi. Bozorlar faoliyatini tahlil qilish va prognoz qilish zarur.
3. **Investitsiyalarning xilma-xilligi:** Riskni kamaytirish maqsadida investitsiyalarni turli sohalar va tarmoqlarga taqsimlash kerak.

Xulosa

Investitsiyalar hisobi iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. To'g'ri tahlil va samarali boshqaruv orqali investitsiyalar jamiyat va tashkilotlarga uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltirishi mumkin. Hisob-kitob va tahlil metodlarini aniq

qo'llash, risklarni minimallashtirish va rentabellikni maksimal darajaga olib chiqish investitsion faoliyatning muvaffaqiyatli bo'lishining asosiy omillaridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

NOMODDIY AKTIVLAR HISOBI

*Tillayev Javohir - SamISI 3-bosqich talabasi
javohirtillayev2@gmail.com +998940333389*

*Zaripova Sayohat Zafarovna - Boshqa tarmoqlarda
buxgalteriya hisobi va audit kafedrası assistenti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nomoddiy aktivlar haqida shuningdek uni hisobi va takomillashtirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Nomoddiy aktiv, rivojlanish, tizim, islohot, takomillashuv, tannarx, mezon, baholash

Kirish

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar iqtisodiyotimizni yanada rivojlantirishga asos bo'lmoqda. Prezidentimiz ham qator ma'ruzalarida iqtisodiyotimizni rivojlantirish bo'yicha ta'kidlab kelmoqda, chunonchi "Bir yil ichida mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada erkinlashtirish, biznesga keng yo'l ochish, bu borada qonun ustuvorligi va huquqiy kafolatlarni mustahkamlash bo'yicha tizimli islohotlarni jadal davom ettirdik.

Asosiy qism

Hozirgi kunda dunyo mamlakatlarida iqtisodiyotni innovasion rivojlantirishda nomoddiy aktivlar hisobi va auditining nazariy hamda uslubiy asoslarini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Nomoddiy aktivlarni tan olish mezonlari, nomoddiy aktivlarni boshlang'ich tannarxida baholash, nomoddiy aktivlarni yaratish jarayoni, tadqiqot va ishlanmalarga xarajatlar, haqiqiy tannarxi bo'yicha hisob modeli yoki qayta baholangan qiymati bo'yicha hisob modellari asosida baholash tartiblari, nomoddiy aktivlarni qayta baholash natijalarini aks ettirish, nomoddiy aktivlarni moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, xalqaro audit standartlari asosida xo'jalik yurituvchi subyektlar nomoddiy aktivlarni audit qilish metodologiyasini takomillashtirish o'ta dolzarb hisoblanadi

Dunyo bo'ylab joylashgan kompaniyalarning barcha nomoddiy aktivlarining qiymati 2021-yilda 74 trillion dollarni tashkil etdi, bu 2019-yildan buyon 25 foizdan ko'proqni tashkil etdi va 1996-yildagi 6 trillion dollardan katta sakrashni amalga oshirdi. Eng yuqori nomoddiy aktivlar reytingiga kelsak, yuqori daromadli davlatlar, jumladan Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh), Niderlandiya, Frantsiya, Buyuk Britaniya (Buyuk Britaniya) va Germaniya reytingda birinchi o'rinda turadi.

Shunday qilib, AQShda nomoddiy aktivlarning kompaniya qiymatiga nisbati eng yaxshi 15 ta korxonada 93% ni tashkil qiladi, boshqacha aytganda, u korxona qiymatiga deyarli tengdir. Tegishli reytingning eng yaxshi yigirmata davlatida intensivlik ko'rsatkichi AQSh yetakchisi holatida 93% dan Germaniyada 80% (10-o'rin) va Kanada (19- o'rin) kabi mamlakatlarda 71% gacha.

O'rtacha daromadli mamlakatlar guruhidagi shaxslar nomoddiy aktivlardan foydalanish intensivligi bo'yicha ham yaxshi natijalarga erishmoqda:

Masalan, Osiyoda Xitoy (11-o'rin), Indoneziya (13-o'rin), Hindiston (14- o'rin) yoki Lotin Amerikasidagi Meksika (16-o'rin) va Braziliya (17-o'rin) haqida gapiramiz; bundan tashqari, kuchli 20 davlatdan joy olgan Turkiya (15-o'rin) va Bolgariya (20-o'rin) ham yaxshi natijalarga erishdi.

Rank	Economy	Intangible asset intensity, top 15, %	Most intangible-asset rich firm (in USD)
1	United States	93	Microsoft (Software)
2	Netherlands	92	Ayden (FinTech)
3	France	92	LVMH (Luxury)
4	United Kingdom	91	Unilever (Consumer goods)
5	Ireland	87	Medtronic (Medical technologies)
6	Sweden	86	Atlas Copco (Industrial products)
7	Denmark	85	Orsted (Renewable energy)
8	Switzerland	82	Novarties (Pharma)

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 apreldagi "Innovation g'oyalar, texnologiyalar va loyihalarni amaliy joriy qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida ishlab chiqarishni modernizasiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash jarayonlariga ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalarini va nou-xau ishlanmalarni keng joriy etish, ushbu yo'nalishda ilmiy muassasalar va real iqtisodiyot tarmoqlari korxonalari o'rtasida yaqin hamkorlikni o'rnatish mamlakatni jadal innovation rivojlantirishning muhim omili hisoblanishi alohida ta'kidlab o'tilgan. Innovation g'oyalar amaliyotga joriy etilganda nomoddiy aktiv ko'rinishini oladi.

38-sonli "Nomoddiy aktivlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartida nomoddiy aktivga quyidagicha tarif berilgan.

Nomodiy aktiv – moddiy–ashyoviy mazmunga ega bo'lmagan identifikasiyalanadigan nomonetar aktiv. Tashkilotlar tez-tez ilmiy yoki texnik bilim, yangi jarayonlar yoki tizimlarni loyihalash va joriy etish, lisenziyalar, intellektual

mulk, bozor to'g'risidagi bilimlar va savdo markalari (jumladan, firma nomlari va chop etish huquqlari) kabi nomoddiy resurlarni xarid qilish, ishlab chiqish, saqlab turish yoki takomillashtirish bo'yicha resurslarni sarflashadi yoki majburiyatlar olishadi.

Nomoddiy aktivning ta'rifi nomoddiy aktivni gudvildan farqlanishi uchun uni identifikasiyalanadigan bo'lishini talab etadi. Biznes birlashuvi natijasida tan olingan gudvil biznes birlashuvi natijasida harid qilingan boshqa aktivlardan olinadigan kelgusi iqtisodiy naflarni ifoda etuvchi, individual tarzda identifikasiyalanmaydigan va alohida tan olinmaydigan aktivdir. Kelgusi iqtisodiy naflar xarid qilingan identifikasiyalanadigan aktivlarning o'zaro birlashuvidan yoki alohida olganda moliyaviy hisobotlarda tan olish mezonlariga javob bermaydigan aktivlardan yuzaga kelishi mumkin. Nomoddiy aktivlarni tan olishda xalqaro standartlar bo'yicha quyidagi shartlar asosida tan olish mumkin.

Nomoddiy aktivlarning xususiyati shundan iboratki, ko'p hollarda, bu kabi aktivni takomillashtirish yoki uni qisman almashtirish amalga oshirilmaydi. Shunga ko'ra, ko'pchilik keyingi sarflar mavjud nomoddiy aktivda mujassamlashgan, kutilayotgan kelgusi iqtisodiy nafni ta'minlash uchun amalga oshiriladi, lekin ular mazkur standart bilan belgilangan nomoddiy aktiv ta'rifi va tan olish mezonlariga javob bermaydi. Bundan tashqari, keyingi sarflarni umumiy holda biznesga emas, bevosita muayyan nomoddiy aktivga olib borish ko'p hollarda qiyindir. Shuning uchun, keyingi sarflar, ya'ni harid qilingan nomoddiy aktivni dastlabki tan olishdan so'ng yoki tashkilotning o'zida yaratilgan nomoddiy aktivni yakunlangandan so'ng amalga oshirilgan sarflar,

aktivning balans qiymatida kamdan-kam hollarda tan olinadi. 63-bandga muvofiq savdo markalari, sarlavhalar, noshirlik huquqi, haridorlar ro'yxati va mohiyatan shunga o'xshash moddalar (tashkilot tomonidan harid qilingan yoki tashkilot o'zida yaratilganidan qat'iy nazar) bo'yicha amalga oshirilgan keyingi sarflar har doim yuzaga kelishi bilan tashkilotning foyda yoki zarari tarkibida tan olinadi. Chunki, bunday sarflarni biznesni umumiy holda rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan sarflardan ajratish mumkin emas.

Xulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki, budget tashkilotlarida nomoddiy aktivlarni hisobga olish murakkab va rivojlanib borayotgan soha bo'lib, moliyaviy hisobot, shaffoflik va qarorlar qabul qilish uchun chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada budget tashkilotlarda nomoddiy aktivlar hisobini takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydigan bir qancha muhim jihatlar yoritilgan. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, nomoddiy aktivlarni hisobga olish amaliyotini takomillashtirish nafaqat moliyaviy zarurat, balki budget tashkilotlari uchun strategik majburiyat ham

ekanligi ayon bo'lad. Ushbu maqolada ko'rsatilgan strategiyalarni amalga oshirish orqali budget tashkilotlar moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini oshirishi, manfaatdor tomonlar o'rtasida shaffoflik va ishonchni kuchaytirishi va o'z vazifalari va maqsadlariga mos keladigan yanada xabardor, strategik qarorlar qabul qilishi mumkin. Bunday yaxshilanishlar budget tashkilotlarining uzoq muddatli barqarorligi va jamiyat farovonligi va davlat xizmatining yuksak darajalariga erishish yo'lidagi muvaffaqiyatiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Andriessen D., Tissen R. Weightless Wealth: Find Your Real Value in a Future of Intangible Assets. Financial Times Prentice Hall, 2000., Bernard Marr. Perspectives on Intellectual Capital. Elsevier Butterworth Heinemann, 2005.,

2.Brad Sherman The making of modern intellectual property law: the British experience, 1999. 1760-1911.Cambridge University Press. P.207. ISBN 978-0- 521-56363-5

3.Пўлатов М.Э. Номоддий активларнинг ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш масалалари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация иши. Тошкент 2006 й.

4.Пўлатов, Х. Ў., & Абдугаппаров, Ш. А. (2022). Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартида фойда солиғининг ҳисоблашнинг ўзига ҳослиги. Экономика и социум, (5-1 (96)), 593-596.

5.Пўлатов, Х. Ў., & Абдурасулов, Ж. А. (2022). Интеллектуал мулк ҳисобни айрим масаллари. Экономика и социум, (5-2 (92)), 679-682.

6.Пўлатов, Х. Ў. (2021). Улгуржи савдо корхоналарида бухгалтерия ҳисобнинг долзарб масалалари. Экономика и социум, (4-2 (83)), 318-323.

7.Пўлатов, Х. Ў. (2021). Турли фаолият билан шуғулланувчи корхоналарда товар айланмаси ҳисобини такомиллаштириш йўналишлари. Экономика и социум, (5-2 (84)), 186-189.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ АНТОНИМИЯ В ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Турдикулова Барно Тоиркуловна, преподаватель

Норйигитова Севинч, студентка ГГПИ

Гулистанский государственный педагогический институт

barnoturdikulova512@gmail.com

Аннотация. В статье анализируется терминологическая антонимия в терминосистеме нефтегазовой геологии. Определяются типы функционирующих в данной терминосистеме антонимов, проводится сопоставительный анализ терминов-антонимов в узбекском и английском языках.

Ключевые слова: терминологическая антонимия, нефтегазовая геология, лексика, качественный признак, противоположность.

TERMINOLOGICAL ANTONYMY IN THE GEOLOGICAL SPHERE

Turdikulova Barno Toirkulovna, teacher

Gulistan State Pedagogical Institute

barnoturdikulova512@gmail.com

Annotation. The article analyzes the terminological antonymy in the terminology system of oil and gas geology. The types of antonyms functioning in this term system are determined, a comparative analysis of antonyms in Uzbek and English is carried out.

Keywords: terminological antonymy, oil and gas geology, vocabulary, qualitative feature, opposite.

Лексические единицы, выбранные экспертом в процессе общения, составляют его уникальные особенности языкового ландшафта мира. Лексико-семантические процессы, широко проявляющиеся на вербальном уровне, активно влияют на тезаурусный уровень и прагматику языковой личности. Исследователи полагают, что «лексико-семантическая система более других обеспечивает функционирование языка как средства общения» [7, с. 138] и лексический компонент (лексикон, лексикон) в общении специалистов определенной области. Знания «является изучением познавательной деятельности и повседневности является яснейшим руководством к пониманию моделирования дискурса» [1, с. 59], поэтому теория лексического компонента в

языковом мировоззрении специалиста. анализ ее основ и прагматики является одним из приоритетов современных исследований в области терминологии.

Терминология является подсистемой лексико-семантической системы общелитературного языка, представляет ее компонент и организована по принципу системности и иерархической структурированности. В этой строгой и стройной системе смысловых и понятийных отношений важную роль играет терминологическая антонимия, играющая важную роль в определении места концептов в системе определенной научной или технической области знаний.

Антонимы – это слова с противоположным значением в одной группе слов. С точки зрения терминологической антонимии, антонимами являются слова, имеющие противоположное значение и относящиеся к научным или техническим понятиям определенной области знаний. По мнению А. А. Реформатского, наличие качественного признака в значении слова является одним из важных условий появления антонимов в терминологии: «здесь отношение только семасиологическое: оно основано на противопоставлении понятий, оно не является именительным падежом. Для появления антонимии в значении слова должен присутствовать качественный признак, он может градуироваться и достигать противоположного значения» [3, с. 54,101].

Логической основой возникновения антонимических отношений в терминологии Д. Н. Шмелев называл противоположные типы понятий, представляющих собой предельные проявления какого-либо качества (свойства), определяемого общим понятием [8, с. 202] назвал это. Таким образом, в терминологии, как и в простом языке, главным при определении антонимии является наличие противопоставления понятий, их оппозиции, «поляризации».

Одним из важных показателей владения специальной лексикой является высокий уровень профессиональных знаний и занятий, который опирается на четкое знание терминологической антонимии. По мнению исследователей, терминологическая антонимия является одним из важных факторов регулирования терминологической системы, она играет важную роль в классификации понятий, в их систематизации, поскольку позволяет специалисту анализировать сущность понятий, описываемых явлений, процессов.

Понятия, возникающие в результате развития конкретной области знаний, часто имеют антонимическую пару: большинство явлений имеют противоположные явления, большинство процессов имеют противоположные процессы, большинство понятий имеют «антонимы». По мнению исследователей, «логическая (неязыковая) природа антонимии, скрытая в

обычных словах, раскрывается в языке науки, что позволяет говорить не только об антонимах, но и о (концептуальных) терминологических оппозициях». относящихся к понятию» [2, 41-42 бб.].

Это определяет разницу между антонимией в обычном языке. Здесь основная функция антонимов – создание образа и чувства, причем активно используются все виды антонимов, наиболее активными из которых являются противоположные. Контрастные антонимы позволяют ввести в противопоставление промежуточное понятие: горячий-теплый-холодный. Другой тип — противоречивые антонимы, предполагающие полярные (диаметрально противоположные) значения вещей, событий и т. д., в которых не предполагается существование промежуточного понятия, но при этом один из антонимов обеспечивает существование другого в одном Тематическая группа: больной-здоровый. Конверсивные антонимы – это противоположные взгляды на одну вещь, понятие и т.п. в течение определенного периода времени: соблюдение договора – нарушение договора.

Терминологическая антонимия характеризуется оппозициями, выраженными в общеупотребительном языке (сужение пласта - расширение, дно колодца - устье колодца) и оппозициями, характерными только для терминологической антонимии (горизонтальное бурение - вертикальное бурение).

В области геологии нефти и газа выявлены следующие группы антонимов, которые по типу противопоставления делятся на следующие типы:

1) в зависимости от структуры ядра:

- антонимы с разными корнями; они являются многосложными антонимами, обозначающими качественную противоположность, значение которой выражено в корне слова, поэтому нет необходимости находить дополнительные морфологические средства: механическое сверление - ручное сверление; сжатие породы - растяжение породы, консервация (консервация) ствола скважины - скважина бурение стволов; то, что скала покрыта трещинами – целостность породы; тяжелая нефть - легкая нефть[5];

- контраст - односложные антонимы, обозначающие стойкость с помощью приставок, значения которых противопоставлены: добыча нефти без воды - добыча нефти с водой, эффективная толщина слоя - неэффективная толщина слоя [5].

Среди приставок, используемых в изучаемой терминологии, наиболее продуктивными являются: но-, дез-, де-; парные приставки, макро-микро-, гипер-гипо- и т. д.: разукрупнение пород – агрегирование пород; репрессия слоя - депрессия слоя, макронеоднородность слоя - микронеоднородность слоя;

гипергенные процессы – гипогенные процессы; субкапиллярные поры – суперкапиллярные поры [6].

2) В зависимости от смысловой структуры:

- постепенные антонимы, их отличительная особенность состоит в том, что, помимо полярных составляющих, в их ряду имеется промежуточный элемент: низкопроводящие - среднепроводящие - высокопроводящие коллекторы; сухие, обедненные, нефтесодержащие углеводородные природные газы;

- постепенные антонимы, включающие только два полярных компонента без «средних» элементов, обозначающих противоположные понятия: напорное движение жидкости - безнапорное движение жидкости, электродрель с открытым редуктором - электродрель без редуктора [6].

Терминологическая система геологии месторождения нефти и газа включает термины - антонимы, вступающие в различные антонимические отношения и акцентирующие внимание на определенном дифференциальном признаке, описывающем понятие с определенной точки зрения, например:

качество: фазовая неоднородность нефтегазового пласта - структурная неоднородность нефтегазового пласта, упругие деформации пласта - пластические деформации пласта;

количество: первичный стресс миграции - вторичный стресс миграции, куст скважин - одиночная скважина;

расположение: верхние влагоудерживающие горизонты - нижние влагоудерживающие горизонты,

пульс: задняя часть пульса;

время, когда понятие, называемое термином (термом), должно быть реализовано технологически соответствующим образом;

карта: оперативная экспресс-разведка – предварительная геологоразведка;

функция: приемный коллектор – выходной коллектор, извлекающий колодец – отдыхающий (проходной) колодец;

направления: подача жидкости в пласт - извлечение жидкости из слоя; продольная деформация слоя - поперечная деформация слоя;

фактическое действие: охлаждение слоя - нагрев слоя [6].

Антонимы этого типа доминируют в системе терминов, связанных с геологией нефтегазовых месторождений, и часто появляются в одном контексте с противоположным значением.

3. Контекстуальные антонимы, имеющие противоположное значение только в рамках данной терминологической системы: начальный выпуск скважины - окончательный (полный) слив скважины, вертикальный главный

ствол скважины - боковой ствол скважины, горизонтальная трещина - косая трещина [6].

Система терминов английского языка, относящаяся к геологии месторождений нефти и газа, также содержит большое количество антонимических пар. Типология антонимов в английской терминологической системе практически соответствует типам антонимов, представленным в русской и узбекской терминологии:

1. По строению ядра:

- разнокорневые антонимы: равномерная деформация – неаффинная деформация, нулевой контур залежи – рабочий контур залежи [4];

- антонимы одного корня, образованные с помощью разных аффиксов с противоположным значением; представляют собой тип словообразования антонимии, широко используемый в терминологической системе геологии в области нефти и газа в английском языке: связная порода – несвязная порода (цементированная порода – нецементированная порода), консолидированная порода – рыхлая порода (нецементированная, нецементированная, консолидированная порода – рыхлая порода), проницаемая порода – непроницаемая порода (проницаемая порода – непроницаемая порода) [4].

2. По смысловой структуре:

1) постепенный (противоположный): поздняя стадия развития – ранняя стадия развития.

2) неступенчатые (противоречивые): верхний горизонт – нижний горизонт, газированная жидкость – дегазированная жидкость, герметичность эксплуатационной колонны – утечка рабочей колонны, плотность (герметичность) – тонкость рабочей колонны) [4].

Непостепенные антонимы часто выражаются следующими терминами:

- с анти-, ин-, ун, дис-аффиксами, например: сифональная доля – антисифональная доля (сифональный паррак – аксилсифональный паррак); отчетливый спайность – нечеткий спайность (горных пород); топографическое соответствие - топографическое несогласие монтаж колонны – демонтаж колонны (монтаж колонны – демонтаж колонны);

- с антонимическими приставками, обозначающими разные типы отношений между понятиями изучаемого системного термина, например: экс- – ин- антонимичные парные приставки:

- система координат (верхняя-нижняя, внутренняя-внешняя), означает «нахождение в пространстве»: внутренний дренаж – внешний дренаж (внутренний дренаж – внешний дренаж);

Противостояние приставок а- – де-:

- значение направления (движение в противоположном направлении, восходящий/нисходящий): восходящий профиль – нисходящий профиль

3. Контекстуальные антонимы, например: фильтрация горизонтального направления – фильтрация вертикального направления.

Таким образом, проведенный анализ позволяет сделать вывод, что антонимические отношения широко проявляются в узбекской и английской терминологических системах геологии в области нефти и газа. В обоих языках терминологические антонимы данной терминологической системы характеризуются оппозициями, максимально близкими к активно используемым в общеупотреблении противоположностям, а также оппозициями, уникальными для изучаемой терминологии.

Антонимические пары терминов, используемые в обоих языках, имеют сходную структуру, используют одни и те же способы терминообразования для создания антонимических единиц и представляют собой противоположный характер качества, поддающегося анализу и измерению.

Антонимия терминов, а также их многозначность, синонимия и омонимия обычно оцениваются специалистами-терминологами как негативное явление и подчеркивается, что она связана с недостатками в определенной области знаний. Изучив проявление антонимии в узбекской и английской терминологической системе, мы пришли к выводу, что антонимы в этой терминологической системе нельзя признать ее недостатком, но это весьма необходимое явление, поскольку антонимы являются важным фактором регуляции терминологической системы, в частности, при классификации понятий, помогает эксперту анализировать сущность технических понятий, процессов и т.п. с минимальными инструментами.

Адабиётлар:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / пер. с англ. А. Д. Шмелева. М.: Языки славян-ской культуры, 2001. 288 с.
2. Куликова И. С., Салмина Д. В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии). СПб.: Сага, 2002. 352 с.
3. Реформатский А. А. Введение в языкознание. М.: Аспект Пресс, 1996. 536 с.
4. Русско-английский и англо-русский словарь терминов, используемых при инженерных изысканиях для строительства. Russian-English and English-Russian Dictionary of the Most Common Terms on Engineering Site Investigations

for Construction [Электронный ресурс] / авт.-сост. Н. М. Хайме. М., 2016. URL: <http://www.geokniga.org/books/18850> (дата обращения: 12.04.2022).

5. Сулейманова А. К. Тематико-терминологический словарь сочетаемости: бурение нефтяных и газовых скважин. Уфа: РИЦ УГНТУ, 1999. 221 с.

6. Сулейманова А. К., Сабитова Н. Г. Геология нефти и газа: терминологический словарь. Уфа: Изд-во УГНТУ, 2017. 177 с.

7. Уфимцева Н. В. Языковое сознание: динамика и вариативность. М.: Институт языкознания РАН, 2011. 252 с.

8. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика. М.: Просвещение, 1977. 335 с.

9. Турдикулова Б. Т., & Акхмедов, О.С. (2022). Prospects for the Development of Dictionaries of Geological Terms and Their Features. *International Journal of Social Science Research and Review*, 5(5), 7-12.

10. Turdikulova B. T., & Akhmedov, O. S. (2022). *International Journal of Social Science Research and Review*.

11. Saporbayevich, A. O., & Toirkulovna, T. B. Translating Methods of English Geological Terms and the Problem of Computer Lexicography. *International Journal on Integrated Education*, 4(4), 1-4.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA JAHONDA TA'LIMNING BOSQICHLARI

*Zarmed Universiteti talabasi
Himmatova Shahnura O'tkirjonovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi ta'limda bo'layotgan islohotlar va zamonaviy maktablarda rivojlanish jarayonlari, O'zbekistonda boshlang'ich ta'limga zamonaviy yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatlari, yutuq va kamchiliklari, afzalliklari, ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali tashkil etish lozimligi, "Milliy o'quv dasturi" asosida tuzilgan yangi avlod darsliklarining amaldagi qiyosiy tahlili, kompetensiya, tinglab tushunish, o'qib tushunish va yozma nutqning o'quvchilarda qay tarzda rivojlanishi, ahamiyatliligi, rivojlangan xorijiy davlatlar ta'lim tizimi mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kompetensiya, tinglab tushunish, so'zlash, o'qib tushunish, yozma nutq, zamonaviy ta'lim, xorijiy tajriba, darslik, dastur, milliy o'quv dasturi.

Ta'lim jarayoni uzluksiz bo'lib, uning shakllanishi bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan sifatli natijalarga olib keladigan islohotlarga bog'liqdir. Ushbu maqolada biz asosan umumiy o'rta ta'limning ilk bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich ta'lim haqidagi fikrlarga alohida e'tibor qaratamiz. Haqiqatan ham, ta'limga zamonaviy yondashuvlar ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali tashkil qilish va qo'yilgan o'quv dasturlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini ta'kidladi. Bu borada Finlandiya tajribasi misol qilib keltirildi. Ushbu mamlakat umumiy savodxonlik, tabiiy fanlar va matematika bo'yicha dunyoda eng ilg'orlardan biri.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quv - bilim jarayonining rahbari hisoblanadi. Shu sababdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi jarayonga to'g'ri rahbarlik qilish uchun, chuqur bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga yuksak kasb mahoratiga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchiga o'rnakdir. Shuning uchun ham u birinchi navbatda bolani o'ziga jalb eta olishi kerak. Yangilanayotgan boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchining shaxsiy sifatleri, kasb mahorati va bilim darajasini diagnostika qilish asoslarini ishlab chiqishi lozim. Tekshirish natijalari asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash va qayta

tayyorlash va ta'lim amaliyotiga joriy etilishi kechiktirilib bo'lmaydigan vazifalardan biridir.

Ta'limni isloh qilish haqida fikr yuritar ekanmiz, ta'lim olishning asosiy vositasi bo'lgan darsliklarni yangilamay turib, o'quvchi va o'qituvchi mustaqilligiga erishmasdan natijaga erishib bo'lmaydi. Bu haqda Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning: "Darsliklar masalasida ham ancha muammo borligi uning ichiga kirgach bilindi. Ularning saviyasi haqida katta muhokamalar bo'ldi. Finlandiya standarti bilan 1-4-sinflar uchun darsliklar qiladigan bo'ldik. Finlandiya xalq ta'limi Yevropa miqyosida, umuman, dunyoda raqobatbardosh hisoblanadi", degan fikrlari bu sohaga yuksak iqtidorga ega soha vakillarini jalb qilishni anglatadi.

Barcha maktablarda "Milliy o'quv dasturi"ni to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish amalga oshirildi.

Boshlang'ich maktab o'quvchining umumiy ta'lim jarayonidagi eng muhim bosqichdir. To'rt yil ichida u nafaqat fan fanlarining dasturiy materialini o'zlashtirishi, balki qanday o'rganishni – "professional talaba" bo'lishni ham o'rganishi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining mas'uliyati doimo eksklyuziv bo'lgan.

Boshlang'ich maktabda olingan ta'lim keyingi ta'lim uchun asos, poydevor bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim boshlang'ich maktabning sifat jihatidan yangi shaxsga yo'naltirilgan rivojlanish modelini belgilaydi, u quyidagi asosiy maqsadlarga erishish uchun mo'ljallangan: o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning ijodiy qobiliyatlari, o'qishga qiziqish, o'rganishga intilish va qobiliyatni shakllantirish; ma'naviy-axloqiy va estetik tarbiya; turli tadbirlarni amalga oshirishda bilim, ko'nikma, tajriba tizimini o'zlashtirish; bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash; bolaning individualligini saqlash va qo'llab-quvvatlash.

Jahon ta'lim tizimini kuzatar ekanmiz, har bir rivojlangan davlatning boshlang'ich ta'limida alohida ustivorlikka ega jihatlar mavjud. Jumladan, Xitoyda 6 yoshga to'lgan bolalar boshlang'ich maktab yoki o'rta maktabga kiradilar va u yerda 6 yil o'qiydilar. Boshlang'ich maktabda bolaning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. Bolalar jismoniy tarbiya darslariga ko'p vaqt ajratadilar, cholg'u asboblarni chalishni o'rganadilar, ingliz va rus tillaridagi bilimlarini oshiradilar. Darslar 7:00 da boshlanadi. Har kuni ertalab barcha o'quvchilar o'qituvchilar bilan birgalikda jismoniy mashqlar qiladilar. Keyin soat 8.00 dan 12.00 gacha tabiiy va matematika fanlari o'rganiladi. Soat 12.00 dan 13.00 gacha tushlik tanaffusi mavjud bo'lib, unda bolalar maktabda uxlashlari mumkin, tushdan keyin esa gumanitar fanlar

bo'yicha yana uchta dars o'tkaziladi. Keyin bolalar uy vazifalarini bajaradilar va faqat soat 16.00 da uyga qaytishlari mumkin.

Turkiya boshlang'ich ta'lim tizimida ekologiyaga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, 2005-yilda joriy qilina boshlagan boshlang'ich maktab o'quv dasturida u yoki bu tarzda ekologik muammolarga ta'sir etuvchi mavzular "Hayot xavfsizligi (atrof-muhit)", "Tabiiy fanlar va texnologiya" fanlari materiallariga kiritilgan. Ta'lim muassasasi qoidalariga ko'ra, ushbu fanlar quyidagi funksiyalarni bajaradi: o'z-o'zini bilish, tabiat va unda sodir bo'layotgan jarayonlarni tushunish qobiliyati, hayot sifatini yaxshilash yo'llarini topish, tabiiy resurslardan to'g'ri foydalanishni o'rganish.

Finlandiya 2014-yilda asosiy ta'lim bo'yicha yangi milliy tayanch o'quv dasturini ishlab chiqdi va u 2016-yil avgust oyidan boshlab Finlandiya maktablarida amaliyotga joriy qilina boshlandi. O'quv dasturini isloh qilishdan maqsad o'qituvchilar va pedagoglarga bolalar va yoshlarning hayotida zarur bo'lgan narsalarni o'rgatishda yordam berishdir. (Sahlberg 2015.) Finlandiya ta'limining oliy maqsadi farzandlarimizni hayotga tayyorlashdir. Biz farzandlarimiz kelajakda ularning hayotida yordam beradigan bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni o'rganishlarini xohlaymiz. Shuning uchun biz bugungi tez o'zgaruvchan dunyoda ularga qanday muhim kompetensiyalar kerak bo'lishi haqida o'ylashimiz kerak.

Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, yangi yaratilgan "Milliy o'quv dasturi" asosida chiqarilgan darslikda o'quvchilarning og'zaki bilim ko'nikmalariga alohida e'tibor qaratilgan. O'qish (umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflari o'quv rejasidagi adabiyot) fani og'zaki va izchil nutqni o'stirish, so'z boyligini oshirish, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyati hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'qish darslari oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolani qurshab olgan hayot, tabiatdagi o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchini o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi. O'qish darslari bolalarda go'zallikka muhabbat uyg'otadigan, poklik tuyg'ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o'tkirlashtiradigan, aqlni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o'stiradigan musiqa va tasviriy san'at fanlari bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak. O'qish, musiqa va tasviriy san'at darslarini o'zaro bog'lab uyushtirish bolalarda san'at asarlarini to'g'ri tushunish va qadrlash ko'nikmalarini o'stiradi, o'quvchining shaxs sifatida ma'naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida (milliy o‘quv dasturida boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish bitta fanga birlashtirilgan) grammatik qoidalarga emas, nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga urg‘u berilgan.

Ona tili o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqazo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirishish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Milliy o‘quv dasturini ishlab chiqish davomida quyidagi manbalar o‘rganildi, tahlil qilindi hamda milliy xususiyatlar, ona tilimiz tabiati inobatga olingan holda dastur mazmuniga singdirildi:

Amaldagi DTS asosidagi malaka talablari; amaldagi Ona tili o‘quv dasturi; amaldagi “Ona tili” darsliklari; amaldagi baholash mezonlari; AQSHning “Maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim bosqichlarida ingliz tili va matematikani o‘qitish va sinovdan o‘tkazish bo‘yicha ta’lim standartlari” (Common Core); Yangi Zelandiyada ingliz tilini o‘qitish bo‘yicha ta’lim standartlari (English In New Zealand Curriculum); Turkiyaning “Turkcha” fani o‘quv dasturlari, malaka talablari; 1-9 sinflar uchun “Turkcha” fani darsliklari; 10-12 sinflar uchun “Turk tili va adabiyoti” fani darsliklari; Kembrij maktablari uchun “Ingliz tili” fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili” fani darsliklari; AQSHning Florida shtati “Ingliz tili san’ati” ta’lim standartlari (English Language Arts Grade 0-12), “Til o‘qitish metodologiyasi: o‘qituvchilar uchun qo‘llanma” (Devid Nunan); “Metodlar ortida: til o‘qitishning makrostrategiyalari” (Bola Kumaravadivelu); “Til o‘qitishda yondashuv va metodlar” (Jek Richards, Teodor Rodjers); “Til o‘qitish metodologiyasi” (Jek Richards, Villy Renandya); “Tilni aloqa vositasi sifatida o‘qitish” (Henry Viddovson); “Birinchi tilni o‘zlashtirish (Eve Klark).

Psixolingvistik tadqiqotlardan ma’lumki, insonning til qobiliyati 4 xil kognitiv malakaning o‘zaro bog‘liqligida rivojlanadi: eshitib tushunish, fikrni og‘zaki bayon qilish, o‘qib tushunish, fikrini yozma bayon qilish. Eshitib tushunish va gapirish og‘zaki nutq shakli bilan bog‘liq, o‘qib tushunish va yozish esa tilning yozma shakli bilan, eshitib tushunish va o‘qib tushunish psixologik tomondan nutqni qabul qilish jarayoni, gapirish va yozish esa nutq jarayonidir.

Tadqiqotimizda boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida faoliyat olib borayotgan bir nechta o‘qituvchilar bilan suhbatlashdik: ularning olib borayotgan faoliyati va ta’limdagi o‘zgarishlarga bo‘lgan munosabatini bilishga qiziqdik. Quyida

“Boshlang‘ich ta’limdagi islohotlar” mavzusida olib borgan kuzatuvlarimiz asosidagi tadqiqotlarimizni SWOT tahlilda keltirdik.

S (kuchli tomonlar)	W(kuchsiz tomonlar)
• Milliy o‘quv dasturi dasturi asosida integratsiyalashgan darsliklar. • Yevropa tajribasi (Finlandiya) asosidagi ta’lim. • USAID dasturi bo‘yicha yangicha uslubdagi darsliklar. • Kundalik com joriy etilishi . • O‘qituvchilar uchun bir qancha majburiyatlardan voz kechilishi. • Xonalarning elektron resurslar bilan jihozlanishi. • Pedagoglarning AKTdan foydalanib dars o‘tishi. • O‘quvchilar uchun bepul tushlik. • Bepul darslik. • Xalqaro baholash tizimi. • O‘quvchilarning og‘zaki nutq savodxonligiga e’tibor qaratilishi. • Darslikga oid o‘yinli platformalar yaratilishi.	• Maktablarda zamonaviy kadrlarning axborot vositlar bilan AKT ayrim ta’minlanmaganligi. • Kreati ruhining fikrlaydigan yetishmasligi. • Ayrim pedagoglarning to‘laqonli resurslaridan foydalanolmasligi. • Darslik va mashq daftarining mavzularg to‘g‘ri kelmasligi. • Darslikdag ayrim kamchiliklar. • Darsliklarda milliy adabiyot yo‘qligi.
O (Imkoniyatlar)	T (Tahdidlar)

• O'qituvchilar uchun seminar-treninglar tashkil qilish. • Zamonaviy metodlar orqali o'quvchilar darsga qiziqishini oshirishi. • Ishga qabul qilishni qaytadan ko'rib chiqish. Maqsad bilimsiz kadrlarni ishgа olmaslik. • Boshlang'ich sinf darslari o'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etilishi. • Ta'limga tanqidiy, ijodiy va kreativ yondashuvni tashkil qilish. • O'quvchilarga o'quv dasturlarni tuzishda erkinlik berish. • Muammoli vaziyatlarni hal qilish uchun pedagogik ta'lim markazlarini tuzish. • Boshlang'ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda fanga qiziqishi rivojlantirish. Ta'limning bunday usuli o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o'quv materialini o'zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi.	Yoshi katta pedagoglarning AKTdan foydalanish bo'yicha uquvsizligi. Maktablarda korrupsiyaning mavjudligi. Yangiliklar bo'lishidan pedagoglarning qochishi. Ish haqining pastligi. Maktablar moddiy-texnika bazasining talabga javob bermasligi. O'qituvchilarning chet tilini bilish darajasining pastligi.
--	--

Bugungi kunda boshlang'ich ta'limga zamonaviy yondashuvlarni o'rinli deb hisoblaymiz. Milliy o'quv dasturi asosida yangi darsliklarning yaratilishi, xorijiy dasturlarning ta'lim tizimiga joriy qilinishi fikrimizning dalilidir. O'zbekistonda jumladan, AQSh Xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID) hamda Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi hamkorligida "Ona tili va o'qish savodxonligi" hamda "Matematika" fanlaridan boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun yangi darslik va qo'llanmalar ishlab chiqildi. 2022–2023-o'quv yilida Namangan va Sirdaryo viloyatlaridagi 918 ta maktabda "Ona tili va o'qish savodxonligi" hamda "Matematika" fanlaridan boshlang'ich sinflar uchun yangi darsliklar sinovdan o'tkazilmoqda.

K.D. Ushinskiyning fikricha, bolaga ta'lim va tarbiya berishda tilning qimmatini dastlab ijtimoiy hodisaning chuqur xalqchilligi bilan, uning milliy xarakteri bilan belgilanadi. U „tilda chuqur ma'noli ko'pdan ko'p falsafiy fikrlar, chinakam nafis his-tuyg'ular, nihoyatda to'g'ri, ko'rkam did, fikrni bir yerga to'plab, zo'r diqqat bilan qilingan mehnat izlari, tabiat hodisalarini va ulardagi eng nozik rang-barangliklarni g'oyat darajada ziyraklik bilan his etish, kuzatuvchanlik, zo'r mantiqiylik ... bor“, deb ta'riflaydi. K.D.Ushinskiy o'zining "Ona tili so'zlari" maqolasida bolani ona tili, ona tilidagi so'zlar orqali tarbiyalash masalasini qo'ydi. Chunki xalqchillik dastlab ona

tilida o'z ifodasini topadi. Bolaning shaxsiyati, bilimi, malakasi, ma'naviy qiyofasi ana shu til ta'sirida shakllanadi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustuvor yo'nalishlardan biri bu – o'quvchilarning yetuk shaxs sifatida rivojlanishi hamda milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosidan iboratdir. Zamonaviy ta'lim O'zbekiston yoshlarini istiqbolli kelajakka eltadi. Ta'limtarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois, bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Qanchalik murakkab bo'lmasin, maktab ta'limida poydevorni bugundan mustahkam qo'yishimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalardan foydalanib, o'tilgan darsda o'quvchilar o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyish qilishga erishadilar, jamoa bilan ishlash malakasiga ega bo'ladilar, o'zgalar fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Bu esa, darsning samaradorligini oshirib, ta'lim sifatini kafolatlashga xizmat qiladi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Prezident Sh.Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar kuni"ga bag'ishlangan tabrik nutqi. Toshkent, 2020
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi
3. Ona tili fani bo'yicha O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim milliy o'quv dasturlari. Toshkent, 2021.
4. <https://kun.uz/uz/news/2022/10/08/>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son 9.
7. Новые подходы к обучению в начальных классах в условиях обновления содержания образования (infourok.ru)
8. Моисеенко О.А., Краснополова А.С. К вопросу об учебной игре как интенсифицирующем средстве начального иноязычного образования // Современные проблемы науки и образования. – 2018. – №
9. Азитова Г.Ш., Краснова М.Н. Особенности системы образования в Китае // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – № 5. URL: <https://scienceeducation.ru/ru/article/view?id=26953> (дата обращения: 06.02).
10. Сарачоглу З.К. Некоторые аспекты изменения содержания экологического образования в начальных школах Турции // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-2.
11. Ona tili ta'limi mazmunidagi takomillashuv. Ma'rifat. 2022-yil 27-iyul. №29 (9406).
12. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Ta'lim to'g'risida. 23.09.2020 yildagi O'RQ637-son.

KITOBXONLIK - DAVR TALABI

*Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
Ijtimoiy va amaliy fanlarni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Xudoyqulova Nodira Murodovna*

Annotatsiya. Mazkur maqolada, mamlakatimiz yoshlarining ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy jixatdan kamol topishida beqiyos o'rin tutadigan hamda jamiyat kelajagiga ta'sir ko'rsatadigan maktab kutubxonasi va kutubxonachisi faoliyatining muhimligi yoritilgan. Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, maktab ,kutubxona xodimi.

Bugungi kunda yoshlarimizning ma'naviy kamoloti, ularning jamiyatda o'z o'rnini topishi, keng dunyoqarash va intellektual saviyaga ega bo'lishi dolzarb masalalardan biridir. So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimi–kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va o'quvchilarning savodxonligini rivojlantirish muammosini hal etib, global ta'lim tajribasiga kirib borishga faol intilmoqda. Bugungi kunda maktab ta'limida asosiy e'tibor kitobxonlik, mutolaa ko'nikmalarini asos sifatida o'zlashtirishga qaratilgan. Kitobxonlik , mutolaa qilish ko'nikmalari yoshlarning komil shaxs bo'lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega

Yurtimizda kutubxonalarning faoliyatini rivojlantirish, kitob mutolaasini keng targ'ib qilish orqali yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish va ma'naviyatini boyitishga qaratilgan keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda .Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarning ma'naviy-intelektual salohiyati va dunyoqarashini yuksaltirish, barkamol avlodni tarbiyalash yo'lida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan mamlakatimiz prezidenti

Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 13 sentyabrdagi "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish to'g'risida"gi PQ-32-71-son qarori asosida, yurtimizning barcha ta'lim dargohlarida hamda ta'lim sohasiga tegishli bo'lgan dargohlarda, kitobxonlikni rivojlantirish borasida bir qancha chora tadbirlar amalga oshirib borilmoqda. Biz buning misolini dastlab, yurtimiz yoshlarini kitobxonlikka jalb qilish ularning bo'sh vaqtlarini unumli o'tkazish maqsadida, kitobxonlik bo'yicha tanlovlar o'tkazishni va unga jalb qilish ishlarini amalga oshirilayotgani buning yaqqol dalilidir.

Kutubxonalarning yoshlar ma'naviy hayotidagi o'rni haqida so'z yuritganda, ularning faqatgina kitob o'qish uchun emas balki, balki bilim , muhokama va muloqotlar maydoni sifatida takidlash lozim. Kutubxonalarda tashkil etilgan

kitobxonlik kechalari, kitob ko'rgazmalari ma'naviyat va madaniyat kechalari, zamonaviy adbiyotlarni taqdimotlari tadbirlari yoshlar orasida o'ziga xos muhit yaratadi. Yoshlar bu muhit orqali kutubxonaga kitobga oshno bo'ladi, mashhur yozuvchilarni, ijodkorlarni bilib oladi va ular bilan muloqot qiladi.

Bugungi yoshlar uchun zamonaviy kutubxonalar qator innovatsion xizmatlarni taqdim etmoqda: raqamli kutubxonalar, elektron kitob xizmatlari va audiokitoblar orqali ham yoshlarning kitobga bo'lgan ehtiyojlari qondirilmoqda. Bu esa ularning mutolaa madaniyatini oshiradi va kitobga bo'lgan qiziqishini rag'batlantiradi.

Demak kutubxona va kitobni targ'ib qilish yoshlarimizning ma'naviy olamini boyitish, ularga to'g'ri va yuksak qarashlarni shakllantirishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Kelajakda bilimli, intellektual va barkamol yoshlarni tarbiyalash uchun har birimiz kutubxonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlashimiz va yoshlarimizni kitob o'qishga undashimiz lozim. Bu esa mamlakatimiz kelajagi uchun eng muhim qadamlardan biri

Ma'lumki, maktab kutubxonasi o'quvchilar uchun nafaqat o'qish va bilim olish maskani, balki ular ongini boyitadigan, tafakkurini rivojlantiradigan, keng dunyoqarash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradigan muhim joydir. Maktab davrida shakllangan kitob o'qish odati yoshlarni kelajakda muvaffaqiyatga yetaklaydigan poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Maktab kutubxonasining o'ziga xos tomoni shundaki, unda o'quvchilar yoshiga mos, tarbiyaviy va ta'lim dasturlariga mos adabiyotlarni topishi mumkin. Mana tasavvur qilinga maktab kutubxonasiga ilk bor qadam qo'ygan o'quvchi kutubxonadagi javonlardagi kitoblarga xayrat bilan qaraydi go'yoki mo'jizalar mamlakatiga tushib qolgandek Bu yerda ular badiiy adabiyot, ertaklar tarixiy asarlar, ilmiy-ommabop kitoblar va jahon adabiyoti durdonalari bilan tanishadilar. Bu kitoblar nafaqat o'quvchilarning bilimini oshiradi, balki ularning qalbiga ezgulik urug'larini ekadi, ularda insoniylik va ma'naviy qadriyatlarni shakllantiradi.

Ayniqsa, bugungi yoshlarning e'tibori telefonlarga, ijtimoiy tarmoqlarga qaratilgan paytda maktab kutubxonalari an'anaviy kitob o'qish odatini saqlab qolishda maktabda maktab-kutubxona -ota- ona hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Kutubxona mutolaaga qiziqish uyg'otadigan, kitob bilan tanishtiradigan tadbirlar, musobaqalar, ijodiy kechalarda ota onalarni qatnashishi orqali yoshlarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini kuchayib, ularni kitob bilan do'stlashtiradi.

Maktab kutubxonasda o'qituvchilar o'zlari o'quvchilariga ma'naviy tarbiya berishga yordam beradigan kitoblarni tavsiya qilishi va ularning o'qishini nazorat qilishi mumkin. Bu jarayonda o'quvchilar o'qituvchilari bilan birgalikda asarlar ustida fikr almashadilar, o'z o'qiganlari haqida mulohaza yuritadilar va shu orqali

tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu o'rinda bolani kitobxonligini qollab quvvatlashda—ota ona va maktab hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ota onalar oilada bolani kitobxonligini qo'llab quvvatlashi bolada kitobga mehr uyg'tishi, kitob o'qish madaniyatini singdirishi zarur. Hozirgi kunda ko'pgina kutubxonalarda raqamli kutubxona xizmatlari yo'lga qo'yilgan bo'lib, o'quvchilar qiziqqan kitoblarni elektron shaklda o'qishlari yoki yuklab olishlari mumkin. Bu esa yoshlarni internetdan foydali va ijobiy maqsadlarda foydalanishga yo'naltiradi.

Maktab kutubxonasi – yosh avlodning ma'naviy olamini boyitishda, ularni ma'rifatli va komil inson sifatida tarbiyalashda beqiyos o'rin tutadi. Maktab kutubxonasida kutubxonachi kitob o'qish va kutubxonadan foydalanish madaniyatini shakllantirish orqali yoshlarning yuksak axloqiy fazilatlar egasi bo'lishiga zamin yaratadi. Yoshlarimizni har tomonlama barkamol shaxs sifatida yetishtirish, ularning yuksak intellektual va ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lishiga erishish uchun kutubxonalarimiz, ayniqsa maktab kutubxonalari rivoji va ularda zamonaviy sharoitlar yaratish katta ahamiyatga ega. Kutubxonachi avvalo oliy yoki o'rta maxsus kutubxonachi mutaxassisligiga ega bolishi lozim. Kutubxonachi mutaxassislarni malakasini oshirishi kutubxonachiga soha yangiliklaridan xabardor bo'lishi. Kitobxonlikni ommalashtirish, borasidagi bilimlarini yangilash va mustahkamlash ularni yangi bilimlar bilan qurollantirish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni borasidagi bilimlarni yangilash mustahkamlash imkoniyatini beradi. Avvalo, kutubxonachilarning malakasi oshirilishi bilan ular o'quvchilarga zamonaviy yondashuvlarda xizmat ko'rsata olishadi. Misol uchun, raqamli texnologiyalar bilan ishlash, elektron resurslardan foydalanishni o'rganish kutubxonachilar uchun foydali ko'nikmalar hisoblanadi. Bu bilimlar yordamida kutubxonachilar o'quvchilar va foydalanuvchilarga kerakli adabiyotlarni tezda topish, ularga mos materiallar tanlashda yordam berishlari, kerak bo'lsa, ularni elektron shaklda taqdim qilishlari mumkin. Kutubxonachilar malakasini oshirish orqali kitobxonlik madaniyatini targ'ib qilish hamda yosh avlodni ma'naviy yetuk, bilimli va ma'rifatli qilib tarbiyalash uchun katta imkoniyat yaratiladi. Shu tariqa, kutubxonachilarni muntazam ravishda o'z malakasini oshirishga rag'batlantirish va ularni zamonaviy kutubxona xizmatlariga moslashtirish kitobxonlik madaniyatining yuksalishiga xizmat qiladi. Kutubxonachi xodimlar kutubxona-axborot jarayonining yetakchi ishtirokchisi sifatida ilmiy, zakovatli yosh avlodni tarbiyalashda, jamiyatdagi barcha sohalarga oid adabiyotlarni zamonaviy talablar asosida, foydalanuvchilarning ma'naviyatini yuksaltiruvchi adabiyotlarni taqdim etib, eng avvalo milliy-madaniy merosni va tarixiy manbalarni foydalanuvchilarga tavsiya etib, kitobxonalarning dunyoqarashini yuksaltirishga xizmat qiladigan, ruhiy ma'naviy oziq beradigan tadbirlar majmuini ishlab chiqib, foydalanuvchilarning mutolaa madaniyatini

tarbiyalashda, ularni nashr mahsulotlari va axborot bilan ta'minlash tizimida samarali xizmat ko'rsatishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, kutubxonachi bilimli, xushmuomala, yordam berishga tayyor, ijodkor va tashabbuskor shaxs bo'lishi kerak. Muloqot qilish ko'nikmasi **ijodkorlik va kreativlik yangilikka ochiq bo'lish** xususiyatlar kutubxonachiga kitobxonlik madaniyatini oshirish, foydalanuvchilar bilan ishlash va kutubxona xizmatlarini yuqori darajada ko'rsatishda yordam beradi. Kitobxonlik madaniyatini egallagan yosh avlod esa vatan taraqqiyoti uchun xissa qo'shishga tayyor bo'ladi. Bunda maktab kutubxonachisi va kutubxona muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Umarov A. Mutolaa madaniyati: shaxs, jamiyat tarakkiyoti. –T.: Fan. 2004.
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: «G'afur G'ulom», 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida. Xalq so'zi, 2017 yil 14 sentiyabr. – № 184.
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati / O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. – T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2016. – 448 b.
5. .Кутубхонашунослик : кутубхона–ахборот фаолияти факультети талаblари учун ўқув қўлланма / Ў.Носиров, С.Давлатов, З.Бердиева, А.Ўрозов.– Тошкент: Фан ва технологиялар, 2021.–294

WEB DASTURLASHNI O'RGATUVCHI ZAMONAVIY VEB ILOVA ISHLASH CHIQISH TEXNOLOGIYASI

S.P. Kutliyev¹, I.J. Raximova², M.M. O'ktamova³

¹TATU Urganch filiali assistent o'qituvchisi, q.sardor.86@gmail.com

²TATU Urganch filiali talabasi, irodaraximova163@gmail.com

³TATU Urganch filiali talabasi, moktamova06@gmail.com

Abstract: This article helps students to understand the basic concepts of web programming in order to improve the quality of education. This involves guiding students through an interactive approach to understanding HTML, CSS, JavaScript, and other necessary tools.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirish uchun o'quvchilarga web dasturlashning asosiy konseptlarini tushunishga yordam beriladi. Bu, interfaol metodlar orqali o'quvchilarni HTML, CSS, JavaScript va boshqa kerakli vositalarni tushunishga olib borishni o'z ichiga oladi.

Keywords: HTML, CSS, JavaScript, interactive project, web technology, web programming, interactive education, multimedia.

Kalit so'zlar: HTML, CSS, JavaScript, interaktiv loyiha, veb texnologiya, veb dasturlash, interfaol ta'lim, multimediya

Bugungi raqamli asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. AKT komponentlari ta'limga aqlli texnologiyalar elementlarni bog'lash va birlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini qo'llash, multimedia texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb e'tib bormoqda. "Axborot Texnologiyalari va kommunikatsiyalari rivoji barcha sohalarining jadal taraqqiyotiga xizmat qiladi, odamlarga qulaylik yaratadi" deb ta'kidlaydi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Ta'limda multimedia materiallarini qo'llash o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishini orttirishda, ularni fanni chuqur o'rganishda katta ro'l o'ynaydi. Kompyuter savodxonligini oshirish, kompyuterdan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda yordam beradi. Respublikamizda yoshlar uchun, yoshlarning kelajagi va manfaati uchun olib borilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatning asosiy markazida yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular orasidan yuqori malakali mutaxassislarni kashf qilish masalasi alohida o'rin olgan.

Bugungi kunda jamiyatning har bir bo'limida websaytlarga bo'lgan talab oshib bormoqda. Turli miqyosdagi barcha biznes egalari o'z brendini yaratish va uni omma orasida yanada tanitish maqsadida kompaniya websaytini yaratishga extiyoj

sezmoqda. Bunday tashqari shaxsiy bloklarni yaratish va ular orqali boshqalar bilan doimiy aloqada bo'lish ham odamlarning asosiy qiziqishiga aylanmoqda. Bu ikkala holatda ham odamlar ular uchun websaytni yaratibchi va ishga tushuruvchi eng yaxshi professional dasturchilarga ehtiyoj sezadilar va bu ehtiyoj qondiruvchi mutaxassislar web dasturchilar, ular ishlaydigan soha esa web dasturlash deya ataladi.

Veb-ilova interaktiv elementlarga ega sayt. Ular foydalanuvchilar o'zaro muloqot qilish imkonini beradi: tugmachalarni bosing, ni to'ldiring shakllar, narxlarni so'rash, xaridlarni amalga oshirish. Pochta mijozlari, ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari, onlayn-do'konlar, loyihalarni boshqarish dasturlari — bu kabi ilovalarning barcha misollari. Veb-ilovalar arxitekturasini nuqtai nazaridan OS ikki qismdan iborat: mijoz va server. Mijozlar qismi ham frontend deb ataladi. Aslida, buni foydalanuvchilar qurilma ekranida ko'rishadi. Server qismi yoki backend - dasturiy ta'minot va apparat xizmatining bir qismi degan ma'noni anglatadi va dastur mantig'ini amalga oshirish hisoblanadi.

Web-saytning tashrif buyuruvchi o'z ekranida ko'rishi mumkin bo'lgan qismi "frontend" deb ataladi. Web-sayt yaratishga "frontend" bosqichi saytda kontentlar qanday tartibga solinishi, qaysi ranglar sxemasidan foydalanish, sayt turli qurilmalarda qanday korinishi kabi muammolarni hal qilish bilan shug'ullanadi. Umuman olganda sayt foydalanuvchisiga ko'rinadigan funksiyalar va xususiyatlar "frontend" dasturchi zimmasida bo'ladi. Ya'ni agar siz "frontend" bilan shug'ullanuvchi web dasturchi bo'lishni istasangiz, web sayt uchun mos dizaynni ishlab chiqishingiz lozim bo'ladi. Ko'pincha mijoz, ya'ni websayt buyurtmachisi sizga sayt dizayni haqida umumiy malumotlarni beradi va siz ular asosida eng mos kodlash texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan dizaynni kod ko'rnishiga o'tkazishingiz kerak bo'ladi. Buning uchun "frontend" dasturchilar HTML, CSS, JavaScript tillaridan va ularning turli framework lariday foydalanishadi.

"Frontend" va "backend" texnologiyalari birgalikda "Full-stack"ni tashkil etadi. Ya'ni, agar mutaxassis "frontend" va "backend" texnologiyalari bo'yicha yetarlicha tajribaga ega bo'lsa, ular mustaqil ravishda to'liq websayt yaratishga qodir. Biz ularni "full-stack"dasturchilar deb ataymiz va aksariyat web dasturchilar bu darajaga chiqishni maqsad qilishgan. Ammo ushbu nufuzli maqomga erishish uchun siz sanoatda keng tarqalgan turli xil dasturlash tillari, frameworklar, serverlar va ma'lumotlar bazalari kabi texnologiyalarning barcha turlarini o'rganishingiz lozim bo'ladi. Umumiy "frontend" dasturlash tillari HTML, CSS va JavaScript tillari hisoblanadi. Node.js kabi JavaScriptga asoslangan tillar "backend" qismini ishlab chiqish uchun keng qo'llanilayotgan til hisoblanadi. Biroq, PHP eng mashhur va yuqori darajadagi ishonchli dasturlash tillaridan biridir.

PHP web-illovalar uchun eng mashhur “backend” yechimlardan biri bo‘lgan Apache HTTP servere bilan hamkorlikda ishlaydi. Bunday tashqari IIS va Nginx kabi boshqa web-serverlar ham asta-sekin mashhurlikka erishmoqda. Bugungi kunda barcha turdagi websaytlarda hali ham keng qo‘llaniladigan ma’lumotlar bazasi yechimi MySQL hisoblanadi. Biroq, so‘ngi yillarda MS Access va PostgreSQL kabi relyatsion ma’lumotlar bazalari hamda MoghoDB va Redis kabi nonrelational ma’lumotlar bazalaridan foydalanish ham keskin oshmoqda.

Web dasturlashni o‘rgatish uchun yaratilgan saytlarning ta’lim sohasidagi quyidagi afzalliklarini sanab o‘tish mumkin:

- fanlarni o‘zlashtirilishni yaxshilanishi;
- tarmoq savodxonligini ortishi (Kompyuter va internet bilan muloqot qilishdagi yangiliklar);
- o‘rganishga bo‘lgan munosabatni yaxshilanishi;
- mustaqil ta’lim va tadqiqotlar malakasini takomillashishi;
- amaliy malaka samaradorligini oshishi kabi bir qator afzalliklarga ega hisoblanadi.

Veb-illovalarga internetga ulangan istalgan joydan kirish mumkin, bu ularni keng o‘quvchilar auditoriyasi uchun juda qulay qiladi. Bu qulaylik odamlarga uyda, ishda yoki yo‘lda bo‘lsin, o‘z tezligi va jadvali bo‘yicha o‘rganish imkonini beradi. Veb-illovalar kod muharrirlari, jonli ko‘rishlar, viktorinalar va interaktiv mashqlar kabi funksiyalar orqali interaktiv o‘rganish tajribasini taqdim etishi mumkin. Umuman olganda, veb-dasturlashni o‘rgatish uchun zamonaviy veb-ilovani ishlab chiqish o‘quvchilarga veb-ishlab chiqish bo‘yicha qimmatli ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari uchun moslashuvchan, kengaytiriladigan va qiziqarli platformani taklif etadi. Veb-illovalar o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy, amaliy mashg‘ulotlar va loyihalarda qo‘llash imkonini beradi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri dastur ichida kodlash orqali o‘quvchilar qimmatli tajribaga ega bo‘lishlari va xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitda o‘z malakalarini rivojlantirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allaberganova Muyassar Rimberganovna, Madaminov Uktamjon Ataxanovich, Kutliyev Sardor Pulatovich, Avezov Mardonbek Abdullayevich, O‘razboyev Nurbek Ulug‘bek o‘g‘li. Methodology of electronic educational resources WWW.HUMOSCIENCE.COM 30 creation and use of applications. International Journal of Applied Research 2020; 6(6): 133-135.
2. S.K Pulatovich, PB Yusupovich, GR Dalerovich. O‘RTA MAKTABLARDA INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA MOBIL

ILOVALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI. Journal of new century innovations 28 (1), 178-180

3. Sardor Pulatovich Kutliyev. Smart ta'lim texnologiyalarini xozirgi ta'lim jarayonlaridagi o'rni. International scientific conference "INFORMATION TECHNOLOGIES, NETWORKS AND TELECOMMUNICATIONS" ITN&T-2022. 2022/4/30, 641-644

4. Kuvandiq o'g'li, Z. O. (2020). MODERN WEB DESIGN TRENDS. GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020: CENTRAL ASIA, 1(3), 26.

5. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar va tizimlar. O'quv qo'llanma. Kenjabayev A.T., Ikramov M.M., Allanazarov A.Sh., O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2017.

6. Taylaqov N.I. Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning istiqbollari // Ta'lim va tarbiya -T 2002

7. Mochalova N.M. Maktabning metodik ishini tashkil etishning innovatsion yondashuvlari: O'quv qo'llanma. - Ufa, 2002. Slastenin V.A., Podimova L.S. Pedagogika: innovatsion faoliyat. - M. 1997

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	МЕСТОИМЕНИЕ	3
2	MASTERING AUTONOMOUS LANGUAGE LEARNING AND ASSIGNMENT CHECKING WITH AI	6
3	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DUDUQLANISHI: SABABLARI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI	17
4	EKOSAN TASHKILOTI VA UNI O'ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK VAZIYATNI YAXSHILASHDAGI ROLI	21
5	SOG'LOM TURMUSH TARZINING NAZARIY ASOSLARI	26
6	MAKS VEBERNING SOTSIOLOGIK NAZARIYALARI DIN SOTSIOLOGIYASI	30
7	"ZAMONAVIY JAMIYATNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI "	38
8	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING JISMONIY VA AQLIY RIVOJLANISHIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTING O'RNI	45
9	MEANINGS FOUND IN THE TRANSLATION OF AMBIGUOUS ADJECTIVES AND ADVERBS IN ENGLISH	50
10	INGLIZ TILIDA TALAFFUZI SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	54
11	BOSHLANG'ICH MAKTAB YOSHDAGI BOLALARGA TIL O'RGATISH METODLARI	59
12	ABDULLA SHER SHE'RLARIDA SHOIR SHAXSI MASALASI	63
13	BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LUG'ATLARDAN FOYDALANISH VA ULARNI MAZMUN-MOHİYATINI KUNDALIK HAYOTDA YOSHLAR ORASIDA TATBIQ ETIB BORISH	66
14	BOSHLANG'ICH SINFLARDA DAVLAT INKLYUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI	70
15	YERLARNING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILOVCHI ORGONOMINERAL O'G'ITLAR KOMPLEKSINI OLISH VA ISHLAB CHIQRISHDA QOLLANISH TEXNOLOGIYASI	73
16	КАК УСТРОЕНЫ ОРГ ДЫХАНИЯ И ПОЧЕМУ ИХ ЗДОРОВЬЕ ТАК ВАЖНО	77
17	СИСТЕМА КРОВООБРАЩЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА: ЗАЧЕМ ВАЖНО ЗАБОТИТЬСЯ О СЕРДЦЕ И СОСУДАХ?	89
18	RUI GONSALEZ DE KLAVIDO "KUNDALIK" LARIDA AMIR TEMUR DAVLATI HAQIDA MULOHAZALAR	99
19	«DAVLAT», «DAVLATCHILIK» VA «DAVLAT TUZUMI» TUSHUNCHALARI HAMDA ULARNING MARKAZIY OSIYO XALQLARI DAVLATCHILIGIDA AKS ETISHI	102
20	ARAB XALIFALIGI TOMONIDAN SO'G'DNING FATH ETILISHI	107
21	BANKLARDA PUL AYLANMALARINI TIZIMLI YO'LGA QO'YISH MUAMMOLARI	114

22	BANKLARNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VA TENDENSIYALARI	117
23	INVESTMENTS AND RELATED INVESTMENT DECISIONS	122
24	О СУЩЕСТВОВАНИИ СОБСТВЕННЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВНЕ СУЩЕСТВЕННОГО СПЕКТРА ДВУХКАНАЛЬНОЙ МОЛЕКУЛЯРНОЙ МОДЕЛИ	130
25	О СУЩЕСТВОВАНИИ СОБСТВЕННЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВНЕ СУЩЕСТВЕННОГО СПЕКТРА ОДНО ОБОБЩЕННОГО МОДЕЛЯ ФИРИДРИХСА	133
26	KRUPOZ ZOTILJAM	135
27	ULTIRATOVUSH TEKSHIRUVI QANDAY JARAYON?	139
28	MAYMUNCHECHAK BUGUNGI KUNDAGI MUHIM VERUSLI KASALLIK	142
29	RENTGEN APPARATINING SALBIY TA'SIRLARI VA APPARAT QULAYLIKLARI.	145
30	BACHADONDA ERROZIYANING TURLI HOLATLARI	148
31	KORXONALARDA ASOSIY VOSITALAR	151
32	NOMODDIY AKTIVLAR HISOBI	157
33	BUXGALTERIYA HISOBI USULLARI VA METODOLOGIYASI	160
34	MOLIYAVIY HISOBOTLARNI TUZISH VA TAQDIM ETISH	164
35	INVESTITSIYALAR HISOBI	167
36	NOMODDIY AKTIVLAR HISOBI	170
37	ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ АНТОНИМИЯ В ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ	174
38	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA JAHONDA TA'LIMNING BOSQICHLARI	181
39	KITOBXONLIK - DAVR TALABI	188
40	WEB DASTURLASHNI O'RGATUVCHI ZAMONAVIY VEB ILOVA ISHLASH CHIQISH TEXNOLOGIYASI	192

Напоминание! — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.

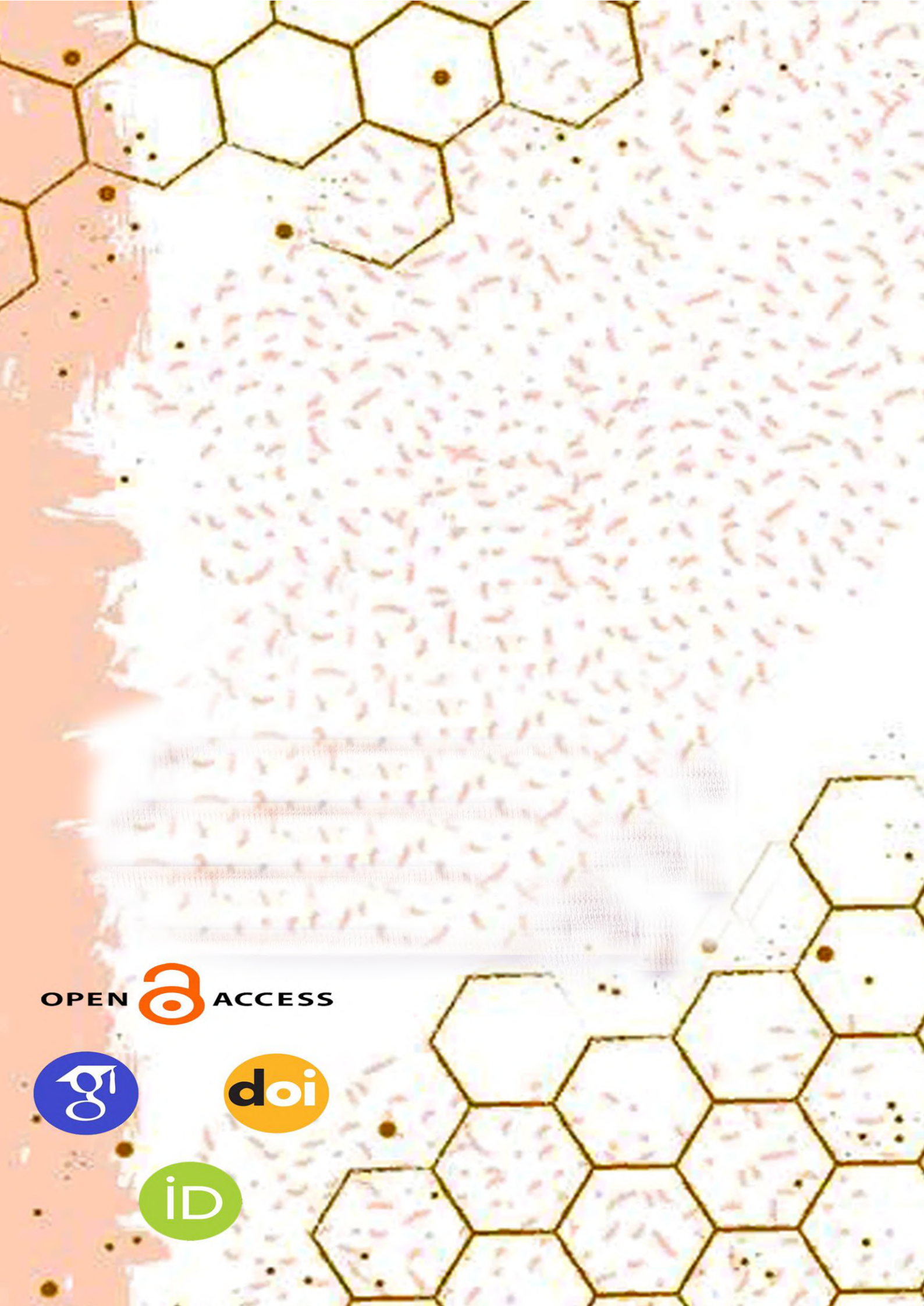
Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович

Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон

Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

